T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

BİLİŞİM BİLİM DALI

LİBERAL ÖZGÜRLÜK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DEKİ İNTERNET ERİŞİM ENGELLEMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doktora Tezi

TANER AYAZ

İSTANBUL, 2020

T.C.

MARMARA ÜNİVERSİTESİ

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

GAZETECİLİK ANA BİLİM DALI

BİLİŞİM BİLİM DALI

LİBERAL ÖZGÜRLÜK TEORİSİ ÇERÇEVESİNDE TÜRKİYE'DEKİ İNTERNET ERİŞİM ENGELLEMELERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Doktora Tezi

TANER AYAZ

Danışman: Doç. Dr. Şevki Işıklı

İSTANBUL, 2020

TEŞEKKÜR

Doktora çalışmam süresince ve özellikle tez yazım döneminde gösterdiği anlayış, sabır ve verdiği destekten ötürü sevgili eşim Emine Betül'e, tez çalışması nedeniyle birlikte geçirmemiz gereken zamanlarından ödünç aldığım oğullarım Furkan Doğan ve Tarık Asım'a, beni okutan sevgili babam Fethi Ayaz'a ve bana soru sorabilme cesareti kazandıran ilkokul öğretmenim Nurettin Kalay'a bu çalışma vesilesi ile teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmada kendilerine doğrudan atıf yapmamış olsam da eserleri ve duruşları ile akademik perspektifimin oluşmasında muazzam etkileri olan Aliya İzzetbegoviç ve Edward Said'i de saygı ve rahmetle anıyorum.

Son olarak en özel teşekkürü tüm eğitim hayatım boyunca arkamda duran, tahsil hayatıma en büyük desteği veren ve hakkını asla ödeyemeyeceğim sevgili annem Mahmure Ayaz'a ayırıyor ve bu çalışmamı O'na ithaf ediyorum.

Taner AYAZ

İstanbul, 2020

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER ---------- I

TABLO LİSTESİ ---------- X

GİRİŞ ----------1

1. BÖLÜM----------6

ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÇERÇEVESİ ----------6

2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi---------- 7

2.2. Araştırmanın Varsayım ve Hipotezleri ---------- 7

2.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknik---------- 8

2.4. Araştırma Evreni, Örneklem ve Sınırlılıkları---------- 8

2. BÖLÜM---------- 10

GENEL HATLARI İLE LİBERALİZM ---------- 10

2.1. LİBERALİZM: TANIM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE ---------- 10

2.2. FARKLILAŞAN LİBERAL TEORİLER---------- 11

2.2.1. Klasik Liberalizm---------- 12

2.2.2. Sosyal Liberalizm---------- 13

2.2.3. Neo Liberalizm---------- 14

2.3. LİBERALİZM'İN TEMEL İLKELERİ---------- 15

2.3.1. Bireycilik ---------- 17

2.3.2. Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi---------- 18

2.3.3. Sınırlı Devlet ve Hukukun Hâkimiyeti ---------- 19

2.3.4. Özgürlük ve Özgürlüğün Farklı Yorumları---------- 21

3. BÖLÜM---------- 28

LİBERALİZM VE ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI ---------- 28

3.1. İNTERNET VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ ---------- 28

3.2. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ---------- 29

3.3. ULUSLARARASI HUKUKTA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ---------- 30

3.4. ULUSAL HUKUKTA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ ---------- 32

3.5. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜ SINIRLANDIRMA KOŞULLARI ---------- 33

3.5.1 Sınırlamanın Yasal Olması ---------- 34

3.5.2 Sınırlamanın Belirli Olması ---------- 34

3.5.3 Ölçülülük, Zorlayıcı Sosyal İhtiyaç ve Son Çare Olması ---------- 35

3.5.3.1 Ölçülülük ---------- 35

3.5.3.2 Zorlayıcı Sosyal İhtiyaç ---------- 36

3.5.3.3 Son Çare Olması ---------- 37

4. BÖLÜM ---------- 38

İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE İNTERNET ---------- 38

4.1. İNSAN HAKKI OLARAK İNTERNET ERİŞİMİ ---------- 38

4.2. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE ANONİM İFADE ---------- 44

4.3. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE KRİPTO İLETİŞİM ---------- 47

4.4. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE AĞ TARAFSIZLIĞI ---------- 48

4.5. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE GÖZETİM ---------- 49

5. BÖLÜM ---------- 56

İNTERNET ERİŞİMİNİN ENGELLENMESİ ---------- 56

5.1. ERİŞİM ENGELLEMEYE DAİR TEMEL KAVRAMLAR ---------- 56

5.1.1. TCP/IP Protokolü ve İnternet Protokol Adresi (IP) ---------- 59

5.1.2 URL (Uniform Resource Locater) ---------- 60

5.1.2. Http (HyperText Transfer Protocol) ve Https ---------- 60

5.2. SANSÜR, FİLTRELEME VE ERİŞİM ENGELLEME ---------- 60

5.2.1. İnternet Mimarisi ve OSI Referans Modeli ---------- 61

5.2.2. Katmanlı İletişim Hiyerarşik Ağ Modeli ---------- 62

5.3. ERİŞİM ENGELLENME YÖNTEMLERİ ---------- 63

5.3.1. Alan Adına Erişim Engelleme ---------- 63

5.3.2. IP (İnternet Protokol) Adresine Erişim Engelleme ---------- 64

5.3.3. Nesne Tabanlı (URL) Erişim Engelleme ---------- 65

5.3.4. Uyar-Kaldır Usulü ---------- 65

5.4. ERİŞİM ENGELLERİNİ AŞMAK İÇİN KULLANILAN YÖNTEMLER ---------- 66

5.5. ERİŞİM ENGELLEMELERİNE İLİŞKİN HUKUK MEVZUATI ---------- 68

5.5.1. 5651 Sayılı Kanun: İnternet Yasası ---------- 69

5.5.2. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu ---------- 70

5.5.3. Medeni Kanun ve 556, 551 Sayılı KHK'lar ---------- 70

5.5.4. Güvenli İnternet Hizmetinin Yasal Dayanakları ---------- 70

5.5.4.1. Güvenli İnternet Filtresi ---------- 71

5.6. DÜNYADA İNTERNETE GETİRİLEN KISITLAMALAR ---------- 74

5.6.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Erişimi Engeli Uygulamaları ---------- 74

5.6.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Erişim Engelleme Uygulamaları ---------- 75

5.6.3. Rusya Federasyonu'nda Erişim Engelleri ---------- 76

5.6.4. Çin Halk Cumhuriyeti ---------- 78

5.6.5. İran'da Erişim Yasakları ---------- 79

5.6.6. İngiltere'de Erişim Yasakları ---------- 80

5.6.7. Almanya'da Erişim Yasakları ---------- 80

6. BÖLÜM ---------- 82

TÜRKİYEDE İNTERNET ERİŞİM ENGELLEMELERİ ---------- 82

6.1. TWİTTER, YOUTUBE VE WIKIPEDIA SİTELERİNE ERİŞİM ENGELLEME VAKALARI ---------- 82

6.1.1. Twitter'a Erişimin Engellenmesi ---------- 83

6.1.2. Youtube'a Erişimin Engellenmesi ---------- 84

6.1.3. Wikipedia'ya Erişimin Engellenmesi ---------- 86

6.2. ÖZGÜRLÜKÇÜ GÖRÜŞLER ---------- 88

6.3. GÜVENLİK ODAKLI GÖRÜŞLER ---------- 99

6.3.1 Twitter'a Denetim Talebi ve Gerekçeleri ---------- 99

6.3.2 YouTube Yasaklarının Gerekçelendirilmesi ---------- 101

6.3.3 Wikipedia Yasaklarının Gerekçelendirilmesi ---------- 103

7. BÖLÜM ---------- 106

ERİŞİM ENGELLEME VAKALARININ LİBERAL PERSPEKTİFTEN ANALİZİ ---------- 106

7.1. Erişim Engelleme Vakalarının Liberal Perspektiften Analizi ---------- 106

7.1.1. Kişilik Hakkı İhlalleri Karşısında Verilen Erişim Engelleme Kararları ---------- 108

7.1.2. Savcı Mehmet Selim Kiraz Vakasında Erişim Engelleme ---------- 110

7.1.3. Devlete Ait Gizli Toplantının Yayınlanmasına Getirilen Erişim Engeli ---------- 113

7.1.4. Atatürk'e Hakaret Vakası Erişim Engeli ---------- 115

7.1.5. Türkiye'nin Terör Destekçisi Olarak Gösteren Makaleler Nedeniyle Wikipedia'nın Engellenmesi ---------- 118

7.2. Vakalara Dair Argümanların Liberal Perspektiften Değerlendirilmesi ---------- 121

7.2.1. Engellenen platformların Türkiye'de vergi vermemesi ---------- 121

7.2.2. Engellenen platformların Türk yargı kararlarına uymaması ---------- 124

7.2.3. Engellene platformların Türkiye'de temsilcilik açmaması ---------- 126

7.2.4. Erişim engelleme uygulaması iktidar tarafından bir sansür yöntemi olarak kullanılmaktadır. ---------- 126

7.2.5. Belirli içerikler için bir platformun tamamının engellenmesi diğer kullanıcıların ifade özgürlüğünün ihlalidir ---------- 128

7.2.6. Erişim Engellemeleri Türkiye'nin İtibarı Zedeliyor ---------- 129

8. BÖLÜM ---------- 131

TARTIŞMALAR: İNTERNET HEGEMONYASI VE ULUS DEVLET İKİLEMİNDE BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER ---------- 131

9. BÖLÜM ---------- 136

ÖNERİLER ---------- 136

10. KAYNAKÇA ---------- 141

Genel Bilgiler:

Ad ve Soyadı: Taner AYAZ
Anabilim Dalı: Gazetecilik
Bilim Dalı: Bilişim
Tez Danışmanı: Doç. Dr. Şevki IŞIKLI
Tez Türü ve Tarihi: Doktora, 2020

ÖZET

Liberal Özgürlük Teorisi Çerçevesinde Türkiye'deki İnternet Erişim Engellemeleri Üzerine Bir İnceleme

Bu çalışmanın konusu internetin; gizlilik ihlali, çocuk istismarı, kumar, fuhuş, terörizm, devlet sırlarının ihlali, kamu düzenin bozulması vb. suçlar gerekçe gösterilerek erişime engellenmesidir. İnternetin erişime engellenmesinin, başta ifade özgürlüğü olmak üzere birçok dijital özgürlüğün ihlali anlamına gelip gelmediğine dair güncel küresel tartışma, bu tezde, Türkiye'de uygulanmış olan erişim engeli vakaları bağlamında sürdürülmüştür. Türkiye'nin YouTube, Twitter ve Wikipedia sitelerine uyguladığı erişim engellemelerinin internette ifade özgürlüğünü kısıtlayıp kısıtlamadığı ve bu erişim yasaklarının liberal özgürlük anlayışıyla çelişip çelişmediği sorusuna, liberal özgürlük teorisi bağlamında, söz konusu kısıtlamalar üzerine yapılan vaka analizinde cevaplar aranmıştır.

Çalışmada öncelikle liberalizmin temel değerlerinden hareketle liberal bir özgürlük perspektifi ile internet özgürlüğü tartışmaları ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilerek araştırma konusu vakaların analizi için kavramsal bir çerçeve

sağlanmıştır. Ardından Türkiye'de YouTube, Twitter ve Wikipedia platformlarına uygulanan erişim engellemelere mesnet olan argümanlar tespit edilmiştir. Resmî belgelere göre Türkiye'deki internet erişim yasaklarına gerekçe oluşturan argümanlar şöyledir: Kişilik hakları, milli güvenlik ve kamu düzeninin ihlal edilmesi, devlet büyüklerine hakaret ve Türkiye Cumhuriyeti Devleti aleyhine asılsız iddialar. Siyasetçi ve bürokratların açıklamalarında ise farklı argümanlar ileri sürülmüştür: Söz konusu internet platformlarının Türk yargı kararlarını uygulamaması, Türkiye'de temsilcilik açmaması ve vergi vermemesi bu argümanlardan bazılarıdır. Bu savunma iddialarına karşın gerek iç gerekse dış kamuoyundan gelen tepkiler ise şöyledir: İnternet erişim yasakları iktidar tarafından bir sansür mekanizması olarak kullanılmakta, erişim yasağı getirilen internet platformlarının diğer kullanıcıların ifade özgürlüklerini ihlal etmekte, bu tür yasakçı uygulamalar Türkiye'yi uluslararası düzlemde itibar kaybına uğratmaktadır. Ayrıca söz konusu vakalara dahil olmamakla beraber kamuoyunda erişim engelleme uygulamaları ile beraber değerlendirilen güvenli internet filtresine getirilen itirazlar da bu erişim engelleme uygulamaları hilafına ileri sürülen argümanlar arasında değerlendirilmiştir.

Bir iletişim, bilgi edinme ve tartışma platformu olan bu söz konusu sosyal medya platformlarının engellenme uygulamaları lehine ve aleyhine sürülen tüm bu argümanlar ilgili yargı kararları, idari açıklamalar, siyasiler tarafından yapılan açıklamalar, STK ve fikir önderlerinin ileri sürdüğü görüşler vb. kaynaklar taranarak elde edilen bulgular liberal özgürlük perspektifinden yorumlanarak Türkiye'deki internet erişim engellemelerinin liberal özgürlük paradigması ile bağdaşır olup olmadığı araştırılmıştır.

Yapılan analiz sonucunda Türkiye'deki internet erişim engellemelerinin liberal özgürlük yaklaşımıyla kısmen örtüşen noktaları olmakla beraber genel olarak uyuşmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuçlar, dijital özgürlükler açısından Türkiye'de uygulanan erişim engelleme politikalarının ifade özgürlüğünü ihlal eder mahiyette olduğunu göstermektedir.

Anahtar kelimeler: Erişim Engelleme, Twitter, Wikipedia, İnternet Yasakları, Liberalizm, Özgürlük, Hukuk Devleti, Sosyal Medya, Sansür.

General Information:

Name and Surname: Taner AYAZ
Department: Journalism
Branch: Informatics
Thesis Advisor: Associate Prof. Şevki IŞIKLI
Thesis Type and Date: Phd., 2020

ABSTRACT

A STUDY ON BLOCKING INTERNET ACCESS IN TURKEY IN THE FRAMEWORK OF LIBERAL FREEDOM THEORY

The subject of this study is blocking the internet access on the grounds of the crimes such as breach of confidentiality, child abuse, gambling, prostitution, terrorism, breach of state secrets, offenses against public order. In this thesis, current global discussion on whether blocking internet access means a violation of many digital freedoms, particularly freedom of expression is carried on in the context of blocking internet access cases that have been applied in Turkey. The answer of the following question is sought in the case study of these restrictions in the context of liberal freedom theory: whether it restricts freedom of expression on the internet of Turkey's blocking access to YouTube, Twitter, and Wikipedia websites, and these access bans contradict the liberal conception of freedom. In the study, first of all, starting from the basic values of liberalism a conceptual framework is provided for the analysis of research subject cases by evaluating discussions on internet freedom within the context of freedom of expression with a liberal perspective

of freedom. Then the arguments based on access blocks applied to YouTube, Twitter, and Wikipedia platforms in Turkey are determined. According to official documents constitute grounds to ban internet access in Turkey arguments are as follows: Personality rights, violation of national security and public order, great insult and false claims against the Republic of Turkey. Different arguments have been put forward in the statements of politicians and bureaucrats: The internet platforms in question do not implement Turkish judicial decisions and do not open a representative office in Turkey and pay taxes ... Despite these defensive arguments, the arguments of the reactions from both internal and external public opinion are as follows: Internet access bans are used by the government as a censorship mechanism, the freedom of expression of other users of internet platforms which are blocked are violated and such prohibitive practices make Turkey suffered a loss of reputation in the international plane. In addition, the objections to the secure internet filter, which is evaluated together with the public access blocking practices, although not included in the aforementioned cases, are also evaluated among the arguments put forward against these access blocking practices. It has been analyzed whether blocking access to internet freedom in Turkey is compatible with the liberal freedom paradigm by interpreting from the liberal perspective of freedom results obtained by scanning resources: all these arguments for and against the blocking practices of these social media platforms, which are a communication, information and discussion platform, are related to judicial decisions, administrative statements, statements made by politicians, opinions of NGOs and opinion leaders. As a result of the analysis, although blocking access to the Internet in Turkey partially overlaps with the liberal approach to freedom it has been found that they are not generally covered. These results shows that blocking access policies implemented in Turkey violates freedom of expression in terms of digital freedoms.

Keywords: Access Blocking, Twitter, Wikipedia, Internet Bans, Liberalism, Freedom, Rule of Law, Social Media, Censorship.

TEŞEKKÜR

Gerek doktora derslerine devam ettiğim dönem gerekse de yeterlilik ve tez yazım dönemlerinde gösterdiği anlayış, sabır ve verdiği destekten ötürü sevgili eşim Emine Betül'e, tez çalışması nedeniyle birlikte geçirmemiz gereken zamanlarından ödünç aldığım oğullarım Furkan Doğan ve Tarık Asım'a, helal alın teri ile beni okutan babam Fethi Ayaz'a ve bana soru sorabilme cesareti kazandıran ilkokul öğretmenim Nurettin Kalay'a bu çalışma vesilesi ile teşekkürlerimi sunuyorum.

Bu çalışmada kendilerine doğrudan atıf yapmamış olsam da manevi yol göstericilikleri ile akademik perspektifimin oluşmasında muazzam etkileri olan Edward Said ve Aliya İzzetbegoviç'i de saygı ve rahmetle anıyorum.

Ayrıca en özel teşekkürü eğitim hayatımın en büyük destekçisi ve hakkını asla ödeyemeyeceğim annem Mahmure Ayaz'a ayırıyor ve bu çalışmamı O'na ithaf ediyorum.

TABLO LİSTESİ

Tablo 1 Özgürlükçü ve Güvenlik Odaklı Görüşlerin Karşılaştırılması 105

GİRİŞ

Binlerce yıl avcı ve toplayıcı olarak yaşayan insan topluluklarının yaşamı, yaklaşık 10,000 yıl önce tarımın icadı ile köklü bir değişme uğradı. Tarımsal teknoloji ile insanlar yerleşik hayata geçebildi ve ürettikleri fazla ürün sayesinde asker, din adamı ve yönetici gibi sınıfları ortaya çıkararak bildiğimiz anlamda medeniyetlerin oluşmasını ve gelişmesini sağladı. Artık insanlar enerji ve zamanlarının çoğunu beslenmek için harcamak zorunda kalmıyor ve gelecek için gıda maddesi saklayabiliyordu. Üretim ve tüketim biçimlerindeki bu değişim insanlık tarihindeki en ciddi kırılmayı yarattı.

İngiltere'de 18 yüzyılda icat edilen buhar makinesi de benzer bir kırılma yaratmış ve üretimde makine gücünün insan ve hayvanların kas gücü yerine kullanılmaya başlanması ile üretim ve tüketim biçimlerini kökten değiştirmiştir. Yarattıkları büyük kırılmalar sebebiyle tarımın icadı **tarım devrimi**, buhar makinesinin icadı ise **endüstri devrimi** olarak adlandırılmıştır. Görüldüğü üzere her ikisi de esasında teknolojik kapasitenin artmasıyla ilgilidir.

İleriki yıllarda içinden geçtiğimiz dönemin bilgisayar ve internet teknolojilerinin yarattığı etki sebebiyle **enformasyon devrimi** olarak adlandırılıp adlandırılmayacağı halen tartışma konusu olsa da özellikle internetin toplumların üretim ve tüketim biçimlerini ciddi anlamda etkilediği, değiştirdiği ve dönüştürdüğü tartışılmaz bir gerçektir. Böylesi köklü ve büyük bir etki yaratan internetin insanlığın en kadim sorunlarından biri olan **insan hakları ve özgürlük** meselesini de etkilememesi düşünülemez. İfade özgürlüğü, gözetim, mahremiyet, demokrasi, seçim, hukuk, hakimiyet, meşruiyet vb. pek çok felsefi, hukuki ve politik konunun internet bağlamında ele alınmadan değerlendirilmesi düşünülemez.

İnternet 1990'larda hayatımıza girdiği ilk günlerinden bu yana biraz önce değindiğimiz tartışmaların odağı olagelmiştir. Bu tartışmalar genellikle iki zıt görüş çerçevesinde cereyan etmiştir. **Özgürleştirici bir mecra olarak internet** görüşü ile **toplumsal düzene bir tehdit olarak internet** görüşü tartışmanın ana mevzilerini oluşturmaktadır.

İlk görüşü savunan çevreler açısından internet sonsuz, sınırsız ve sorumsuz bir özgürlük alanıdır ve internete getirilebilecek her türlü sınırlama bireysel özgürlüklerin aleyhine

olacaktır. İkinci görüşe göre ise sınırsız bir özgürlüğün yaratacağı çatışma ve hak ihlalleri de internet üzerinden yürütülen tartışmanın diğer yüzünü oluşturmaktadır.

Bir yandan bilgiyi kolayca erişilebilir kılması ve konvansiyonel kitle iletişim araçlarının çok ilerisinde bir haberleşme ve ifade imkânı sağlaması ile özgürleştirici yanı öne çıkarılan internet, öte yandan hukuk dışı kullanımlara elverişli olması iddiası ile her zaman **özgürlük** tartışmalarının odağı olagelmiş ve toplumsal düzen, genel ahlak, milli güvenlik vb. endişelerle yasakların hedefi olmuştur. Türkiye de bu tartışmaların dışında kalmamış ve internetin ilk dönemlerinden bu yana internet bir **özgürlük-güvenlik ikileminin** nesnesi olmuştur. İnternet kullanımının yaygınlaşması ve bilhassa sosyal medyanın konvansiyonel medya karşısında yükselen etkisi sebebiyle kamu otoritesi internet ile ilgili hem birtakım genel düzenlemeler yapmış hem de çeşitli sebeplerle bazı özel platformlara erişimi engellemiştir.

Türkiye'de sosyal medya platformu olan Twitter, YouTube ve Wikipedia'ya çeşitli gerekçelerle erişim engellenmiştir. YouTube 2,5 yıl, Wikipedia 3 yıla yakın bir süre Türkiye'den erişmek isteyenlere kapatılmıştır. Bu erişim engelleme kararları; ilgili sitelerin Türkiye Cumhuriyeti vatandaşlarının haklarını ihlal etmeleri, mahkeme kararlarını uygulamamaları, Türkiye'de temsilcilerinin bulunmaması, Türkiye'de vergi vermemeleri, milli güvenlik, devlet büyükleri ile milli ve manevi değerlere hakaret gibi gerekçelerle alınmıştır. Engellemeler önceleri mahkeme kararları ve birtakım idari tasarruflarla yapılıyor iken 2007'den itibaren interneti düzenleme amacıyla çıkarılan 5651 sayılı **İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun** ile gerçekleştirilmeye başlanmıştır. Literatürde internet hukuku çalışmaları çerçevesinde değerlendirilen bu ve benzeri diğer yasal düzenlemeler, kamu otoritesinin internet üzerindeki edimlerinin yasallığını değerlendirilir. Bu tez araştırması tam da bu noktaya odaklanmaktadır: Türkiye'deki kamu otoritesinin internete erişimi konusundaki tasarruflarının meşruiyetini liberal özgürlükler perspektifinden sorgulamak.

Bu tartışmada mihenk taşı olarak liberal felsefenin özgürlük anlayışı esas alınmıştır. Zira günümüz modern hukuku, liberal özgürlük düşüncesi üzerine bina olunmuştur. Hakeza

günümüzde bireysel özgürlüklerin temeli olan **İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi** ve **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi** de yine aynı şekilde liberal düşüncenin bir ürünüdür. Bu sebeple Türkiye Cumhuriyeti'nin internet üzerindeki tasarruflarının liberal felsefeye göre değerlendirilmesi, Evrensel Beyanname ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesine taraf bir ülke olması hasebiyle tutarlı ve pratik olarak da anlamlı bir etkinliktir.

Konun değerlendirilmesi için öncelikle bir zemin oluşturması amacıyla genel hatlarıyla liberalizm ele alınmış ve tarihsel gelişimi de dikkate alınarak tanımlanmaya çalışılmıştır. İlk ortaya çıkışından bu yana geçen süre ve bu süre zarfında aldığı çok farklı biçimler sebebiyle değişik liberal anlayışlar arasındaki farklar ortaya koyulmaya çalışılmıştır. Genel olarak **klasik liberalizm** ve toplumsal perspektife sahip **sosyal liberal** anlayışlar karşılaştırılmıştır. Bu noktada Hayek'in **gerçek liberalizm** ve onun adını haksız yere kullanan **sahte liberalizmler** şeklindeki tasnifi de göz önüne alınarak klasik liberalizm ve onun temel unsurları olan bireycilik, doğal düzen, serbest piyasa, sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü ve özgürlük kavramları çalışmanın esasını oluşturacak şekilde belirlenmiştir.

Liberalizmin mezkûr temel kavramları birbirine mündemiç olmakla beraber felsefenin çekirdeğini **bireyi özgür kılma** gayesinin oluşturduğu söylenebilir. Doğal düzen ve serbest piyasa bireyin emeğinin karşılığını bulması ile ekonomik anlamda bağımsız ve özgür olması, sınırlı devlet ve hukukun üstünlüğü ise bireyin devlet otoritesi ve ötekiler bağlamında siyasal ve felsefi anlamda özgür olmasını sağlamayı amaçlar. **Liberalizm, gayesi insanı özgür kılmak olan bir felsefedir** şeklinde tarif edilebilir.

Liberalizmin gayesi olan özgürlük kavramı, internetin fonksiyonları dikkate alındığında en çok **ifade özgürlüğü ile ilişkili tartışmalara** konu olmaktadır. İnternet bugün haberleşmeden eğitime pek çok alanda hizmet veriyor olmakla beraber hem etkisi hem de kısıtlamalara konu olması itibariyle özgürlük bağlamında en çok sosyal medya, bloglar, video paylaşım siteleri ve çevrimiçi ansiklopediler gibi bireylerin bilgi ve haber aldığı-verdiği ve etkileşime geçtiği ortamlar olan yeni medya fonksiyonu ile öne çıkmaktadır. İnternete getirilen kısıtlamalar da en çok bu bağlamdadır. Örneğin çevrimiçi perakende ticaret hızlı büyüyorken bu alanda tüketiciyi koruyan birtakım düzenlemeler

dışında bir yasaklama eğilimi görmüyoruz. Ancak YouTube'un ve Wikipedia'nın iki yılın üzerinde sürelerle erişime engellenmesi ile görmekteyiz ki internette birey ve devlet arasındaki özgürlük çatışmasının düğüm noktası ifade özgürlüğü bağlamında gerçekleşmektedir.

İfade özgürlüğü bireylerin düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleridir. Bu ifade bireylerin serbestçe bir araya gelmeleri ve istedikleri mecrada kendilerini ifade edebilme haklarını da kapsamaktadır. Ayrıca birey kendisini nerede ve nasıl ifade edebileceği noktasında da özgür olmalıdır. Örneğin bütün parklarda konuşmak serbest ancak kitap, gazete ve internet gibi mecralarda bulunmak izne tabidir denilen bir ortamda ifade özgürlüğünden söz edilmez.

Burada **ağ etkisi** kavramından bahsetmek gerekmektedir. Bir mecra sadece sahip olduğu teknik özellikler ile değil, kullanıcı sayısının çokluğu ile anlam kazanır. Örneğin sadece bir telefon cihazının olduğu bir dünyada telefon çok da elverişli bir haberleşme cihazı değildir. Telefon yaygınlaştıkça elverişli bir haberleşme aracı haline gelmiştir. İnternette de benzer bir durum vardır. İnternette en yüksek ağ etkisine sahip mecralara erişimin engellenmesi durumunda benzer teknolojiye sahip başka mecraların erişime açık olmalarından dolay ifade özgürlüğünün ihlal edilmediği iddia edilemez. Bir mecranın bir ifade sebebiyle erişime engellenmesi yalnızca o ifadenin sahibinin ifade özgürlüğünün engellendiği anlamına gelmez. Mecranın ağ etkisi hesaba katıldığında pratikte mevcut ve potansiyel tüm kullanıcıların ifade özgürlükleri kısıtlanmış olur.

Farklı liberal anlayışlar göz önüne alındığında bile sınırsız, sonsuz ve sorumsuz bir özgürlük anlayışı oldukça marjinaldir. Hakeza klasik liberal anlayış da özgürlüklerin sınırlandırılabileceğini belirtir. Buna göre sınırsız-sorumsuz özgürlük, özgürlük değildir. Gerçek özgürlük yasalarla sınırlandırılmış özgürlüktür.

Liberal bir düzende bir bireyin özgürlüğünün teminat altına alınmasının bir koşulu da bu özgürlüğe karşı olabilecek potansiyel tehditleri içeren **ötekinin** özgürlüğünün tahdit edilmesidir. Bu tahdit, ötekinin özgürlüğünü tehdit eden bir keyfi özgürlüğü engeller. Yani liberalizmde özgürlüklerin sınırlandırılması yine özgürlüklerin temin edilebilmesi için gereken bir zorunluluktan kaynaklanır ve bu ancak yasa ile yapılabilir. Dolayısı ile

bir sınırlandırma ancak bir başka bireyin özgürlüğü adına yapıldığında ve herkes için geçerli olan yasalara dayandığında kabul edilebilir bulunur. Özetle diyebiliriz ki liberal düşünce mutlak bir özgürlük gayesine sahip olmakla birlikte özgürlüğün belirli koşullarda sınırlandırılabileceğini de kabul eder.

Bu tezde Twitter, YouTube ve Wikipedia gibi ağ etkisi yüksek mecralara getirilen erişim engellemeleri analiz edilerek bu engellemelerin gerekçelerini tespit etmek ve bunların liberal felsefe bağlamında kabul edilebilir olup olmadıkları konusunda geçerli ve tutarlı bir yoruma ulaşmak amaçlanmıştır.

1. BÖLÜM
ARAŞTIRMANIN KONUSU VE ÇERÇEVESİ

Türkiye'de belli sitelere yönelik internet erişimi, kamu tasarrufu ile kısmen ya da tümüyle engellenebilmektedir. Pek çok farklı internet sitesine çeşitli gerekçelerle erişime engellenirken dünyanın ve Türkiye'nin en çok kullanılan sosyal medya platformlarından YouTube ve Twitter ile yine dünyanın ve Türkiye'nin en çok ziyaret edilen online açık ansiklopedi platformu olan Wikipedia da bu engellemeler kapsamında yer almış ve yıllara sâri engellenme dönemleri yaşanmıştır.

Engelleme faaliyetlerinin bir tarafında toplumsal faydacı yaklaşım yer almakta ve internetin zararlı etkilerinin sınırlandırılması için engelleme vb. erişim kısıtlamalarını meşru ve gerekli görmektedir. Diğer uçta ise internetin ifade ve iletişim özgürlüğünün en önemli mecrası olduğu ve getirilecek her türlü engellemenin sansür mahiyetinde olacağı ve özgürlüklerin kısıtlanması, temel hakların ihlali anlamına geleceği düşüncesi yer almaktadır.

Liberal felsefe, günümüz modern siyaset ve hukuk sisteminin temel kaideleri olan **birey** ve **bireyin özgürlüğü** ile **hukukla sınırlı devlet** kavramlarının oluşmasında en büyük pay sahibi olan düşünce sistemidir. Kökleri aydınlanma felsefesine uzanan liberal düşünce günümüz demokratik hukuk devletlerinin, Birleşmiş Milletler, Avrupa Birliği gibi uluslararası organizasyonların ve İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi temel hukuk metinlerinin nüvesini oluşturmaktadır.

Bu tezde kamu tarafından ortaya konan mezkûr internet erişim engelleme tasarruflarının mevcut hukuki müktesebata uygun olup olmadığından öte yukarıda belirtilen insan hakları hukukunun nüvesini oluşturması münasebetiyle liberal felsefe açısından meşru kabul edilip edilemeyeceği konusu engelleme vakalarının analizi yöntemiyle ortaya koyulmaya çalışılmaktadır.

2.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu tez araştırması, genel olarak düşünce ve ifade özgürlüklerine odaklanmıştır. Derrida'nın dediği gibi, günümüzdeki önemli sorunlar, sınırlar tartışması içinde yer alır. **Denetim ve kamu düzeni** ile **ifade ve haberleşme özgürlüğü** arasındaki **sınırın** iktidar-muhalefet, birey-toplum, denetim-serbestiyet veya kısıtlama-özgürleşme bağlamlarında hangisi lehine genişlediğine dair farklı ülkelerde benzer örnekler üzerinden dijital gözetim ve dijital özgürlükler tartışılmaktadır. Sosyal medya mecralarına ve Wikipedia gibi ücretsiz açık erişim ansiklopedilerine yönelik Türkiye'deki kısıtlama ve yasaklamalar bu tartışmanın neresinde yer almaktadır? Bu, internet yasakları ve kısıtlamalarını analiz ederken araştırmamızı yönlendiren başlıca sorudur.

2.2. Araştırmanın Varsayım ve Hipotezleri

Dijitalleşme; çok yönlü etkileri olan, çoğu zaman felsefi ve etik olarak yan etkileri eleştirilen günümüzdeki bilişim ve iletişim teknolojilerinin aktörlük ettiği bir devrimsel süreçtir. Her devrim gibi, yeni bireysel, toplumsal, ideolojik, politik ve kültürel durumlar ortaya çıkarmaktadır. Dijital kültür ve dijital vatandaşlık, e-yönetişim ve siber güvenlik gibi olgular, birey-devlet ve birey-toplum ilişkisini yeniden düzenlemeye zorlamaktadır. Devletler dijital dünyada fiziki varlıklarını gittikçe daha az görünür hale getirirken dijital gözetim ve denetimle birlikte sanal varlıklarını daha yoğun hissettirebilme olanağına kavuştular. Her şeyin verileştirildiği ve ağ üzerindeki her hareketin kaydedildiği bir siber uzamda vatandaşlık pratikleri, yeni yasal normlara göre ya daha özgür ya da daha sınırlı bir duruma doğru evrilmektedir.

Sosyal medya ve internet platformlarına yönelik Türkiye'nin uyguladığı kısıtlamaların, yukarıda bahsedilen tartışma bağlamındaki statüsü henüz netleştirilmemiştir; bunun özgürlükler lehine mi yoksa denetimler lehine mi olduğu konusu belirsizliğini hala korumaktadır. Türk kamuoyundaki tartışmaların yoğunluk merkezi dikkate alındığında, bu yasakların, en azından liberal özgürlük teorisi bağlamında, dijital özgürlükleri geliştirmediğini, siber uzaya erişim imkanının sınırlandırılması yüzünden dijital demokrasiyi olgunlaştırmaktan uzak kaldığı, dijital toplumsal sözleşmeye ulaşma sürecini geciktirdiği söylenebilir. "Erişim engelleme vakaları"nın çok yönlü analizi, bu

hipotezin doğru olup olmadığını gösterebilir. Ve böylece Türkiye'de uygulanan internet erişim engellemelerinin liberal özgürlük anlayışı ile bağdaşıp bağdaşmamasının zorluğu, buna bağlı olarak siber uzaydaki eylemleri için yeni dijital hukuk normlarının oluşturulması gerekliliği ortaya konulabilir.

2.3. Araştırmada Kullanılan Yöntem ve Teknik

Araştırmada vaka analizi yöntemi kullanılmıştır. Bu araştırma çerçevesinde öncelikle liberal teorinin temel kavramları ile liberal özgürlük anlayışı, internet erişim yasaklarını analiz etmeyi mümkün kılacak şekilde formüle edildi. Türkiye'deki erişim engellemelerinde kullanılan yöntemler ile bu uygulamalara yönelik kamuoyundaki internet ve ifade özgürlüğü tartışmaları analitik bir yaklaşımla sınıflandırıldı. Bu teorik zemin çerçevesinde özgürlük, ifade özgürlüğü, ifade özgürlüğünün sınırlanması, iletişim hakkı, anonim ifade, ağ tarafsızlığı ve gözetim gibi bir dizi anahtar kavram oluşturuldu. Son olarak oluşturulan bu kavram kiti üzerinden YouTube, Twitter ve Wikipedia mecralarına uygulanan erişim engelleme vakaları çok yönlü nitel analize tabi tutulmuştur.

2.4. Araştırma Evreni, Örneklem ve Sınırlılıkları

Araştırmada 2007 ve 2008 yıllarında YouTube, 2014 yılında Twitter ve 2017 yılında Wikipedia'ya uygulanan erişim engelleme vakaları analiz edilmiştir. Türkiye'de pek çok çevrim içi içeriğe erişim engellemesi getirilmiş olmasına rağmen bu vakaların seçilmesinin sebebi ağ etkisi itibariyle alanlarında en yüksek frekansa sahip olmaları ve bu sebeple engellemelere taraf veya karşıt olan farklı toplumsal kesimlerin düşüncelerini açıkça ortaya koyabilecek düzeyde yoğun bir kamusal tartışmaya neden olmalarıdır.

WeAreSocial adlı ajans tarafından çıkarılan Digital 2019(a) Raporuna göre 2019 yılındaki aktif internet kullanıcı sayısı 4,388 milyardır. Dünyanın en çok ziyaret edilen siteleri arasında YouTube ikinci, Wikipedia beşinci ve Twitter ise altıncı sırada yer almaktadır. Dünyadaki aktif sosyal medya kullanıcı sayısı 3,484 milyar olarak ölçülmüş olup bunun 1,9 milyarı YouTube, 326 milyonu ise Twitter kullanıcısıdır.

Aynı raporun Türkiye versiyonuna göre Türkiye'nin toplam internet kullanıcı sayısı 59,36 milyondur. Türkiye'de en çok ziyaret edilen internet siteleri arasında YouTube üçüncü, Twitter ise beşinci sırada yer almaktadır. Wikipedia 2019 yılında yasaklı olduğundan kullanım istatistiklerine yansımamıştır. Dünya kullanım oranları dikkate alındığında Wikipedia'nın da Türkiye'de yüksek bir kullanım oranına sahip olduğu çıkarımı yapılabilir (We Ara Social, 2019b).

Görüldüğü üzere YouTube, Wikipedia ve Twitter sadece üç farklı platform olarak görünse de gerek dünya gerekse Türkiye internet kullanımında çok yüksek bir ziyaret frekansına sahiptir.

2. BÖLÜM
GENEL HATLARI İLE LİBERALİZM

18. yüzyıl Aydınlanma Çağı öncesi toplumları geleneksel olarak ifade edersek geleneksel toplumlardaki siyasal düzenin hükümdar ve ailesinin ilahiliğine bir başka ifadeyle **kralların ilahi hakkına** dayalı olduğu görülür. Bu durum Avrupa'da böyle olduğu gibi dönemin İslam ve Uzak Asya coğrafyaları için de geçerlidir. Birey tek başına hak ve özgürlükleri olan müstakil bir şahsiyet değil Tanrı'nın yetkilendirdiği kralın yönetimindeki toplumun bir parçasıdır.

Liberalizm böyle bir iklimde Aydınlanma felsefesinin ektiği tohumlar üzerinde filizlenmiştir. Liberal filozoflar kralların ilahi meşruiyete dayalı sınırsız ve mutlak hakimiyeti yerine akla dayalı kanunlar ile sınırlandırılmış bir devlet ve dokunulmaz haklar ve özgürlüklere sahip bir bireyi merkeze alan siyasal düzeni savundular. Genel hatları ile ilerleyen bölümlerde ele alınmaya çalışılan liberalizm günümüz temel insan hakları hukukunun da nüvesini ve temel esaslarını oluşturmaktadır.

2.1. LİBERALİZM: TANIM VE KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Genel bir tanımlama ile liberalizm; bireycilik, özgürlük, kendiliğinden doğan düzen ve piyasa ekonomisi ile hukukun hakimiyeti ve sınırlı devlet prensipleri üzerine kurulu modern bir siyasal doktrindir (Erdoğan, 2017; Yayla, 2015; 15). Liberal kelimesi Latince kökenli "liber" sözcüğünden türemekte olup (Dictionary.com, 2018) hemen tüm batı dillerinde özgür, serbest, hür gibi anlamlara gelmektedir.

> "Liberalizm diğer ideolojilerden, öteki insanlar tarafından empoze edilmiş mümkün olduğu kadar az tahdit ve sınırlamalara tâbi (konu) olma durumu olarak anlaşılmış insan özgürlüğüne çok daha büyük politik önem ve değer vermesiyle ayırt edilebilen bir siyasî ideolojidir" (Conway, 2013; 151).

Conway'in de belirttiği üzere liberalizmde esas olan birey ve onun özgürlükleridir. Toplumsal yapı düzenlenirken öncelik bireysel özgürlüklerden yana olmalıdır. Bireysel özgürlükler ya hiç sınırlandırılmamalı yahut da sınırlandırma asgari düzeyde tutulmalıdır. Conway, bireysel özgürlüklerin sınırlandırılamayacağını ifade ederken **öteki insanlar**

tarafından gelebilecek tehditlere vurgu yapsa da klasik liberal felsefenin bireysel özgürlüklerin karşısında gördüğü en büyük tehdit, toplumdaki diğer insanlardan öte öncelikle devlettir. Devlet bir yandan bireysel özgürlükleri korumakla yükümlü kılınırken öte yandan da özgürlükler karşısındaki en ciddi tehdit olarak değerlendirilmektedir.

> "Liberalizm esasen devletin, bireyin özgürlüğünü diğer bireylere karşı koruması gerektiğine inanırken aynı zamanda bizatihi devleti de bireysel özgürlüklere karşı bir tehdit olarak ele alır. […] hükümet [devlet] en iyi ihtimalle **gerekli** bir kötülüktür" (Ball vd., 2018).

"Gerekli kötülük" ifadesi liberal doktrin içerisinde oldukça yaygın kabul görmüş olup devletin bireyin özgürlüklerini dışarıdan gelebilecek tehditlere karşı hukuk vasıtasıyla korumakla mükellef olması **gerekli** olarak görülmüşken, bireysel özgürlüklere karşı en yüksek sınırlama veya ihlal potansiyeline haiz olması da **kötülük** olarak ifade edilmiştir.

2.2. FARKLILAŞAN LİBERAL TEORİLER

Günümüzde herkesin üzerinde mutabık olduğu tek bir liberalizmden bahsetmek mümkün değildir. Özgürlükler ve sınırları, devletin mahiyeti veya ekonomideki rolü gibi pek çok konuda farklı tezler ileri sürülmektedir. Tayyar ve Çetin farklılıkların sebebini şöyle açıklar:

> "Liberalizmin tarihsel gelişim süreci içinde değişmez, donuk ve dogmatik bir düşünce olarak kalmaması, önemli ekonomik, siyasi ve sosyal olaylardan etkilenerek, değişerek ve yenilenerek günümüze kadar gelmesidir" (Tayyar ve Çetin, 2013; 108).

Zira liberalizm belirli bir çevrede ve tarih diliminde, belli ideologlar tarafından oluşmuş bir ideoloji değil tarihsel süreç içinde belli değerlerin önce çıkması oluşmuş bir felsefi düşüncedir. Hayek (1899-1992)'e göre iki tür liberalizm vardır. Bir tarafta hakiki liberalizm yer alırken karşısında liberal olmayanların liberal kelimesini çarpıtarak ve içeriğini değiştirerek kendilerine mal etmesiyle ortaya çıkmış olan sahte liberalizm yer alır (Yayla, 2015; 53). Hayek burada **sosyal liberalizm** olarak adlandırılan ve devletin ekonomiye müdahalesine olumlu bakan liberal düşünce geleneğini kastetmektedir. Buna

karşın liberal akımlar arasındaki farklılıkları bu kadar derin değerlendirmeyen Tayyar ve Çetin tüm farklılıklarına rağmen her tür liberal görüşün bireycilik, özgürlük, serbest piyasa ve sınırlı devlet gibi liberalizmin temel ilkelerinde mutabık olduğunu fakat bu ilkelerin sınırlarında ya da ayrıntılarında farklılıkların ortaya çıktığını ileri sürer (Tayyar & Çetin, 2013; 109).

Her ne kadar liberalizmin temel ilkeleri noktasında veciz bir tespitte bulunuyor olsalar da Hayek'in **sahte liberalizm** ifadesinden liberal akımlar arasındaki farklılıkların Tayyar ve Çetin'in de belirttiği gibi "ayrıntıda" olmadığını anlaşılmaktadır. Bu çerçevede gerek tarihsel ve coğrafi perspektif gerekse temel düşünceler esasından bakıldığında pek çok liberalizm türünden bahsetmenin mümkün olduğu görülmektedir. Örneğin siyasal liberalizm, muhafazakâr liberalizm, iktisadi liberalizm, ulusal liberalizm, ordoliberalizm, paleoliberalizm, kültürel liberalizm, liberal feminizm, modern liberalizm, yeşil liberalizm ve anarko-kapitalizm farklı liberal akımlara örnek olarak gösterilebilir. Buna mukabil liberalizmin temel felsefesinin anlaşılması noktasında **klasik liberalizm, sosyal liberalizm** ve **neoliberalizm** başlıkları altında değerlendirilmesi genel kabul görmüş bir sınıflandırmadır. Aşağıda bu üç liberal anlayış genel hatları ile incelenmektedir.

2.2.1. Klasik Liberalizm

Yukarıda Hayek'in farklı liberal teorilerle ilgili olarak hakiki liberalizm ve onun temel felsefesinin değiştirilmesi ile liberal vasfını kendilerine mal eden diğer liberalizmler arasında yaptığı ayrıma değinmiştik. Bu sadece Hayek tarafından yapılan bir kategorizasyon değil, aynı zamanda liberalizmin özünden ayrılan diğer teoriler karşısında "hakiki" liberalizmi ve liberal değerleri muhafaza edebilme ihtiyacının ifadesidir. Bu ihtiyaç sonucu liberalizmin diğer versiyonlarından ayırmak ve hakiki değerlerini temsil eden teoriyi vasıflandırmak amacıyla "**klasik liberalizm**" ifadesi yaygınlık kazanmıştır.

> "Klasik liberalizm ile kastedilenin şey; saf, öz, sapmamış bir liberalizmdir" (Conway, 2013; 154).

Klâsik liberalizm, liberalizmin temel ilkeleri olan **bireycilik, sınırlı devlet, hukukun hakimiyeti, serbest piyasa** ve **özgürlük** kavramlarını tartışmaya açmaz. Toplumsal

fayda, kamu güvenliği, toplumsal ekonomik hedeflerin sağlanması gibi amaçlar, sözü edilen liberal değerlerin tartışmaya açılmasına izin vermez.

Liberalizmin diğer türleri ile klasik liberalizm arasındaki en temel fark, devlete yüklenen görev ve haklardır. **Klasik liberalizm, devlete her zaman şüpheyle bakar.** Devletin görevi, bireyin özgürlüğünü diğer bireylerin ihlallerine karşı korumak ve mülkiyet hakkını hukuka dayalı olarak tesis etmektir. Devlet özgürlüğün ve adaletin sağlanması noktasında liberal olmayan yöntemler kullanmak ve toplumsal amaçlar uğruna bireyin özgürlüğünü kısıtlamak hakkına sahip değildir (Erdoğan, 2017; Raico, 2006). Yayla, klasik liberalizmi şu şekilde özetlemektedir:

> "Klasik liberalizm, toplumcu değil bireyci olan; pozitif değil, negatif özgürlük anlayışına dayanan; yaygın, müdahaleci ve baskıcı değil, sınırlı ve sorumlu devlet isteyen; yeniden dağıtımcı sosyal adalet anlayışına karşı çıkıp adaletin en iyi şekilde piyasa ekonomisi içinde kendiliğinden gelişeceğine inanan liberalizm anlayışıdır" (Yayla, 2015; 63).

Klasik liberalizmin bu tanımı içinde yer alan ve ilerleyen bölümlerde çalışma konumuz bağlamında en çok altı çizilmesi gereken noktalar, bireysel özgürlükleri esas alan, negatif özgürlük anlayışına dayılı olan sınırlı ve sorumlu devlet anlayışıdır. Yukarıda da ifade edildiği gibi klasik liberalizmin esas gayesi, bireyin hak ve özgürlüklerini devlet tarafından gelebilecek ihlallere karşı teminat altına almaktır.

2.2.2. Sosyal Liberalizm

Sosyal liberalizm, Sanayi Devriminin getirdiği toplumsal eşitsizlikler neticesi bu eşitsizlikleri çözme noktasında devlete hak ve sorumluluk yükleyen bir anlayış ile doğmuştur. Özellikle 1929'daki Büyük Buhrandan sonra liberal iktisat teorisinin en temel savlarından biri olan ekonominin dengeye ve tam istihdama kendiliğinden ulaşacağı fikri zayıflamış ve yerine ekonomik kriz dönemlerinde devletin ekonomiye müdahale etmesi ve kamu yatırımları vasıtasıyla ekonomiyi hareketlendirmesi gerektiğini savunan Keynesçi görüşler yaygınlık kazanmıştır. Keynes (1883-1946) tarafından ortaya atılan devletin ekonomiye müdahalesine dayalı bu iktisadi görüşler yeni bir liberalizm

anlayışını doğurmuştur. Hayek'in liberalizmden sapma olarak değerlendirdiği Keynesyen iktisat, Adam Smith (1723-1790) tarafından ileri sürülen **görünmez el** doktrini üzerine bina olmuş olan klasik liberalizmin kendiliğinden doğan piyasa dengesi sosyal liberalizm anlayışında yerini devlete ekonomiyi düzenleme rolü veren daha müdahaleci ve hiyerarşik bir ekonomik anlayışa dönüşmüştür (Benestad, George ve Bradley, 2003; Freeden, 2015).

Modern, eşitlikçi veya refah liberalizmi olarak da adlandırılan **sosyal liberalizm**, klasik liberalizmin aksine devlete, ekonomiye müdahale ödevi yükleyen pozitif bir özgürlük anlayışına haizdir. Klasik liberalizm negatif özgürlük prensibi ile bireyi ve piyasaları devletin müdahalelerine karşı korumayı amaçlarken sosyal liberal anlayış bireyi, siyasal iktidara karşı olduğu kadar iktisadi iktidarların istismarlarına karşı da korumayı amaçlar:

> "Sosyal liberaller; tam istihdamın sağlanması, sosyal güvenlik, sağlık ve eğitim alanlarında devletin rol alması ve gelir eşitsizliği ile adaletsizliğin devlet müdahalesi ile giderilmesi taraftarıdırlar" (Tayyar ve Çetin, 2013; 17, 111).

Sosyal liberalizme temel karakterini veren kavramlar, yeniden dağıtımcılık, pozitif özgürlük anlayışı ve toplumculuk olarak özetlemek özetlenebilir. Yeniden dağıtım, devletin varlıklı kesimlerden topladığı vergileri ekonomik olarak geri kalmış kesimlere aktarmasıdır. Klasik liberalizm serbest pazar koşullarında emek ve malların serbestçe mübadelesi sonucu sosyal adaletin sağlanacağını ve dolayısı ile yeniden dağıtımın bireysel özgürlükleri ve serbest piyasa yapısını bozacağını ileri sürerken Tayyar ve Çetin'in belirttiği gibi, sosyal liberaller ekonomik yapıdaki adaletsizliklerin düzeltilmesinin ancak devletin yeniden dağıtım politikaları ile giderebileceğini iddia etmektedirler.

2.2.3. Neo Liberalizm

Sosyal liberalizm bir anlamda liberalizmin klasik ilkelerinden bir sapma ise neo-klasik liberal anlayış da klasik liberalizmin temel ilkelerine geri dönüştür denilebilir. Sosyal liberalizmin ekonomiye müdahaleyi gerekli görev Keynesyen ekonomik politikaları sonucu devletler iktisadi açıdan büyümüş ve bunun diğer toplumsal yapılar üzerinde ciddi

etkileri meydana gelmiştir. Yüksek enflasyon, büyük bütçe açıkları ve işsizlik gibi sorunlar ve yaşanan ekonomik krizler yanında devletin iktisaden güçlenmesi bireysel özgürlükler alanında da bir daralmaya sebep olmuş ve toplumcu politikalar bireyin önünce geçmiştir (McCaskey, 2014). Yaşanan bu ekonomik krizler ve özgürlüklerdeki daralma sosyal liberalizmin refah devleti söyleminin sorgulanması sonucunu doğurmuştur.

Neo-liberalizm bu sorgulamalar çerçevesinde Hayek, Friedman (1912-2006) ve Buchanan (1919-2013) gibi düşünürlerin klasik liberalizmin ilkelerini ihya bağlamında ileri sürdükleri bir öze dönüş felsefesi olarak adlandırılabilir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere klasik liberalizmin temel ilkeleri olan bireycilik ve serbest piyasa gibi kavramları yeniden ele alarak devlete ekonomiye müdahale ödevi yükleyen, pozitif özgürlükçü ve yeniden dağıtımcı sosyal liberal yaklaşımlar Hayek tarafından **sahte liberalizm** olarak yorumlanmıştır (Benestad vd. 2003; Freeden, 2015).

Neo-liberalizmin temelini Fizyokratlara ait olan "**Laissez faire, laissez passer!** (Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler!)" ilkesi belirlemekte ve bu doğrultuda devletin iktisadi hayata ve bireysel özgürlüklere doğru her türlü müdahalesine karşı çıkılmaktadır (Benedict, 1985).

2.3. LİBERALİZM'İN TEMEL İLKELERİ

Liberalizm, temelinde **bireysel özgürlüklerin** yer aldığı; **yeniden dağıtım** prensibi karşısında **özel mülkiyeti** savunan ve onu korumanın tek yolu olarak gördüğü müdahalesiz bir **serbest piyasa ekonomisini** esas alan; **negatif özgürlük** prensibi çerçevesinde ele aldığı özgürlükleri ve **özel mülkiyeti** diğer bireylere ve devlete karşı muhafaza edebilmenin yegâne yolu olarak da **hukukun üstünlüğünü** düstur edinen politik ve felsefi bir doktrindir (The Stanford Encyclopedia of Philosophy, 2018).

> "Liberalizm, bireyciliğe dayalı, rasyonel bireylerin siyasal ve ekonomik alandaki hak ve özgürlüklerini güvence altına alan, piyasa ekonomisinin doğal işleyişine bırakılarak, devletin ekonomiye müdahalelerinin en az düzeye indirilmesini savunan bir doktrindir" (Aktan, 1995; 4).

Yayla, **Liberalizm** adlı kitabında çeşitli düşünürlerin liberalizmin temel ilkelerine dair görüşlerini derleyerek ortak noktaları belirlemeye çalışmıştır: Liberal gelenekten gelen Sabine'ye göre liberal bir politikanın tanıtıcı özellikleri; **hükümetin sınırlandırılması, özel teşebbüsün teşvik edilmesi** ve **sözleşme özgürlüğünün** mümkün olan en geniş ölçüde sağlanmasıdır. Yine Yayla'nın aktarımından Belsey'e göre liberalizmin şu beş özellikten mürekkep olduğunu görüyoruz:

i. Birey,
ii. Seçme özgürlüğü,
iii. Pazar toplumu,
iv. Laissez-faire
v. Minimal devlet (Yayla, 2015; 153)

Erdoğan da benzer bir şekilde liberalizmi "hepsi mantıkî olarak birbirine bağlı" şu beş ilke ile tanımlar:

i. Bireyselliğin değeri ve insan hakları,
ii. Piyasa ekonomisi,
iii. Sınırlı devlet,
iv. Hukuk devleti,
v. Liberal rasyonalizm (Erdoğan, 2017; 6).

Tüm bu tanımlamalar birlikte değerlendirilip ortak ifadeler bir araya getirildiğinde liberal düşüncenin üzerine kurulu olduğu temel kavramları dört başlık altında gruplandırmak mümkündür. Liberalizmin olmazsa olmaz, indirgenemez dört temel kavramı:

i. Bireycilik,
ii. Doğal düzen ve piyasa ekonomisi,
iii. Sınırlı devlet,
iv. Hukukun üstünlüğü ile özgürlük.

İlerleyen bölümlerde bu kavramları her biri müstakil olarak değerlendirilmektedir.

2.3.1. Bireycilik

Liberalizmin en temel unsuru bireyciliktir. Liberalizmin diğer tüm değerleri bireyin varlığını, özgürlüğünü ve emeğini koruyabilmek adına var olan ve birey kavramını destekleyici mahiyetteki unsurlardır. Liberalizmin **bireycilik (individualism)** ilkesini açıklığa kavuşturmanın bir yolu da öncelikle zıddı olan kavramı, yani **toplumculuk (collectivism)** kavramını tanımlamak olabilir. Toplumculuk şöyle tanımlanır:

> "Sosyal teoride bireyciliğin tersi olan kolektivizm, 'devlet', 'toplum' gibi entitelerin bireylerin üstünde ve ötesinde gerçeklik taşıyan birer varlık olduklarını iddia eden ve toplum menfaatinin bireyin özerkliğinin üstünde olduğunu savunan doktrindir" (Altıntaş, 2012:37).

Altıntaş'ın ifadesinden de görüleceği üzere toplumcu anlayış, toplum varlığını birey varlığının üzerinde görür. Toplumculuk; toplumun çıkar, amaç ve değerlerini bireyin çıkar, amaç ve değerlerinden öncelikli kabul etmektedir.

Toplumculuğun aksine bireycilik, merkeze insanı koyar. İnsanın özgürlüğü, hakları ve amaçları toplumsal değer, amaç veya normlarla sınırlanamaz. Burada toplum sadece bireyin dışındaki üçüncü kişiler olarak anlaşılmamalıdır. Liberalizme göre devlet, sosyal grup, kabile-klan ve hatta kurumsal dinî otoriteler bağlamında tanrı da bireyin önünde veya üzerinde olamaz. Liberalizme göre kutsal olan insanın kendisidir. Liberal felsefede "insan; değerin kaynağı ve değer yargı sisteminin yaratıcısı olarak ahlaki değerlerin merkezine yerleştirilmiştir" (Altıntaş, 2012; 40). İnsanı ahlak sisteminin merkezine koyan liberal felsefede ilk dönem aydınlanma düşüncesinin etkileri görülür. Örneğin Kant'ın insanı yerleştirdiği çerçeve aydınlanma filozoflarının liberal felsefedeki tesirini açıkça ortaya koymaktadır:

> "Kant'a göre birey, akıl sahibi olması hasebiyle ampirik, rasyonel, moral ve politik bakımdan üstün olup bizatihi kendisi bir amaçtır. Birey asla toplum gibi birey üstü bir varlığın aracı olamaz" (Kuçuradi, & Tunçay, 1982; 18).

Aydınlanma düşüncesinin insan merkezli bu yaklaşımı üzerine bina edilen liberalizmin merkezinde bireycilik düşüncesi yer alırken diğer unsurları olan doğal düzen ve piyasa ekonomisi, sınırlı devlet, hukukun üstünlüğü ve özgürlük bu bireyci bakış açısını destekleyici mahiyettedir. Bütün bu destekleyici kavramlar insanı merkeze alan bir çerçevede bireyin çıkar ve özgürlüklerini gerçekleştirmesi adına vardır ve hepsi temelde bireyin kendisini gerçekleştirmesine hizmeti amaçlamaktadır.

2.3.2. Doğal Düzen ve Piyasa Ekonomisi

Liberal iktisadi düşüncenin iki temel prensibinden birincisi ilk olarak **fizyokratlar** tarafından ortaya atılan doğal düzen anlayışıdır. **Laissez faire, laissez passer** mottosu bugün her ne kadar liberalizme mal olmuş olsa da esasında bu sloganın ilk sahipleri fizyokratlardır. 18. yüzyılda Fransa'da doğmuş olan fizyokrasinin liberalizme ilham veren yanı, tıpkı doğada olduğu gibi ekonomide de doğal bir düzenin olduğu ve devlet tarafından müdahale edilmediği sürece kendiliğinden bir düzen ve dengenin oluşacağı inancı idi. Fizyokratlar bu doğal düzenin ilahi bir takdire dayandığına inanmakta idi (Machan, 1988; 93).

Liberal düşünürler -öncelikle Adam Smith- ekonomide doğal bir düzen olduğuna inanıyor olmakla birlikte fizyokratlardan farklı olarak bu doğal düzen mekanizmasının ilahi olduğu görüşüne karşıdırlar. Liberalizmde doğal düzen düşüncesi tek tek kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışan bireylerin (homo-economicus) toplumda doğal bir düzen ve denge oluşturacağı görüşüne dayanır. Adam Smith, doğal düzen mekanizmasını **görünmez el** metaforu ile açıklamıştır (Smith, 1955; 41). Devletin ekonomiyi düzenlemesi gerektiği, aksi halde kendi çıkarları peşinde koşan insanların adaletsiz bir ekonomiye yol açacağı argümanına karşı ileri sürülen "Görünmez El Doktrini"ne göre bireyler kendi çıkarları için en iyi olan kararları vermeye yöneldiklerinde sonuç olarak kendileri farkında olmasa bile toplum için de en iyi olanı tercih etmiş olacaklardır. Dolayısı ile bireylerin toplumsal çıkar gözetmeksizin kendi menfaatleri doğrultusunda yapacakları seçimler sonucu görünmez bir el toplum için en ideal düzenlemeyi yapmış olacaktır. Smith'e göre herkesin kendi çıkarlarını gerçekleştirmeye çalışması toplumu daha zengin kılar:

> "Kişisel mutluluklar için yapılan kararlar topluma planlanmamış sosyal fayda sağlar. Dahası kişisel mutluluklar için yapılan seçimler toplum için yapılan seçimlerden toplumun fayda sağlamasında daha etkilidir" (Smith, 1955; 41).

Görüldüğü üzere azınlık bir yönetici sınıfın toplum adına yaptığı seçimlerin tek tek bireylerin kendi adlarına yapacakları seçimler karşısında daha isabetli olamayacağı düşüncesi liberal doğal düzen anlayışının temelini oluşturmaktadır. Toplum adına kararlar verecek ve seçimler yapacak azınlığın kendi çıkarlarına öncelik vermesi kaçınılmaz olduğundan **görünmez el,** merkezi planlama karşısında hem daha isabetli hem de daha demokratik bir mekanizma gibi değerlendirilmiştir.

Serbest piyasa iktisadi liberal düşüncenin temel prensibidir. Doğal düzenin, piyasa dengesinin ve özel mülkiyetinin temini ancak devletin müdahalede bulunmadığı serbest piyasa koşullarında mümkün olabilir. Liberal bir düzende devlet piyasaya müdahale etmemelidir. Bu sayede tek tek kendi çıkarları peşinde koşan insanlar eliyle doğal bir düzen ve denge oluşabilecektir. Serbest piyasa anlayışı mülkiyeti korumanın da temel koşullarından birisidir. Liberalizm özel mülkiyeti emekle ilişkili olarak hem iktisaden hem de bireyin özgürlüğünün bir koşulu olarak felsefi anlamda tartışmasız bir kesinlikte destekler.

Görüldüğü üzere emek, özel mülkiyet, özgürlük, serbest piyasa ve hukukun özgürlüğü gibi kavramlar birbiri ile iç içedir ve aynı birbirlerinin hem koşulu hem de sonucu durumundadır. Serbest piyasa ve özel mülkiyet bireysel özgürlüklerin teminatıdır. Devlet ekonomik olarak sadece savunma, güvenlik, eğitim, sağlık, alt yapı gibi bireysel teşebbüslerin tek başlarına sağlayamayacağı hizmetleri sağlamalı ve piyasaya müdahale etmemelidir. Serbest piyasa devletin teminatı altında olmalıdır.

2.3.3. Sınırlı Devlet ve Hukukun Hâkimiyeti

Liberalizmin temel yapı taşlarından biri de sınırlı devlet ve hukukun hâkimiyeti ilkesidir. Aydınlanma filozoflarından Montesquieu (1689-1755) bir devletin/hükümetin kuruluş gerekçesini yani meşruiyetini bireyin özgürlüğünü tesis etmesine bağlamıştır. Ona göre bir hükümet ancak bireyin özgürlüklerini korumak için kurulabilir:

> "Demokratik ve aristokrat devletler kendi doğalarından özgür değillerdir. Siyasi özgürlük sadece ılımlı hükümetlerde bulunur ki bunlarda bile her zaman görülmez. Özgürlük sadece gücün kötüye kullanılması olmadığında vardır. Ancak uzun deneyimler bize gücü olan her insanın onu kötüye kullanma eğiliminde olduğunu gösteriyor; ta ki sınırlanana dek. Bu kötüye kullanımı önlemek için, şeylerin düzenlenmesi yoluyla gücün gücü durdurması gerekir. Bir hükümet ancak hiç kimse yasanın kendisini zorunlu kılmadığı şeyleri yapmaya ya da yasanın izin verdiği şeylerden kaçınmaya zorlanmasın diye oluşturulabilir" (Montesquieu, 1748; XI).

Bazı anarko-kapitalist liberal akımlar, devlete tamamen karşıyken bazı sosyal liberaller Hayek'in tabiriyle liberalizmden sapmak suretiyle bunun tam tersi bir pozisyon almış ve devleti pozitif özgürlükçü ve yeniden dağıtıcı bir perspektifle değerlendirmiştir.

Liberal teorinin **gerekli kötülük** kavramından yukarıda bahsetmiştik. Bu kavramın sahibi olan Thomas Paine, toplumsal sözleşmeci bir bakış ile **doğa durumu** halinde yaşayan insanların topluluk halinde yaşamaya geçmesi ile karşılaştığı zorluklar ve **kötülükler** karşısında bir çare olarak devleti icat ettiklerini ve bu icadın gayesinin mezkûr sorunlara çare olmak olduğunu belirtir. Paine bu bağlamda akılla bağdaşmayan her türlü dinî, toplumsal, siyasal düşünce ve kuruma karşı çıkar. Yani devleti dini veya milli mitoloji ile meşrulaştırmak yerine, devlete işlevsel bir meşruiyet atfeder. Bu bakış açısıyla devlet idaresi de ancak insan aklı tarafından oluşturulmuş yasalara dayalı olduğunda meşru ve değerli olacaktır (Yılmaz, 2019; 5). Paine'in düşüncesi aydınlanma düşünürlerinin kendi dönemlerindeki monarşik yönetimler karşısında devlete dair ortak görüşünü temsile haizdir. Buna göre aydınlanma dönemi filozofları aklı ve dolayısı ile o aklın sahibi olan insanı esas alarak devletin varlık amacını bireyin ihtiyaçlarını karşılamak olarak tarif ederler. Devlet ve devleti yöneten azınlıklar yani siyasi, iktisadi, dini veya ideolojik otoriteler bireye tahakküm edemez. Birey devletin aracı değil amacıdır ve özgürlükleri devlet tarafından sınırlandırılamaz. Devlet hukukun hâkimiyeti ile sınırlandırılmalıdır. Devlet bireyin hakları ve özgürlüklerini ihlal edemez. Liberalizmin öngördüğü birey ancak rasyonel akla dayalı yasalarla sınırlandırılmış bir iktidar ile var olabilir.

Devlet, toplumun dezavantajlı kesimleri -yaşlılar, çocuklar, engelliler, akıl hastaları vb.- dışında **yeniden dağıtıcı (redistributive)** politikalar uygulamamalıdır. Devletin başlıca görevi özel mülkiyeti ve sözleşmelerin uygulanmasını sağlamaktır. Görüldüğü üzere bireycilik, özel mülkiyet, piyasa ekonomisi gibi liberalizmin temel ilkeleri birbirleri ile kuvvetli ve geçişken bir ağ yapısındadır.

Devletin veya iktidarın bu şekilde sınırlandırılması da ancak hukukun üstünlüğü ile sağlanabilir. Herkes için geçerli, belirli bir insana veya zümreye dayalı olmayan, metafizik değil rasyonel ve her şeyin üzerinde bir hukuk düzeni liberal felsefenin olmazsa olmaz ilkelerinden biridir. Hukuk devleti ile iktidar sınırlanırken birey ve özgürlükler teminat altına alınır, serbest piyasa koşulları ve özel mülkiyetin muhafazası tesis edilir (Yayla, 2015; 42).

2.3.4. Özgürlük ve Özgürlüğün Farklı Yorumları

Özgürlük, bir kişinin diğer insanların veya kurumların müdahalesi olmadan kendi eylemlerini dilediği gibi gerçekleştirme hak ve imkanına sahip olmasıdır. Liberalizm'in özgürlük anlayışı, Batı düşüncesindeki özgürlük tartışmalarından bağımsız gelişmemiştir.

Soyluların özgürlüğü: Antik Yunan düşüncesinde özgürlük kavramı bugün anladığımız şekilde bireysel özgürlükleri ifade etmez. Yalnızca kent yönetimine katılım yoluyla elde edilen bir sosyal statü göstergesidir. Özgürlük kavramından anlaşılan kentin özgür oluşudur; birey kent yönetiminin bir üyesi ise özgürdür (Akkoç, 2014; 9). Özgür olmak demek, yasaların düzenlenmesine dâhil olmak demektir, velev ki o yasalar bireyin özgürlük ve bağımsızlığını tahdit veya tatil etse bile (Kışlalı, 1984; 13). Antik Yunan'da özgürlükten anlaşılan mahrem, üçüncü kişilerin ve devletin müdahalesine kapalı bir bireysellik olmayıp bilakis kişinin kamusal alandaki statüsüdür (Akgün, 2010).

Yasaya itaat olarak özgürlük: Jean-Jacques Roussesau (1712-1778)'ya göre özgürlük genel irade veya kamu yararına itaat etmektir. Dolayısı ile her muhalifin özgür olmaya zorlanması gerekir (Ashford, 2009).

Özgürlük kavramı Orta Çağ'da dini bir manaya haizdir (Augustinus, 2015; 21). Augustinus (354-430), özgürlüğü tanrının emirlerinin yerine getirilmesi olarak ifade etmektedir. Bu dönemde özgürlük kişinin arzu ve isteklerden arınması ve tanrının bilgisine sahip olması hasebiyle sadece insanın yapıp etmelerinde ortaya çıkan bir durum olarak nitelendirilir (Konur ve Toprak, 2016; 54).

Benjamin Constant (1767-1830)'a göre özgürlük; -karşımıza ister baskıcı bir tek kişi iktidarı olarak ister azınlıklara tahakküm eden çoğunluk iktidarı olarak çıksın- her türlü sınırlamaya karşı bireyciliğin hâkim olmasıdır. Constant da Antik Yunan'ın yukarıda değindiğimiz siyasal hayata katılmak ve yasalara uymak olarak ifade ettiği özgürlük anlayışını eski olarak niteler. Constant eskilerin amacını **iktidarı tüm yurttaşlar arasında bölüştürmek** olarak tanımlarken yenilerin amacı ise **özel yaşamında kişinin serbestçe hareket edebilmesinin sağlanması olmalıdır** diyerek özgürlük anlayışının klasik dönemden modern döneme nasıl farklılaştığını ortaya koymaktadır (Akçetin ve Akçetin, 2013; 7).

Liberalizme geldiğimizde ise özgürlük insanın **doğal durumu**dur. Doğal durumda insanlar yapmak istediklerini ister bir kişi ya da kurum (kilise, cami, kral, devlet, ebeveyn vb.) herhangi bir kısıtlamaya tabi olmadan, diledikleri gibi yaparlar. Kimsenin bir başkası üzerinde tahakküm hakkı olmadığı bu doğal durumda insanlar arasında eşitlik vardır. (Laslett ve Locke, 1960; 170) Liberal özgürlük fikrinde, Antik Yunan toplumu başta olmak üzere pek çok kadim medeniyette görüldüğü gibi bir imtiyazlı sınıf yer almaz. Özgürlük insanın doğuştan getirdiği ve herkesin sahip olduğu doğal bir haktır.

> "Bugün özgürlüğün sahip olduğu ahlaki değer modern dünyanın başlıca özelliklerinden biri olarak kabul edilmektedir fakat durum tarihte her zaman böyle değildi. İnsanlık tarihinin çoğu boyunca, devletin görevinin erdemi, doğru hayatı ve doğru bir toplumu desteklemek olduğu düşünülmüştür. İnsanlardan toplum tarafından kararlaştırılan ortak bir doğru için çalışmaları ve kendi çıkarları ile isteklerini daha yüce bir doğruya tabi kılmaları beklenmiştir" (Ashford, 2009; 60).

Ashford, insanlık tarihinin çoğu boyunca diyerek esasında modern ulus devletler öncesi var olan ve monarşi, oligarşi ve teokrasilerin farklı düzeylerde karışımlarından oluşan geleneksel siyasal yapılara hâkim düşünceyi kast etmektedir. Günümüzde halen dünyanın pek çok topluluğunda etkilerini ve izlerini devam ettiren bu toplumcu düşünceye göre esas olan toplumdur ve ilahi bir imtiyaz ve meşruiyete haiz iktidar bireyin hak ve özgürlüklerini belirleme yetkesine sahiptir. Liberalizmin bireycilik ile birlikte en temel ve önemli vasfı özgürlüktür. Liberal felsefe bu teokratik-monarşik iktidar olgusuna karşı özgürlüğü insanın doğal bir hakkı olarak ifade etmek üzere tepki olarak doğmuş bir özgürlük felsefedir.

Liberalizmin nihai amacı bireyi özgür kılmaktadır denilebilir. Dolayısı ile aslında bireycilik ve özgürlük birbirlerine mündemiç iki kavramdır. Biri olmadan diğeri de var olamaz. Özgürlük, bireyin baskı ve zorlama altında kalmaksızın istediğini yapması ve istediği gibi davranabilmesidir. Liberalizmde **temel ilke** "özgürlük kendiliğinden etik ve meşrudur (apriori) ve özgürlüğün tüm sınırlamaları ancak (aposteriori) adilane bir meşruiyetin konusu olabilir" şeklindedir. (İnce, 2018; 63) Yani özgürlükler doğal ve doğuştan olmakla beraber sınırlandırılabilir ve bu sınırlandırmalar mutlaka meşru olmak zorundadır. Birey özgürlüğünün sınırlandırılmasının hangi hallerde meşru olabileceği ise liberalizmin temel tartışma konularından biridir ve çalışmanın ilerleyen bölümlerinde bu konu çeşitli veçheleriyle ifade edilmeye çalışılmaktadır.

Liberal özgürlük anlayışı genellikle **negatif özgürlük** olarak adlandırılmaktadır. Negatif özgürlük, bireyin dışarıdan hiçbir zorlama ve müdahale ile karşılaşmadan yapmak istediğini yapabilmesidir. Özgürlüğün gerçekleşmesi herhangi bir koşula bağlı değildir ve mutlaktır. Bunun karşısında ise **pozitif özgürlük** anlayışı yer alır. Pozitif özgürlükler ise bireyin yapmak istediğini yapabilmesi için bazı ön koşulların -ki bunlar genelde maddi unsurlardır- temin edilmiş olmasını gerektiren özgürlüklerdir. Örneğin bir kitabı satın alabilecek maddi imkana sahip olmak pozitif bir özgürlük iken dilediği kitabı alabilmek, okuyabilmek ve yazabilmek özgürlüğü bir negatif özgürlüktür (Berlin, 2007; 43).

Liberal felsefe için özgürlük bir negatif özgürlük meselesidir ve pozitif özgürlükler liberal bir tartışmanın konusu olamaz. Örneğin Nigel Ashford'a göre "pozitif özgürlük, özgürlük

anlamına gelmez" (Ashford, 2009; 63). Özgürlüklerin negatif-pozitif olarak kategorize edilmesi liberal özgürlük düşüncesi ile Marksist özgürlük anlayışı arasındaki farkı ortaya koymak için de son derece kullanışlıdır. Marksizm özgürlüğü liberalizmin aksine bir doğal durum olarak ele almaz. Marksizm özgürlüğü doğuştan gelen bir durum ve hak olarak değil **özgürleşmek** olarak görür. Kişinin özgürlüğünü içinde bulunduğu koşullar belirler. Kişinin özgürleşebilmesi kendisine sağlanacak birtakım olanaklarla ilişkilidir ki bu da bizi pozitif bir özgürlük anlayışına götürür.

> "Marksist düşüncede özgürlük sorununun merkezinde, üretici etkinliği ile (emek/çalışma) doğayı ve kendini dönüştüren, kendini gerçekleştiren insan anlayışı (animal laborans) yer alır. Marksist öğretinin toplumsal (kollektif) olan lehine olmak üzere bireysel özgürlüklerden vazgeçişi olumladığını söylemek aceleci bir teşhis olur. Zira bireysel özgürlük, toplumsal özgürlüğe giden süreçte zorunlu/olumsuz bir uğraktır. Ama yine de Hegelyen düşünce sistemine birçok açıdan bağlı olan Marks, gerçeğin bilgisinin bütünün bilgisi olduğuna inanan Hegel gibi, gerçek özgürlüğün son tahlilde bütünün özgürlüğü olduğuna inanır" (İnce, 2018).

Bu ifadeleri değerlendirdiğimizde de liberal öğreti için pozitif yerine negatif özgürlük perspektifine sahip, toplum yerine bireyin özgürlüğünü gaye edinen bir özgürlük anlayışına sahiptir diyebiliriz. Gerçekten de Marksizm'e göre işçi sınıfının özgürleşmesi burjuva sınıfı ve kapitalizmin ortadan kalkmasına bağlıdır ki bu da ancak sınıf bilinci ile mümkün olabilir (Giddens, 2008; 50). Marks (1818-1883) işçilerin kendi sınıfsal çıkarlarının farkında olmayışlarını **yanlış bilinç** olarak niteler. Dolayısı ile işçi sınıfına çıkarlarına uygun bir şekilde sınıf bilinci kazandırmak onların özgürleştirilmesini sağlayacaktır. Halbuki liberalizmin bireyi merkeze koyan özgürlük anlayışına göre kendi çıkarlarının ne olduğuna en iyi birey karar verebilir. "Özgürlük paternalizmin yani kişilerin kendi hayatını etkileyen kararları almada diğer insanların daha iyi konumda olduklarının reddi anlamına gelir" (Ashford, 2009; 61). Marksizm bağlamında yeniden söylemek gerekirse liberalizm açısından bireyin çıkarlarına karar verebilecek bir parti, ideoloji, devlet veya bireyin çıkarlarını feda edeceği bir toplum düşüncesi yoktur.

Klasik liberalizmin öncü ismi olan ve Aydınlanma Çağı düşünürlerini en çok etkileyenlerden biri olarak kabul edilen John Locke (1632-1704), düşünce tarihindeki yerini insan özgürlüğüne yaptığı vurgu ve bu özgürlükleri sınırlayıcı kurumların meşruluklarını sorgulamakla elde etmiştir. Locke, yasaların amacını, daha sonra oto-determinizm ilkesi olarak anılan şu cümleyle açıklar:

> "Yasanın amacı özgürlüğü ortadan kaldırmak ya da sınırlandırmak değil, onu korumak ve genişletmektir" (Locke, 2007; 21).

Liberalizme göre "yurttaşların özgürlüklerini kısıtladıklarından dolayı siyasal otorite ve yasaların meşrulaştırılmaları gerekir" (İnce, 2018; 60). Toplumsal sözleşme kavramı da bu doğa durumunun mutlak özgürlüğü ve siyasal otoritenin getirdiği sınırlamalar arasındaki çatışmanın giderilmesi noktasında işlevsellik kazanmaktadır. Bireyin özgürlüklerinin sınırlandırılması otorite ile arasındaki bu **toplumsal sözleşme** ile meşruiyet kazanmaktadır.

Özgürlüğü bireysel ve toplumsal hayatın en temel değeri olarak kabul eden Locke, kanunla özgürlük arasındaki ilişkiyi ifade ederken kanunsuz hiçbir özgürlüğün var olamayacağını ifade etmektedir. Meşruiyetin kaynağını güvenlik olarak ele alan Hobbes'un toplum sözleşmesinin merkezine devleti yerleştirmesine (Şahin, 2010; 863) karşın Locke, toplum sözleşmesinin merkezine Montesquieu ile aynı bakış açısıyla bireyi ve bireysel özgürlükleri koymuştur. Locke, tıpkı Montesquieu gibi iktidarın meşruiyetini özgürlüklerin belirlediğini savunur. Doğal haklar ve özgürlükler iktidarın meşruiyet kaynağıdır ve hak ve özgürlüklerden kaynaklanmayan bir yetki siyasal iktidar adına kullanılamaz (Arslan, 2013; 26). Bir başka önemli liberal düşünür John Stuart Mill (1806-1873) ise özgürlüğü faydacı bir yaklaşımla ele aldığı **Özgürlük Üstüne** isimli eserinde, özgürlüğü toplumsal faydaya ulaştıracak bir amaç olarak görür. Mill, "birey ve toplum için vazgeçilmez bir mutluluk kaynağı" dediği özgürlüğü şöyle tanımlar:

> "Özgürlük adını hak eden tek özgürlük biçimi, diğer insanları kendi doğrularından yoksun bırakmadan ya da onları gerçekleştirmeye çalışmalarını engellemeden, kendi doğrumuzu kendi bildiğimiz yoldan gerçekleştirmektir" (Mill, 2000; 45).

Faydacı bakış açısına (pragmatizm) göre özgürlükler toplum düzeni ya da bireyler arasında çatışmaya neden olmaz. **Kendiliğinden oluşan düzen ilkesi** burada da geçerli olur ve kendi çıkarları için hareket eden bireylerin birbirleri ile olan etkileşimleri kolektif faydanın yükselmesine sebep olur. Jeremy Bentham'a göre özgür toplumun varacağı nokta en fazla sayıda kişinin en yüksek derecede mutluluğudur (Ashford, 2009).

Görüldüğü üzere Mill, toplumcu bir yaklaşımın aksine bireysel özgürlükleri merkeze koyan bir özgürlük anlayışını savunmaktadır. Ayrıca burada liberal düşüncenin de temellerinde yer alan kadim **doğal haklar** kavramını Mill'in ifadesinde görmekteyiz. Bir kimsenin özgürlüğü bir diğerinin özgürlüğünün başladığı yerde biter. Başkasının hakkına tecavüz eden bir anlayış özgürlük olarak açıklanamaz. Özgürlük adına başkalarının haklarına tecavüz etmek yukarıda Montesquieu'nun da belirttiği gibi, gücün kötüye kullanılmasıdır. **Zarar ilkesi** de doğal haklar kavramında türeyen ve liberal özgürlük felsefenin temelini oluşturan temel taşlarından biridir. Mill'in mezkûr eserinde ortaya koyduğu zarar ilkesine göre, nasıl ki özgürlüklerin sınırı bir başka özgürlüğün ihlal edildiği nokta ise hükümetlerin birey üzerinde zor kullanabilme sınırı da yine bireylerin özgürlüklerinin korunması noktasıdır. Hükümet ancak başka bir bireyin hakkının ihlal edilmesini engellemek adına zor kullanabilir (Mill, 2000; 44).

Liberal özgürlük anlayışı incelendiğinde görülecektir ki liberalizmin tüm kavramları gibi özgürlük de diğerleri ile iç içe geçmiştir ve bu kavramların her biri birbirlerinin gerek şartı mahiyetindedir. Özgürlüğün teminat altına alınması ve korunması için hukukun üstünlüğü ile sağlanmış sınırlı bir devlet yapısı şarttır. Devlet özgürlükleri sağlayan yapıyı tesis etmek, özgürlükleri ihlal etmemek ve diğer kişilerin ihlallerini engellemek ile yükümlüdür. Serbest piyasa bireyin ekonomik özgürlükleri ile ilgilidir. Bireyin istediğini satın alma, satma, fiyatını belirleme, işini seçebilme gibi özgürlükleri serbest piyasa anlayışının bir sonucudur (Ashford, 2009; 61).

Özetlemek gerekirse liberalizm bireyin özgürlüğünü bir doğal durum ve hak olarak telakki ederken bunun iktidar tarafından sınırlandırılmasına ancak meşru hallerde müsaade eder ki bu meşruiyet de sınırlandıran değil koruyan ve genişleten kanunlarla sağlanabilir. Dijital dünyada özgürlük bağlamında baktığımızda da iletişim, ifade,

çalışma vb. pek çok işlevi olan internet kullanıcıları için doğal bir özgürlük alanı olmalıdır. Bu alana getirilecek sınırlamalar ise ancak bireyi koruyan ve özgürlüklerini genişleten kanunlara dayalı olduğunda meşru kabul edilebilecektir ki bu kanunların maksadı toplumun değil bireyin özgürlük ve amaçlarına hizmet edecek vasıfta olmalıdır.

3. BÖLÜM
LİBERALİZM VE ÖZGÜRLÜK TARTIŞMALARI

Giyilebilir cihazlar ve nesnelerin internetinin (IoT) artan bir hızla gelişmesi ile sadece bilgisayarları değil, ayakkabılardan buzdolaplarına, sürücüsüz otomobillerden kol saatlerine kadar insan hayatındaki hemen her nesneyi de içeren bir ağ olan internet artık fonksiyonları her geçen gün artan bir mefhum olarak toplumsal yaşamdaki yerini hızla genişletmektedir. İnternet; ulaşım, eğitim, savunma, finans, sağlık, eğlence vb. pek çok alanda önemli bir altyapı unsuru olma özelliğini yükseltirken en temelde bir iletişim ve ifade aracı olma vasfı ile öne çıkmaktadır. Yahut tersinden bir bakış açısıyla günümüz insanının ifade ve iletişim araçları seçenekleri arasında TV, radyo, gazete, kitap vb. konvansiyonel mecraların arasında en öncelikli yeri internet almaktadır.

3.1. İNTERNET VE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ İLİŞKİSİ

İnternet klasik sınıflandırmalardan farklı olarak günümüzde hem en önemli kitle iletişim aracı hem de bireysel iletişim ve haberleşme aracı olma vasfındadır. Yani internet sadece radyo, TV, gazete gibi kitle iletişim araçlarının değil telgraf, telefon, mektup gibi haberleşme mecralarının da yerini almış ya da almaktadır. Konvansiyonel kitle iletişim araçlarından farklı olarak internet, etkileşime geçme ve iletişim sürecine katılma imkânı vererek bireylere de kamusal alanda kendilerini ifade imkânı sunması ile öne çıkmaktadır. Geçmişte kamusal alanda ifade imkânı yalnızca kitap, gazete, radyo, televizyon gibi medya araçlarında kendilerine yer bulabilen seçkin bir kesim için mümkün iken internet sayesinde her bir bireyin toplumsal meseleler ile ilgili olarak kendisini ifade etme ve tartışmalara katılabilme fırsatı ortaya çıkmıştır.

İşte internetin diğer tüm özelliklerinden farklı ve biricik olan bu durumu onun iletişim ve haberleşme işlevini öne çıkarmaktadır. Temel işlevinin iletişim ve haberleşme olduğu dikkate alındığında ise **internet özgürlüğü, sanal özgürlük, internette özgürlük** veya **özgür internet** gibi kavramların esasında zımnen **internette ifade özgürlüğü** karşılığını taşıdığı kolaylıkla ileri sürülebilecektir. İlerleyen bölümlerde görüleceği üzere

uluslararası insan hakları mevzuatı ve pek çok ülkenin iç hukuk düzenlemesi de interneti bir ifade özgürlüğü kategorisi olarak ele almaktadır.

Bununla beraber internet özgürlüğü kavramını sadece ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirmek doğru fakat eksik kalacaktır. Yukarıda da belirtildiği üzere internetin fonksiyonları ve kullanım alanları genişledikçe ilişkili olduğu temel ve sosyal haklar da bu nispette genişlemektedir. Örneğin internet bugün dünyanın en büyük bilgi kaynağı olarak bilgi edinme ve eğitim ihtiyaçlarına da cevap vermektedir. Dolayısı ile internet özgürlüğü bilgi edinme hakkı ve eğitim hakkı ile de doğrudan ilişkilidir. Kaldı ki bu her iki hak da temel haklar kategorisindedir. Online navigasyon uygulamalarından akıllı evlere kadar günlük yaşam pratiklerinin internet ile iç içe geçmesi dolayısı ile kişi dokunulmazlığı ile özel hayatın gizliliği ve korunması hakları da internetle ilişkili hale gelmiştir. Hakeza örgütlenme fonksiyonu göz önüne alındığında toplantı hak ve özgürlüğü ile de internetin ilişkilendirilebileceği açıktır.

Bütün bu doğrudan ve dolaylı etkilerini de göz önünde bulundurmak kaydıyla gerek internetin en temel işlevi olması gerekse erişim engellemeleri konusu ile doğrudan ilişkili olması hasebiyle ilerleyen bölümlerde internet özgürlüğü, internette ifade özgürlüğü çerçevesinde ele alınmaktadır.

3.2. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü bireylerin düşüncelerini serbestçe ifade edebilmeleridir. Birey düşüncelerini ifade etmek noktasında herhangi bir koşul ile karşılaşmamalı, olduğu gibi düşüncelerini ifade etmesinden dolayı bir endişe de duymamalıdır. Yayla'nın deyimiyle kişi düşüncelerini açıklarken özellikle kamu otoritesi tarafından başına bir şey gelebileceği korkusu dahi yaşamadan düşüncelerini dile getirebilmelidir (Yayla, 2008; 41).

İfade özgürlüğü demokrasilerde güvence altına alınmış ve temel bir hak olarak kabul edilmiştir. Uluslararası hukuk da hakeza ifade özgürlüğünü temel bir insan hakkı olarak kabul etmektedir. Esasında düşünce özgürlüğü de ifade özgürlüğüne mündemiçtir. Serbestçe ifade edilebilme imkânı olmayan bir ortamda düşünce özgürlüğünden de söz

etmek mümkün değildir. Bir negatif hak olarak ifade özgürlüğü birey açısından başka bireylerce de tehdit altında olsa da genel olarak ifade özgürlüğü önündeki en büyük tehdit devletler olagelmiştir. Dolayısı ile ifade özgürlüğünü temin etmek de devletin görevleri arasında yer almaktadır. İfade özgürlüğü herkesin her türlü düşünceyi ifade edebilmesi anlamına gelmektedir. **Herkes**'ten kasıt, toplumda her türlü sosyal tabakadan insanın inanç, cinsiyet, milliyet, sınıf, renk, dil vb. toplumun hiçbir bireyini dışarıda bırakmayacak şekilde herkes şeklindedir. **Her türlü düşünce** derken de sadece toplumca (ve devletçe) genel kabul görmüş doğru, makbul ve kutsal düşünceler değil, bunun da ötesinde doğruluğu şüpheli ya da toplum açısından rahatsız edici olarak kabul edilen düşünceler de kastedilmektedir.

3.3. ULUSLARARASI HUKUKTA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü tüm modern hukuk sistemlerinde güvence altına alınmış olduğu gibi uluslararası hukukta da temel bir insan hakkı olarak kabul edilmiştir. 1949 tarihli **Birleşmiş Milletler Evrensel Beyannamesi** 19. maddesinde ifade özgürlüğünü şöyle tanımlar:

> "Her ferdin fikir ve ifade hürriyetine hakkı vardır. Bu hak fikirlerinden ötürü rahatsız edilmemek, memleket sınırları mevzubahis olmaksızın malumat ve fikirleri her vasıta ile aramak, elde etmek veya yaymak hakkını gerektirir"

Yine Birleşmiş Milletler tarafından 1966 tarihinde yayımlanan ve Türkiye tarafından 2000 yılında imzalanmış olmakla beraber henüz TMBB ve Cumhurbaşkanı tarafından onaylanmamış olan **Uluslararası Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi'nin** 19. maddesi Evrensel Beyanname'den daha geniş bir şekilde ifade özgürlüğünü şöyle tanımlamaktadır:

> "Herkesin, bir müdahale ile karşılaşmaksızın fikirlere sahip olma hakkı vardır. Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir; bu hak bir kimsenin ülke hudutlarıyla sınırlanmaksızın sözlü, yazılı veya basılı veya sanatsal ürün şeklinde veya kendi tercih ettiği başka bir iletişim vasıtasıyla her türlü bilgi ve düşünceyi arama, edinme ve ulaştırma özgürlüğünü de içerir."

Bununla beraber Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi, Evrensel Beyanname'den farklı olarak ifade özgürlüğüne bir sınır kaydı da içermektedir. Buna göre ifade özgürlüğü yalnızca "**başkalarının haklarına ve itibarına saygı ve ulusal güvenliği veya kamu düzenini veya sağlık ve ahlakı koruma"** maksatlarıyla sınırlandırılabilir. Birleşmiş Milletler Çocuk Hakları Sözleşmesi de Medeni ve Siyasi Haklar Sözleşmesi ile paralel bir anlayış ile ifade özgürlüğünü çocuklar için de temel bir hak olarak belirlerken yine ancak benzer gerekçelerle sınırlandırılabileceği kaydını içermektedir. **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)** 10. maddesi de ifade özgürlüğü yukarıdakilere benzer bir şekilde:

> "Herkes ifade özgürlüğü hakkına sahiptir. Bu hak, kamu makamlarının müdahalesi olmaksızın ve ülke sınırları gözetilmeksizin, kanaat özgürlüğünü ve haber ve görüş alma ve de verme özgürlüğünü de kapsar" olarak tanımlanmıştır.

Bununla beraber AİHS mezkûr 10. Maddenin devamında ifade özgürlüğünün kısıtlanması noktasında daha geniş ve detaylı bir kayda haizdir:

> "Bu madde, Devletlerin radyo, televizyon ve sinema işletmelerini bir izin rejimine tabi tutmalarına engel değildir. Görev ve sorumluluklar da yükleyen bu özgürlüklerin kullanılması, yasayla öngörülen ve demokratik bir toplumda ulusal güvenliğin, toprak bütünlüğünün veya kamu güvenliğinin korunması, kamu düzeninin sağlanması ve suç işlenmesinin önlenmesi, sağlığın veya ahlakın, başkalarının şöhret ve haklarının korunması, gizli bilgilerin yayılmasının önlenmesi veya yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınması için gerekli olan bazı formaliteler, koşullar, sınırlamalar veya yaptırımlara tabi tutulabilir."

Görüldüğü gibi AİHS, BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'ne göre ifade özgürlüğünün kısıtlanması noktasında daha çok kriter içermektedir. İfade özgürlüğünün sınırları bahsi internette ifadenin sınırlanması bağlamında ilerleyen bölümlerde daha detaylı olarak ele alınmaktadır.

3.4. ULUSAL HUKUKTA İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ

İfade özgürlüğü Türkiye'de anayasal bir hak olup 1982 Anayasa'sının 25 ve 26. maddelerinde düzenlenmiştir. **"Düşünceyi ve kanaat hürriyeti"** başlığını taşıyan 25. Madde *"***Herkes, düşünce ve kanaat hürriyetine sahip olup her ne sebep ve amaçla olursa olsun kimse, düşünce ve kanaatlerini açıklamaya zorlanamaz; düşünce ve kanaatleri sebebiyle kınanamaz ve suçlanamaz***"* kaydıyla ifade özgürlüğünü anayasal teminat altına almıştır. 26. Maddede, **"düşünceyi açıklama ve yayma hürriyeti"** başlığı altında önce şöyle yazılıdır:

> "Herkes, düşünce ve kanaatlerini söz, yazı, resim veya başka yollarla tek başına veya toplu olarak açıklama ve yayma hakkına sahiptir, bu hürriyet resmî makamların müdahalesi olmaksızın haber veya fikir almak ya da vermek serbestliğini de kapsar."

Bu cümlede ifadeyi yayma özgürlüğünü tescil edilirken devamında, bunun sınırları belirlenir: "**Bu fıkra hükmü, radyo, televizyon, sinema veya benzeri yollarla yapılan yayımların izin sistemine bağlanmasına engel değildir."** 26. maddeye göre ifade özgürlüğünün sınırlandırılması şu şartlarda mümkündür:

> "Bu hürriyetlerin kullanılması, millî güvenlik, kamu düzeni, kamu güvenliği, Cumhuriyetin temel nitelikleri ve Devletin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğünün korunması, suçların önlenmesi, suçluların cezalandırılması, Devlet sırrı olarak usulünce belirtilmiş bilgilerin açıklanmaması, başkalarının şöhret veya haklarının, özel ve aile hayatlarının yahut kanunun öngördüğü meslek sırlarının korunması veya yargılama görevinin gereğine uygun olarak yerine getirilmesi amaçlarıyla sınırlanabilir."

İnternet üzerinden yapılan yayınlara erişim engeli getirilmesi noktasında 26. maddenin **"haber ve düşünceleri yayma araçlarının kullanılmasına ilişkin düzenleyici hükümler, bunların yayımını engellememek kaydıyla, düşünceyi açıklama ve yayma hürriyetinin sınırlanması sayılmaz**" hükmü özellikle ilişkilidir. İlerleyen bölümlerde tafsilatlı olarak değerlendiriliyor olmakla birlikte burada geçen "bunların yayımını engellememek" şeklindeki kaydın önemi dikkatlerden kaçmamalıdır.

Görüldüğü gerek Birleşmiş Milletler İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi ve Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi gibi Uluslararası düzenlemeler gerekse Türkiye Cumhuriyeti Anayasası ifade özgürlüğünü bir hak temel hak olarak kabul ederken beraberinde hangi koşullarda sınırlandırılabileceğini de hüküm altına almıştır. Bu bağlamda T.C. Anayasası'nın temel hakların hangi koşullarda sınırlandırılabileceğine dair genel hüküm niteliğindeki 13. maddesi de göz önünde bulundurulmalıdır. İlgili yasa metni şu şekildedir; **"Temel hak ve hürriyetler, özlerine dokunulmaksızın yalnızca Anayasa'nın ilgili maddelerinde belirtilen sebeplere bağlı olarak ve ancak kanunla sınırlanabilir. Bu sınırlamalar, Anayasa'nın sözüne ve ruhuna, demokratik toplum düzeninin ve lâik cumhuriyetin gereklerine ve ölçülülük ilkesine aykırı olamaz".** Benzeri bir genel hüküm de AİHS'nin 17. Maddesinde yer almaktadır;

> "Bu Sözleşme'deki hiçbir hüküm, bir devlete, topluluğa veya kişiye, Sözleşme'de tanınan hak ve özgürlüklerin yok edilmesi veya bunların Sözleşme'de öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde sınırlandırılmalarını amaçlayan bir etkinliğe girişme ya da eylemde bulunma hakkı verdiği biçiminde yorumlanamaz".

Klasik liberalizm bir yandan koşulsuz bir ifade özgürlüğünü savunurken bu tüm özgürlükler için başka bireylerin özgürlüklerinin başladığı noktayı bir sınır olarak kabul etmiştir. Dolayısı ile yukarıdaki sınırlandırma kriterleri bir başka özgürlüğü koruduğu noktada liberal değerler ile örtüşebilirken toplumcu veyahut devletçi bir refleks ile ifadeyi sınırlandırdığı noktada liberal felsefe ile ters düşmektedir. Bu bağlamda ifade özgürlüğünün nasıl sınırlandırılabileceği hususundaki tartışmalar takip eden bölümde değerlendirilmektedir.

3.5. İFADE ÖZGÜRLÜĞÜNÜ SINIRLANDIRMA KOŞULLARI

İfade özgürlüğünün sınırlandırılabilip sınırlandırılamayacağı tartışmalı bir konudur. Bir bakış açısına göre ifade özgürlüğü temel bir insan hakkı olmakla beraber mutlak bir hak değildir ve bu özgürlüğe belirli koşullar altında keyfi olmamak kaydıyla sınırlamalar getirilebilir. Başka bir görüş ise ifade özgürlüğünün kısıtlanamayacağını savunur. Buna göre başka özgürlükleri ihlal ettiği noktada zaten ifade özgürlüğünün konusu olabilecek bir ifadeden bahsedilemez (Aliyev, 2018; 123). Tartışma ifadenin hangi şartlarda

sınırlandırılabileceği ile neyin ifade olup olmadığı noktasında gerçekleştiğinden sonuçta hangi ifadenin sınırlandırılabileceği ile neyin ifade sayılıp sınırlandırılamayacağı ve neyin ifade sayılmayıp sınırlandırılabileceği noktasında pratikte bir fark görülmemektedir.

İfade özgürlüğünü kayıt alan temel düzenlemelerin bunun hangi şartlarda sınırlandırılabileceklerini de kayıt altına aldığını bir önceki bölümde ifade edilmişti. Yukarıda belirtildiği şekliyle AİHS 17. maddesinde temel haklara dair sınırlamalara **"özgürlüklerin yok edilmesi ve öngörülmüş olandan daha geniş ölçüde uygulanmaması"** sınırını çizmektedir. Bu bağlamda AİHM ifade özgürlüğünün sınırlandırılması hususunu değerlendirirken üç aşamalı bir test uygular. Bu teste göre sınırlama kanuni olmalı, belirlenmiş bir alanın dışına çıkmamalı ve demokratik bir toplumda gerekli olmalıdır. Her bir kriter ilerleyen bölümlerde tafsilatlı olarak değerlendirilmektedir.

3.5.1 Sınırlamanın Yasal Olması

Bir önceki bölümde de görüldüğü üzere ifade özgürlüğünü bir temel insan hakkı olarak düzenleyen gerek uluslararası anlaşmalar gerekse T.C. Anayasası da ifade özgürlüğünü birtakım sınırlama kriterleri ile birlikte kayda almıştır. Bu kriterlerden ilki **sınırlamanın kanuniliğidir.** T.C. Anayasası'nın 13. maddesi temel haklara getirilecek kısıtlamaların ancak kanun ile mümkün olabileceğini açıkça belirtmiştir. AİHS de sınırlama kriterlerini belirlerken **yasayla öngörülen** kaydı ile kanunilik ilkesini açıkça belirtmiştir. AİHM'ne göre ifade özgürlüğüne müdahale kanunla öngörülmüş olmalıdır (Bychawska-Siniarska, 2018; 46).

3.5.2 Sınırlamanın Belirli Olması

Sınırlama kriterlerinden ikincisi **sınırlamanın belirli olması** şartıdır. Mezkûr düzenlemeler ifade özgürlüğünü teminat altına alırken bunun hangi hallerde sınırlandırılabileceğini de belirlemişlerdir. Örneğin hem T.C. Anayasası hem de AİHS ifade özgürlüğünün sınırlanmasını ancak aşağıdaki müşahhas durumlarda meşru kabul etmektedir:

i. Ulusal güvenlik,
ii. Toprak bütünlüğü,
iii. Kamu güvenliği ve düzeninin korunması,
iv. Suçun önlenmesi,
v. Başkalarının şöhret ve haklarının korunması,
vi. Gizli ve devlete ait bilgilerin yayılmasının önlenmesi
vii. Yargı erkinin yetki ve tarafsızlığının güvence altına alınabilmesi

İfade özgürlüğü ancak bu belirli durumlarda kısıtlandığında hukuka uygun kabul edilecektir. T.C. Anayasası bu hallere bir de **ahlak ve sağlığın korunmasını** ilave etmiştir. Neticede ifade özgürlüğü hukuken ancak bu belirlenmiş hallerde sınırlandırılabilir.

3.5.3 Ölçülülük, Zorlayıcı Sosyal İhtiyaç ve Son Çare Olması

AİHM'nin ifade özgürlüğünün sınırlandırılmasının hukukiliği noktasında tatbik ettiği üçlü test kriterlerinden üçüncüsü sınırlandırmanın demokratik bir toplum için gerekli olmasıdır (Bychawska-Siniarska, 2018; 51). AİHM içtihatları göz önüne alındığında demokratik toplumun gerektirdikleri ifadesinin kapsamına ölçülülük, zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın olması ve daha hafif bir tedbirle hedeflenen amaca ulaşılamıyor olunmasının girdiği kabul görülmektedir (Karakaya, 2018; 111).

3.5.3.1 Ölçülülük

Ölçülülük kavramına, AİHM içtihatlarında olduğu gibi T.C. Anayasasında da vurgu yapılmaktadır:

> "Temel hak ve hürriyetlerle ilgili genel ve özel sınırlamalar demokratik toplum düzeninin gereklerine aykırı olamaz ve öngörüldükleri amaç dışında kullanılamaz" (T.C. Anayasası 13. Madde).

Bir ifade hakkı yukarıdaki belirli sebepler dairesinde ve kanuni olarak sınırlandırılıyor olsa dahi bunun hedeflenen amaç ile mütenasip ve muvazeneli olması gerekmektedir. Ölçülülük şartı uyarınca bir sınırlama kararı verebilmesi için varılmak istenen amaç ile

bu amaca ulaşmak için kullanılan aracın orantılı olması gerekir. Varılmak istenen amaç olarak ifade edilen husus yukarıda **Sınırlamanın Belirli Olması** başlığı altında açıklanan ve devletlerin meşru olarak ifade özgürlüğüne sınırlama getirebilecekleri kabul edilen belirli hallerdir. Ölçülülük kavramına Ankara 9. Sulh Ceza Mahkemesi 2008 yılında aldığı bir karar ile Geocities adlı siteye erişimi engellemesi örnek verilebilir. Geocities ücretsiz web hosting ve alan adı hizmeti veren bir site olması hasebiyle binlerce kişinin kişisel sitesini barındırmakta idi. Mahkeme bu binlerce siteden sadece birine erişimi engellemek maksadıyla geocities.com alan adını yasakladığından bu yasak konu ile ilgisi olmayan başka binlerce kullanıcının da erişime engellenmesi sonucu doğurmuştur. Hedeflenen amaç ile kullanılan aracın orantısızlığı açıkça görülmektedir.

3.5.3.2 Zorlayıcı Sosyal İhtiyaç

Bir ifadenin sınırlandırılabilmesinin meşru kabul edilebilmesi için gereken kriterlerden bir diğeri engelleme kararına mesnet teşkil edebilecek zorlayıcı bir sosyal ihtiyacın vaki olmasıdır.

AİHM içtihatlarında, AİHS 10/2. maddesinde yer alan "gereklilik" ifadesinin karşılığı olarak yasaklama kararı için kararın toplumsal bir zorunluluğa karşılık olması gerektiği değerlendirilmiştir (Karakaya, 2018; 114). İfade özgürlüğü ancak kaçınılmaz bir sosyal gereklilik olduğunda sınırlandırılabilir. Somut bir sosyal ihtiyaç olmadığı durumlarda ifade özgürlüğünün sınırlandırılması hukuki kabul edilmemektedir.

Örneğin 31 Mart 2015'de Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz'ın adliyede teröristlerce rehin alınması olayında teröristler eylemlerini ilk olarak sosyal medya aracılıyla duyurmuşlardır. Teröristlerle müzakerelerin sürdüğü saatlerde hükümet tarafından milli güvenlik ve kamu düzenini korumak gerekçesiyle olayla ilgili olarak geçici yayın yasağı kararı alınmıştır. Devam eden müzakereler göz önüne alındığında verilen yayın yasağı kararın zorlayıcı bir sosyal ihtiyaca örnek olarak gösterilebilir (Hürriyet Gazetesi, 2015a).

3.5.3.3 Son Çare Olması

Ölçülülük ve zorlayıcı sosyal ihtiyaca ilave olarak demokratik bir toplumda sınırlamanın "**son çare olması"** gerekmektedir. Hedeflenen amaca başka yollardan ulaşılabildiğinde ifade veya ifadeyi gerçekleştirilmekte kullanılan araçlar engellenmemelidir.

BM Uluslararası Medeni ve Siyasal Haklar Sözleşmesi (MSHS) denetim organı olan İnsan Hakları Komitesi'nin (İHK) ifade özgürlüğüne ilişkin Genel Yorumuna (General Comment) göre devletin, meşru amaçlarla ifade özgürlüğüne sınırlama getireceğinde söz konusu ifadenin spesifik ve somut olarak tehlikeli olduğunu ortaya koyması ve alınan önlemin gerekliliği ve ölçülülüğünü tehlike ile arasında doğrudan ve yakın bağ olduğunu da göstererek ispatlaması gerekir (Aliyev, 2018; 152).

Buna mukabil devletler ülke sınırları dışında faaliyet gösteren internet siteleri için mahkeme kararı, uyarı, uyar-kaldır, para cezası vb. engelleme dışı yaptırımları uygulayabilme imkanlarını haiz olmadığında son çare olarak engelleme yoluna başvurabilmektedir. Burada esas olan, engellemenin yukarıda belirtilen kriterlere uygun; yani yasal ve yasalarla belirlenmiş müşahhas durumlar için, zorlayıcı bir toplumsal ihtiyacı karşılamaya yönelik, orantılı ve ölçülü bir şekilde olması halinde, engelleme dışında bir yol kalmamış olmasıdır. Ancak tüm bu kriterler karşılandığında ve uygulanabilecek başka bir yöntem kalmadığında erişimin engellenmesi bir ifade hürriyeti ihlali olarak kabul edilmeyecektir.

4. BÖLÜM
İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE İNTERNET

Bu bölümde internetin temel bir insan hakkı sayılıp sayılamayacağı sorusuna konu etrafındaki ihtilaflı görüşler karşılaştırılmak suretiyle cevap aranırken; **evrensel hizmet, anonim ifade, kripto iletişim, ağ tarafsızlığı** ve **gözetim** kavramları internette ifade özgürlüğü bağlamında değerlendirilmektedir.

4.1. İNSAN HAKKI OLARAK İNTERNET ERİŞİMİ

Ampul yahut telefon gibi insanlığa büyük etkileri olan icatların aksine internet için tek bir mucit ismi zikretmek mümkün değildir. Bunun yerine internetin oluşumuna erken dönem katkıları olan otuzun üzerinde önemli isim **internetin babaları** olarak anılmaktadır (Wikipedia, 2020a). Bu isimler arasında belki de en önemlilerden biri sayılan ve World Wide Web (WWW)'in mucidi olan Tim Berners Lee, "**İnternet bir insan hakkı olmalıdır"** düşüncesinin de savunucularındandır. Lee'ye göre internet temel bir insan hakkı olarak tanımlanmalıdır zira eşitsizliklerin giderek arttığı bir dünyada internet bu eşitsizliklerin azaltılması noktasında önemli bir kaldıraç olabilir. Bunun için internette mahremiyet haklarının, ifade özgürlüğünün, ağ tarafsızlığının ve herkes için uygun fiyatlı internet erişiminin sağlanması gerekmektedir. Lee'ye göre internetin bir insan hakkı olmasının anlamı herkes için uygun fiyatlı erişimin garanti edilmesi, internet paketlerinin ticari veya politik ayrımcılık yapılmadan teslim edilmesi ve web kullanıcılarının nerede yaşadıklarına bakmaksızın gizliliğini ve özgürlüğünü korunması gerekir (Rundle, 2014).

Reglitz, internetin temel bir insan hakkı olması gerektiği düşüncesini internet ile siyasal katılım arasındaki kuvvetli ilişki ile temellendirir zira internet politik süreçlere katılım anlamında en önemli mecradır ve bundan yoksun olmak siyasi katılım ve denetim haklarından da yoksun olmak anlamına gelir. Reglitz'e göre günümüzde kamuoyu tartışmaları büyük oranda internette gerçekleşmektedir. Dolayısı ile internete erişimi olmayanlar hem tartışmaların dışında kalmakta hem de politik anlamda bilgi edinme, ifade ve toplanma özgürlüğü gibi haklardan mahrum kalmaktadır (Reglitz, 2019; 9).

2012 yılında sekiz sivil toplum örgütünün bir araya gelerek oluşturduğu İnternet Yaşamdır Platformu'nun yayınladığı **İnternet Kullanıcı Hakları Bildirgesi** de internete erişimi temel bir hak olarak değerlendirmektedir. Bildirgeye göre internete erişim hakkı devlet tarafından gerekli yasal düzenlemeler ile güvence altına alınmalıdır ve internet ücretsiz yahut herkesin karşılayabileceği düzeyde olmalıdır. Platform, internete erişim için gerekli olan bilgilere sahip olmayı da internet hakları çerçevesinde değerlendirmekte ve bunun temel eğitimin bir parçası haline getirilmesi gerektiğini savunmaktadır. İnternet alt yapısının **şeffaf** olması gerektiğine ve **ağ tarafsızlığı**na vurgu yapan bildirge internetin temel bir hak olmasını diğer temel haklarla olan kuvvetli bağları dolayısı ile açıklamaktadır. Buna göre internet bir iletişim mecrası olması hasebiyle **düşünce ve ifade özgürlüğü** ile etkileşim ve sosyal ilişki platformu olması münasebetiyle **seyahat özgürlüğü** ve **örgütlenme özgürlüğü** ile ve haberleşme aracı olması dolayısı ile de **bilgi edinme ve haber alma özgürlüğü** ile sıkı sıkıya ilişkilidir (İnternet Yaşamdır Platformu, 2012).

Bu konudaki bir başka görüşe göre internet erişiminin temel bir insan hakkı olup olmadığı interneti nasıl tanımladığımıza bağlı olarak değişecektir. İnterneti, **"internet mimarisi"**ni dikkate alarak üç farklı şekilde tanımlayabileceğimizi ileri süren Crawford'a göre internet şu üç farklı şekilde tanımlanabilir: Bunlar telekom (telco), mühendislik ve ağ odaklı (nethead) bakış açılarıdır:

Telekom bakış açısına göre internet onu oluşturan ağ topolojisi dikkate alınarak tanımlanmaktadır. İnternet çeşitli ağlar ve bu ağların birbirine bağladığı bilgisayarlardan oluşmaktadır. **Mühendislik yaklaşımı** ise interneti bilgisayarlar arası bağlantı kurulmasını sağlayan mantıksal mimari olarak tanımlar. Telekom yaklaşımından farklı olarak mühendislik yaklaşımına göre internet birbirine bağlı kablolar veya makineler değil, onların birbirlerine bağlanmasını sağlayan ağ protokolleridir. **Ağ odaklı** bakış açısına göre ise internet onu oluşturan protokoller, bilgisayarlar, kablolar vb. teknolojilerin ötesinde onu kullananların oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve ağlar ile sosyal bir mecradır. İnternet sadece makineleri değil, insanları ve düşünceleri de birbirine bağlamaktadır. Dolayısı ile interneti sadece onu oluşturan teknoloji bağlamında ele almak

doğru değildir. İnternet içinde yaşayan sosyal ilişkiler ve insanlar arası etkileşim göz önüne alınarak tanımlanmalıdır (Crawford, 2006; 468). Aliyev, Crawford'un bu analizini paylaştıktan sonra şöyle yazar:

> "Telekom veya mühendislik bakış açısıyla ele aldığımızda internet erişimini **hizmet**e, internet kullanıcılarını ise **tüketici**ye indirgemiş oluruz ki her iki durumda da interneti bir insan hakkı olarak tanımlamak mümkün olmaz. Bu durumda internet erişiminin yaygınlaşması ve herkese ulaştırılması taleplerinin varacağı son nokta **evrensel hizmet** argümanı olacaktır" (Aliyev, 2018; 125).

Evrensel hizmet (Universal Service) kavramı iletişim hizmetlerinin kâr amacı gözetmeksizin herkese ve her bölgeye eşit olarak sağlanması gerekliliğini ifade eder. 1934'te ABD'de yasalaşmış olan evrensel hizmet herkese makul, ödenebilir fiyattan sunulan iletişim hizmeti anlamına gelmektedir (Taş ve Karyağdı, 2016). Türkiye'de de 5369 sayılı Evrensel Hizmet Kanunu olarak 2005 yılında yasal mevzuata girmiştir. Kanunda evrensel hizmet "Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde **coğrafi konumlarından bağımsız olarak herkes tarafından erişilebilir, önceden belirlenmiş kalitede ve herkesin karşılayabileceği makul bir bedel karşılığında** asgari standartlarda sunulacak olan internet erişimi de dahil elektronik haberleşme hizmetleri" olarak tanımlanmaktadır. Söz konusu yasanın üçüncü maddesi evrensel hizmet çerçevesinde uygulanacak temel ilkeleri ortaya koymaktadır:

i. Evrensel hizmetten, Türkiye Cumhuriyeti sınırları içerisinde yaşayan herkes, bölge ve yaşadığı yer ayırımı gözetilmeksizin yararlanır.
ii. Evrensel hizmet, fert başına gayrisafi yurt içi hasıla tutarı da göz önünde bulundurularak karşılanabilir ve makul fiyat seviyesinde sunulur.
iii. Düşük gelirliler, engelliler ve sosyal desteğe ihtiyacı olan grupların da evrensel hizmetten yararlanabilmesi için uygun fiyatlandırma ve teknoloji seçeneklerinin uygulanabilmesine yönelik tedbirler alınır.
iv. Evrensel hizmet, önceden belirlenmiş hizmet kalitesi standartlarında sunulur.
v. Evrensel hizmetin sunulmasında ve ulaşılmasında devamlılık esastır.

Yasanın beşinci maddesi internet hizmetlerini evrensel hizmetler kapsamında değerlendirmiştir. Kapsam ve ilkeler göz önüne alındığında 5369 sayılı Evrensel Hizmet

Kanunu'nun yukarıda Tim Berners Lee ve İnternet Yaşamdır Platformu tarafından ileri sürülen herkes için karşılanabilir internet talebinin Türkiye için en azından yasal seviyede teminat altına aldığı söylenebilir.

Yukarıda internetin babalarından kabul edilen Tim Berners Lee'nin internetin temel bir insan hakkı olması gerektiğini savunduğunu aktarmıştık. Lee'nin bu görüşünün aksini savunanlardan biri de yine internetin babaları arasında kabul edilen **Vint Cerf**'tir. TCP/IP protokolünün mimarlarından biri olan Cerf, **İnternet Erişimi Bir İnsan Hakkı Değildir** başlıklı köşe yazısında, Birleşmiş Milletler özel raportörünün Orta Doğu ve Kuzey Afrika'daki halk ayaklanmalarından hareketle İnternet'in bir dizi insan hakkını gerçekleştirmek için vazgeçilmez bir araç haline geldiği şeklindeki ifadesine ve Fransa ve Estonya gibi ülkelerin İnternet erişimini bir insan hakkı ilan etmelerine atıfta bulunarak teknolojinin bir hak sağlayıcı araç olduğunu ve bunun hakkın kendisi ile karıştırılmaması gerektiğini ifade etmektedir. Cerf'e göre bir şeyin insan hakkı olarak kabul edilmesi için onun sağlıklı ve anlamlı yaşamlar sürdürebilmek için ihtiyaç duyduğumuz ulvi, ahlaki değerler arasında olması gerekir. Herhangi bir teknolojiyi bu ahlaki değerler arasına yerleştirmek bir hatadır, zira teknoloji değişkendir ve bu zamanla yanlış şeylere değer vermemize sebep olabilir. Bu yanlıştan kaçınmanın en iyi yolu belirli teknolojileri insan hakkı olarak tanımlamak değil ulaşmaya çalıştığımız ifade özgürlüğü ve bilgiye erişim özgürlüğü gibi kritik özgürlükleri hak olarak belirlemektir. İnsan haklarının yukarıda belirtildiği bir ahlaki kategori olması hasebiyle internete erişim hakkı ancak **hukuken verilmiş bir sivil hak** olarak kabul edilebilir (Cerf, 2012). Cerf, burada zımnen temel insan haklarının liberal felsefenin doğal durum olarak tanımladığı özgürlük anlayışının bir sonucu olduğunu ifade etmekte ve neticede bir teknolojik araç olan internetin doğal bir hak değil ancak yasalar tarafından tanımlanabilecek bir sivil hak olabileceğini belirtmektedir.

Burada dikkat çekici bir husus, Lee interneti bir insan hakkı olarak görürken TCP/IP'nin mucidi olan Cerf aksini düşünmesidir. Bu isimlerin görüşleri ile katkıda bulundukları internet teknolojileri birlikte değerlendirildiğinde bakış açılarının Crawford tarafından yapılan sınıflandırma ve ilerleyen bölümlerde ele alacağımız internetin katman prensibiyle uyumlu olduğu görülecektir. Şöyle ki internetin ağ katmanına ait TCP/IP'yi

geliştiren Cerf, interneti **mühendislik** bakış açısı ile okumakta ve onu bir insan hakkı olarak görmemekteyken uygulama katmanına denk gelen WWW'in mucidi olan Lee ise interneti **ağ odaklı** bir bakış açısı ile görmekte ve onu oluşturan protokollerin ötesinde kullanıcıların oluşturduğu toplumsal ilişkiler ve ağlar seviyesinde değerlendirerek temel bir insan hakkı olarak mütalaa etmektedir.

Cerf, yukarıda Aliyev'den aktardığımız düşünceye paralel olarak Amerika Birleşik Devletleri'nde herkesin için bir telefon **hakkı** olduğundan söz edilmezken evrensel hizmet nosyonu ile en uzak bölgelerde bile herkesin telefon, elektrik ve geniş bant İnternet hizmetine sahip olmasının sağlandığını belirtmektedir. Evrensel hizmet noktasından bakıldığında İnternet erişimi bir temel insan hakkı değil bir sivil hak olarak tanımlanabilir zira erişim hizmetinin verileceği hükümet tarafından teminat altına alınmaktadır (Cerf, 2012). Cerf'in bu yaklaşımı internetin insan hakkı olarak kabul edilmesi gerektiğini savunanlar tarafından "internetin insanlığın durumunu iyileştirmek için önemini ve şaşırtıcı yeteneklerini küçümsemek" olarak eleştirilmiş ve "internet, ifade özgürlüğünün oldukça harika bir sağlayıcısı ve Marshall McLuhan'ın "Araç mesajdır" ifadesiyle belirttiği gibi aynı zamanda ifadenin de kendisi" olarak tanımlanmıştır (Estes, 2012; McLuhan & Fiore, 1967).

Ağ odaklı yaklaşım ile bakıldığında internetin onu oluşturan kod ve protokollerin yahut alt yapı ve uç birim cihazlarının çok ötesinde bir mahiyete haiz görülmektedir. İnternet mektup gibi kadim iletişim kanallarından karasal telefon ve hatta GSM gibi teknolojilere kadar pek çok iletişim ortamını içine almıştır. Finansal sistemden eğitim sistemine, haberleşmeden eğlenceye, savunmadan ulaşıma kadar hiçbir toplumsal yapı kalmamıştır ki bir şekilde internet ile ilişkili olmasın. Bugün internet birbirine bağlı bilgisayarlardan ve aletlerden (IoT) çok daha öte bir yapıya kavuşmuştur. İnternete erişim sağlayamamak yahut erişimin kısıtlanması ifade özgürlüğü başta olmak üzere haberleşme, eğitim, mülkiyet vb. pek çok hakkın ihlaline veya bu özgürlüklerin gerçekleşmesinin imkânsız hale gelmesine sebep olacaktır. Reglitz'in de belirttiği gibi günümüzde internet erişimi siyasal haklar başta olmak üzere pek çok hak ve özgürlüğün gerçekleşmesinin bir koşulu haline gelmiştir.

Her ne kadar internet erişiminin pek çok temel hak ile ilişkili olması onu bireysel özgürlüklerin gerçekleştirmesi noktasında kritik bir konuma getirmiş olsa da onu bir insan hakkı olarak tanımlamak başka tartışmalara sebep olabilir. Cerf'in ifade ettiği gibi esas olan maksadın tanımlanması olmalı ve temel insan hakları ulvi, ahlaki insanlık değerlerini teşmil etmelidir. Benzer bir şekilde Aliyev de interneti temel bir insan hakkı olarak ileri sürmenin yaratacağı muhtemel sorunlara işaret ederek bunun bir insan hakları enflasyonuna sebep olabileceği ve insan hakları nosyonunu değersizleştirebileceğini belirtmektedir (Aliyev, 2018; 201).

İnternetin bir temel insan hakkı olup olmaması noktasında özetle şunları söyleyebiliriz: İnsanlık, tarih boyunca ateş, tarım, yazı, pusula gibi pek çok çığır açıcı buluşa imza atmış ve bunlar vasıtasıyla toplumsal yapıların kökten değişmesine sebep olmuştur. İnternet de bu büyük dönüşümlerden birini yaratmış olmakla beraber temel bir insan hakkı olarak değerlendirilmesi kanımızca isabetli olmayacaktır. İnternete erişim hakkını ifade özgürlüğü veyahut bağlama göre ilişkili olduğu hak ve özgürlükler çerçevesinde bir sivil hak olarak ele almak daha yerinde olacaktır.

BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinde internete erişim hakkı bir temel insan hakkı olarak ifade edilmese de iletişim ve ifade özgürlüğüne ilişkin maddeler internet erişimini koruyucu bağlamda değerlendirilmektedir (McIver, Birdsall ve Rasmussen, 2003). BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesi'nin ifade özgürlüğünü düzenleyen 19. maddesi **"bilgi ve düşünceleri her yoldan araştırmak, elde etmek ve yaymak"** bir temel hak olarak düzenlenmiştir. Ayrıca 27. madde de **"herkesin toplumun kültürel yaşamına serbestçe katılma, güzel sanatlardan yararlanma, bilimsel gelişmeye katılma ve bundan yararlanma hakkına sahip olduğu"** ifade edilmektedir.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere internet erişiminin temel bir insan hakkı olarak ileri sürülüp sürülemeyeceği tartışmalı olmakla beraber mezkûr 19 ve 27. maddeler ile BM İnsan Hakları Evrensel Beyannamesinin (İHEB) ruhu dikkate alındığında internetin bir iletişim aracı olarak korunduğu açıktır. Benzeri bir değerlendirme BM Medeni ve Siyasal

Haklar Sözleşmesi (MSHS) ve İnsan Hakları Avrupa Sözleşmesi (İHAS) için de yapılabilir (Aliyev, 2018; 185).

4.2. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE ANONİM İFADE

Anonim ifade (anonymity), bir kişi veya grubun internette gerçek kimliğini saklayarak, bir müstear kimlikle var olmasıdır. "Her ne kadar anonim kimlik kullanımı şifreleme gibi bir güvenlik aracı ise de doğası itibarı ile farklıdır çünkü şifreleme bir teknolojidir ama anonimlik bir yöntemdir" (Tanılır, 2002; 32). Anonim bir kimlikle ilgili olarak en önemli husus kimlik sahibinin tanımlanamaz, ulaşılamaz veya izlenemez olmasıdır (Wallace, 1999). Örnek vermek gerekirse internet dünyasın en tanınmış anonim kimliklerinden biri kripto parayı geliştiren Satoshi Nakamoto müstear isimli kişi veya kişilerdir (Satoshi Nakamoto Institute, 2012). Nakamoto'nun gerçekte kim olduğu ve hala yaşayıp yaşamadığı bilinmemektedir.

Anonim kimlikler sayesinde internet kullanıcıları öncelikle kamu otoriteleri olmak üzere her türlü toplumsal baskı ve tehditten azade hissetmek suretiyle görüş ve düşüncelerini açıklayabilmekte ve tartışmalara katılabilmektedirler. Anonim ifade imkânı insanların renk, dil, din, ırk ve sınıf gibi toplumsal şablonları aşabilmeyi de sağlamakta ve insanların yalnızca fikirleriyle var olabilmeleri fırsatını sunmaktadır.

İnternet kullanıcıları çeşitli sebeplerle anonim bir kimlik ardında var olmayı tercih edebilir. Tehlike korkusu, yargılanma veya damgalanma tehlikesi anonimliği kullanmak için bir dürtü olabilir. Baskıcı rejimler altında yaşayan siyasi muhalifler yargılanma, hapsedilme, hatta ölüm tehlikesinden kaçınmak amacı ile anonimliği kullanabilirler. Kurumlarındaki yolsuzluk ve suiistimalleri ifşa edenler (whistleblowers) tehlike veya yaptırımla karşılaşabilecekleri durumlarda anonimliği kullanabilirler. Tecavüz, çocuklara cinsel taciz ve beyaz kadın ticareti gibi suçların kurbanları, insanları suçlulara ve organize suçlara karşı uyarırken tehlike ve damgalanmaktan kaçınma amacıyla anonimliği kullanabilirler (Tanılır, 2002; 30). İnsan hakları örgütleri ve muhalif siyasal örgütler de çalışmalarını anonim kimliklerle sürdürürler (Akdeniz, 2002; 230)

Anonim kimlikler meşru amaçlar için kullanılabileceği gibi gayri meşru amaçla da kullanılabilir. Her iki kategoriye giren kullanım amaçlarını şu şekilde özetleyebiliriz:

- Kişisel mahremiyeti korumak; hastalıklar, cinsel sorunlar vb. mahrem konuları gizli tutabilmek,
- Sosyal, siyasal veya dini konularda sosyal statü, cinsiyet gibi faktörlerin etkisinde kalmadan eşit bir şekilde tartışmalara katılabilmek,
- Totaliter rejimlerde, devlet baskısına uğramadan muhalif siyasal görüşleri paylaşmak,
- Kamusal veya özel bir kurumdaki hukuksuz uygulamaları toplum yararına ifşa (whistleblowers) etmek,
- Siber zorbalık, bilgisayar korsanlığı vb. saldırılara karşı korunmak,
- Hayır işlerinde yardım eden ve yardım alanın kimliğini gizli tutmak,
- Kumar, fuhuş, uyuşturucu ticareti, çocuk pornografisi, ırkçılık, dolandırıcılık, bilgisayar korsanlığı, siber zorbalık ve özel yaşamın ihlali vb. suçlarda faillerin kimliklerini gizlemesi,
- Siyasal ve sosyal tartışmaları manipüle etmek ve karşıt görüşlere zarar vermek için sahte kullanıcı hesapları (troller) oluşturmak.

Kullanım amaçlarına bakıldığında suçlular için bir kalkan olması dışında anonim ifadenin ifade özgürlüğünün sağlanması noktasındaki önemi açıkça görülmektedir. Mahremiyet, toplumsal kalıplar ve hükümetlerin baskısından çekinmek gibi sebeplerle kendilerini ancak anonim bir kimlikle ifade edebilen azımsanmayacak büyüklükteki internet kullanıcısı internet dünyasındaki fikri etkileşime önemli bir katkı sağlamaktadır.

Anonim ifadelerin suç vb. gayri meşru amaçlar için de kullanışlı bir araç olabilme potansiyeli karşısında internette anonim ifadeye ne derece yer verilmesi gerektiği cevaplanması gereken önemli bir sorudur. ABD Yüksek Mahkemesi anonim kalmanın bazen düzmece ifadeye koruma sağlayabileceğini kabul etse de anonim ifadenin toplum için getireceği faydanın, suiistimalinin getireceği zararla kıyaslamasını yaparak ilkinin daha ağır bastığı kanaatine varmıştır (Aliyev, 2018; 192). Whittle da benzer bir şekilde anonimliğe yüksek bir tolerans gösterilmesi durumunda kabul edilemez derecede yüksek

bir toplumsal bedel ödenebileceğini, buna karşı çok düşük bir tolerans gösterilmesi halinde ise özgürlük ve refahı arttırmak adına kayıplar yaşanacağını belirterek çözümün bilgece seçilmiş bir dengede yattığını vurgular (Whittle, 1996; 69).

Sosyal medya, arama motoru, e-ticaret, e-mail, mesajlaşma, telefon vb. hizmetler sağlayan büyük internet şirketleri müşterilerinin her türlü etkinliğini kaydetmekte ve bu etkinlikleri birleştirerek her bir kullanıcı için bir dijital parmak izi üretmektedir. Bunun da ötesinde farklı firmalar ellerindeki kullanıcı bilgilerini birleştirerek kullanıcı profillerinin derinliğini arttırmaktadır (Acar vd, 2014). Hükümetler de alt yapı üzerindeki hakimiyetleri, yasal düzenlemeler ve siyasi-askeri-istihbari güçlerini kullanmak suretiyle hem benzeri izlemeler yapmakta hem de mezkûr internet şirketlerinin oluşturduğu veriyi ele geçirerek gözetme dayalı hegemonya sistemi kurmaktadır (Aust, 2018; Chen, 2017; Fuchs vd., 2013). Buna karşın anonimlik kavramının mahremiyetle ilişkisi göz önüne alındığında gözetim kavramı ile de yakından ilişkilidir. Anonimlik ve şifreleme araçları, hükümetlerin ve büyük şirketlerin yarattığı bu gözetim ağının etkisini kırmak ve internet kullanıcıları için özgür bir internet ortamı sağlamak noktasında elimizdeki en etkin araçlardır (Akdeniz, 2002; 240)

Buna karşın anonim kimliğin toplumdaki hesap verilebilirliği ortadan kaldırdığı, bu sebeple başkalarının haklarınsa saygılı ve kanunlara uygun davran internet kullanıcıları için değil daha çok suçlular için bir koruma sağladığı ve demokratik bir toplum bir için anonimlik yerine hesap verilebilirlik kavramının daha önemli olduğu yönünde de değerlendirmeler görmekteyiz (Davenport, 2002). Fakat bu görüşler yukarıda saydığımız anonim kimlik kullanmanın meşru sebepleri noktasında ortaya bir çözüm koyamamakta ve gözetim, mahremiyet, güvenlik gibi endişeleri giderecek argümanlar ileri sürememektedir.

İnternette anonimlik demokratik bir devlette ifade özgürlüğün temel bir bileşeniyken demokratik olmayan devletlerde ise özgürlük arayışında olanlar için kritik bir araçtır (Froomkin, 2017). Kamu veya özel kurumlarca bireysel özgürlüklere karşı yapılan izleme ve profilleme gibi tacizler karşısında en kullanışlı araçlardan biri olarak anonimlik özgür

bir internet için hukuki olarak güvence altında olması temel bir internet hakkı olarak değerlendirilmelidir.

4.3. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE KRİPTO İLETİŞİM

Kriptolama bir verinin belirli matematiksel yöntemlerle şifrelenerek iletilmesi anlamına gelmektedir. Kriptolama verinin güvenliği, bütünlüğü ve veri sahibinin mahremiyetinin korunması noktasında önemli bir teknolojidir. Kriptolama haberleşme başta olmak üzere internetin pek çok fonksiyonunda yararlanılmakta olan bir teknolojidir. Kullanıcılar için kötü niyetli üçüncü kişilere karşı bir koruma sağlamakla beraber servis sağlayıcı ve hükümetlerin veri üzerindeki denetimini de güçleştirmektedir. Dolayısı ile kriptolama teknolojileri kontrol altına alınmaya çalışılmakta yahut kriptolama servislerini kullananlar şüpheli olarak kategorize edilmektedir.

Örneğin Amerikan dijital istihbarat servisi olan National Security Service (NSA)'nın tarihindeki en büyük ifşaatçı olan Edward Snowden'ın da kullandığı **Pretty Good Privacy (PGP)** adlı şifreli e-posta programının kullanıcıları NSA tarafından daha yakından izlenmektedir (Aust, 2018; 240). PGP'nin mucidi Phil Zimmermann ise ABD'de geliştirdiği bu yazılım sebebiyle üç yıl boyunca yargılanmıştır (Konukseven, 2018; 53).

ABD hükümetinin 90'lı yıllardaki Clipper Chip projesi kriptoloji ve ifade özgürlüğü arasındaki ilişki açısından iyi bir örnektir. ABD hükümeti veri şifrelemesinde kullanılmak üzere 128 bit şifreleme yapan bir mikro çip üreterek bunların elektronik cihazlarda kullanılmasını teşvik etmek istemiştir. Her bir çip tıpkı bir MAC adresi gibi benzersiz bir numara taşımakta ve ürettiği şifre algoritması hükümetin elindeki başka bir algoritma ile çözülebilmektedir. Buna göre hükümet istediği cihazı deşifre edebilecektir. İçinde gömülü bir arka kapı içeren bu sistem kısa süre içinde şifreleme algoritmasına 16 bitlik bir hash değer ilave edilmesiyle işlevsiz duruma gelmiş ve 1996'da üretimi durdurulmuştur (Froomkin, 1995).

Fransa'da şifreleme ekipmanları, askeri mühimmat olarak değerlendirilmektedir. (Stefan Aust, 2018; 248) Özellikle Paris'teki terör saldırılarından sonra gelişmiş şifre kullanan

uygulamaların hükümetçe istendiğinde bir deşifre anahtarını sunmalarını zorunlu kılan yasal düzenlemeler halen tartışılmaktadır. Benzer bir sebeple şifreli mesajlaşma uygulaması Telegram Rusya'da yasaklanmıştır.

İngiltere'de güvenilir üçüncü parti uygulaması geçerlidir. Buna göre hükümetten bağımsız bir organizasyon şifre anahtarlarının bir kopyasını emanet olarak elinde tutmaktadır. Hükümet meşru bir şekilde şifreyi talep ettiğinde üçüncü parti bu isteğe olumlu karşılık vermekte ancak yasa dışı veya keyfi isteklere yanıt vermemektedir. Bu sisteme anahtar rehin sistemi denilmektedir (Tanılır, 2002).

Günümüzde özgür internet ve mahremiyet gibi kavramların savunucuları için sürekli merkezileşme ve gözetim eğiliminde olan internetin tekrar özgür bir ortam haline gelmesi ancak uçtan uca (peer to peer) ağların, kriptolojinin ve blockchain gibi şifreleme temelli teknolojilerin yaygınlaşması ile mümkün olabilecektir. Hükümetlerin tüm internet trafiğini izler hale geldiği günümüzde şifreleme teknolojilerinin bireylerin elini devletler karşısında tekrar güçlendirdiği ve önümüzdeki yılların temel çatışma konularından birinin şifreleme teknolojilerinin denetimi olacağı şimdiden aşikardır. Bu konu çalışmanın son bölümünde daha detaylı olarak ele alınmıştır.

4.4. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE AĞ TARAFSIZLIĞI

Ağ tarafsızlığı (Net Neutrality) kavramı internetin mimarisi ile yakından ilişkilidir. İnternet mimarisi yedi katmanlı bir yapıda oluşturulmuştur. Bu yedi katmanlı yapı ilerleyen bölümlerde daha tafsilatlı yer alıyor olmakla birlikte ağ tarafsızlığı bağlamında internet mimarisini üç temel katmana indirgeyerek açıklayabiliriz. Bunlar fiziksel katman, mantıksal katman ve içerik katmanı.

İçerik katmanı, son kullanıcı tarafından tüketilen içeriği ifade eder. Okuduğumuz bir e-mail veya izlediğimiz bir video içerik katmanındadır. **Mantıksal katman,** verilen ağda iletilmesini sağlayan algoritma ve protokollerdir. İnternetin temel protokolü olan TCP/IP bu katmanda çalışır. **Fiziksel katman** ise internetin alt yapısı olarak kabul edilen kablolar, yönlendirici cihazlar ve bilgisayarlardan oluşmaktadır.

Bu mimari yapıda internetteki içerik, içerik katmanından mantıksal katmandaki protokollerle veri paketlerine dönüştürülerek fiziksel katmana iletilir. İnternetin ilk oluştuğu yıllarda tasarlanan bu mimari yapıda fiziksel katman iletimini yaptığı verinin içeriğinden habersizdir. Veriler internetin **uçtan-uça dizayn prensibi** gereğince uçlarda birleştirilir. Dolayısı ile fiziksel katmandaki servis sağlayıcılar taşıdıkları veriler arasında bir ayrım, **önceliklendirme yahut sansür** uygulaması yapamamaktadır.

1990'lı yılların sonunda geliştirilen **Deep Packet Inspection / Derin Paket İnceleme** (DPI) teknolojisi internetin özgün katman prensibini ihlal etmiş olup henüz fiziksel katmanda iken verinin tanımlanabilmesi imkanını sağlamıştır. Teknoloji servis sağlayıcılar tarafından verinin önceliklendirilerek hizmet kalitesinin arttırılması için kullanıldığı iddia edilmektedir (Fuchs, 2013; 11).

Ağ tarafsızlığı, servis sağlayıcıların yahut internetin fiziksel katmanını işleten ve düzenleyen özel veya kamu kurumlarının internet verileri arasında ayrımcılık yapmaması olarak ifade edilebilir. Ağ tarafsızlığının iki temel prensibi vardır:

i. Açıklık
ii. Ayrımsızlık (Wu, 2003; 6).

Açıklık prensibi, internetin uçtan uca prensibi gereği herhangi bir kullanıcının diğer içerik sağlayıcı ya da kullanıcılara erişebilmesi hakkıdır. **Ayrımsızlık** prensibi ise ayrımcılık yapmama prensibi olarak da bilinir ve servis sağlayıcıların son kullanıcı seviyesinde sadece hıza ve kapasiteye bağlı fiyat ayrımcılığı yapabilmesi olarak açıklanabilmektedir (Güngör, 2011; 8). Bu, servis sağlayıcıların ağdaki paketleri içeriğine göre önceliklendirme veya filtreleme ve engelleme gibi fiilleri yapamayacağı anlamına gelmektedir.

4.5. İNTERNETTE İFADE ÖZGÜRLÜĞÜ VE GÖZETİM

Gözetim kavramını ele alan ilk düşünürlerden biri Jeremy Bentham'dır. Bentham **Panoptikon** adlı eserinde gözetimi "bugüne kadar örneği olmayan, zihin üzerinde fiziksel iktidar elde eden yeni bir yöntem" olarak tanımlamaktadır (Mattelart, 2012; 13).

Bentham (1748-1832), gözetim olgusunu toplumsal denetimin bir aracı olarak kavramsallaştırmıştır. Esere adını veren Panoptikon kuramsal bir hapishanedir. Hapishane, merkezdeki bir gözetleme kulesinin çevresindeki dairesel bir bina ve bu merkez kulenin görüş açısında yer alan hücrelerden oluşmaktadır. Hücrelerdeki mahkumlar kule tarafından izlenebilmekte ancak mahkumlar o an izlenip izlenmediklerini görememektedir. Haliyle mahkumlar sürekli bir gözetim hissi altındadır ve izlenmedikleri anlarda bile izleniyormuşçasına bir oto-kontrol altında yaşamaktadır. (Bentham, 2008) Buradaki anahtar kavram oto-kontroldür.

Bentham'ın panoption metaforunu modern dönemde yeniden ele alan Foucault (1926-1984) gözetimi "modernitenin merkezi bir boyutu, kendi başına var olan ve kapitalizme, ulus devlete, hatta bürokrasiye indirgenemeyen bir kurum" olarak ifade etmiştir (Foucault, 2001; 225). Önemli olan insanın davranışını etkilemek için ruha hükmedilmesidir diyen Foucault, her ne kadar gözetimi modernitenin bir kurumu olarak anlamış olsa da toplumsal denetim bağlamında "gözetim modernite öncesi dönemlerde kabilelerin, imparatorlukların, monarşilerin ve dinlerin başlıca egemenlik mekanizması olarak işlev görmüştür (Dolgun, 2008; 22).

Gözetim ifade özgürlüğünü henüz gerçekleşmeden sınırlandırmakta, öngörülen bir davranış kalıbının kitlelerce istemsiz (gayr-i ihtiyari) ve habersiz olarak benimsenmesi sonucunu doğurmaktadır. Sacha Lobo da gözetimi bir toplumsal denetim işlevi olarak görür:

> "Toplu gözetimin nüvesi kontroldür ve internette yapılan gözetim toplumun sibernetik güdümüdür. İnternetin sağladığı büyük veri kaynaklarından da hareketle geçmişe ait davranışlardan/verilerden geleceğin öngörülebilir olduğu kanısı, sibernetiğin (güdümbilim) esasını oluşturmaktadır. Şayet geçmişin verilerinden geleceği öngörmek mümkünse o taktirde, devletin öngördüğü davranışları, teşvik ve yaptırımlarla etkilemesi ve böylece tüm toplumun sibernetik şekilde idare edilmesi mümkündür" (Aust, 2018; 221).

Lyon da Lobo'ya paralel olarak gözetimi "esas faaliyeti denetim olan bir kültür" olarak tarif eder (Lyon, 2013; 182). Foucault'nun ardından farklı düşünürler de gözetim

mefhumunun farklı veçhelerini panoptikon kavramının türevleri ile açıklamaya çalışmıştır. Örneğin **sinoptikon** kavramı, tek bir noktadan birden çok noktanın gözetimi olan panoptikondan farklı olarak çok fazla noktadan az olana doğru yapılan gözetimi ifade eder. Sinoptikon, çoğunluğun azınlığı izlemesi ve kendilerini bu azınlığın değerlerine uyarlaması ve disipline olmasıdır (Öztürk, 2013). Örneğin bir eve yerleştirilen kameralar ile olan bitenlerin bir senaryoya bağlı olmaksızın izlendiği/gözlendiği "reality show"lar bir sinoptikon örneğidir. Kitleler tek bir evde olanı biteni izlemektedir. Böyle bir televizyon programı ile ilgili olarak Jean Baudrillard (1929-2007), "Panoptik gözetleme sisteminden (gözetlemek, cezalandırmak), aktifle pasifin yok edildiği bir caydırma sistemine geçilmiştir. Bundan böyle model ya da bakışa boyun eğme zorunluluğu ortadan kalkmıştır. Çünkü bundan böyle: "Model sizsiniz!" (Baudrillard, 1982) gözetimin değişen yönüne işaret etmektedir. Aktifle pasifin yer değiştirmesi, gözetleyen ile gözetlenenin yer değiştirmesini ifade etmektedir. Panoptikon düzeneğinde azınlık kontrol altına almak istediği çoğunluğu gözetim altında tutarken sinoptikon dizaynda çoğunluk azınlığı gözetim altında tutmakta ve itaat cezalandırma yerine caydırma ile sağlanmaktadır. Zygmunt Bauman (1925-2017) ise sinoptikon kavramını kullanmıyor olmakla birlikte Bentham'ın panoptikon modelini örnek olarak vermenin artık çağa hitap etmediğini zira günümüz toplumunun artık **post-panoptik** olduğunu söylemektedir (Bauman, 2013; 14). Zira artık gözetlemenin gözetlenenin coşkusuyla birlikte gelişip büyüdüğünü söylemektedir:

> "Panoptikon tarzı takım çantasında tatlı bir yiyecek değil, sadece kırbaç bulunur; yoksa cazip göstererek ve kandırarak bu Panoptikon tarzı yapının mukimlerinin arzu edildiği gibi davranmalarını sağlama fikri, Bentham'ın aklına gelmezdi" (Bauman, 2013; 150).

Görüldüğü üzere gözetim kavramı, teknoloji ile birlikte dönüşmüştür. Foucault'nun **gözetlenene rağmen gözetimi** (panoptikon) teknolojik değişimler neticesi Bauman'ın **gönüllü gözetimine** (post-panoptikon veya sinoptikon) dönüşmüştür. Bauman'ın kitlelerin coşkuyla katıldıklarını söylediği gözetim biçimindeki coşku ve gönüllü katılım **omniptikon** kavramı olarak karşımıza çıkmaktadır. Omniptikon, panoptikondaki zor ve baskı yerine **haz ve eğlence** üzerinden bir gözetim tarzını ifade eder.

> "Ancak omniptikonda, görünür olmaktan haz alma ve görünmeye gönüllü olma nedeniyle asimetrik gözetimin farkına varılamamakta ya da varıldığında umursanmamaktadır. Panoptikonda dışarıdan gelen zorlamaya dayalı gözetim omniptikonda, içten gelen ve görünür olmaktan haz alınan gönüllü gözetime evrilmiştir. Görünür olmayı, eğlence ve haz arayışının odak noktasına yerleştiren postmodernizm ise, gözetim olgusunda yaşanan söz konusu değişimleri kolaylaştırmaktadır" (Okmeydan, 2017; 60).

Görüldüğü üzere zora dayalı panoptikon kavramı gözetim araçlarının değişmesi ile azınlığın çoğunluğu gözetiminden çoğunluğun azınlığı gözetimine **(sinoptikon)** ve zor ile sağlanan itaatten de haz ve eğlence ile gönüllü olarak sağlanan itaate **(omniptikon)** dönüşmüştür. İnternet teknolojilerinde yaşanan üssel artış neticesi, tüm kamusal alana yayılan kameralar, ödeme sistemlerinin dijitalleşmesi, cep telefonlarındaki konum servisleri vb. teknolojiler ile günümüz bireyinin gözetim alanının dışında kalması imkansıza yakın bir hale gelmiştir. Bu durum **süperpanoptikon** olarak kavramsallaştırılmaktadır.

> "Bilgisayarlar, bilgisayarlardaki veri tabanları ve bilgisayarlar vasıtasıyla gerçekleştirilen iletişim Panoptikonu hapishaneden çıkarmaktadır. Özne, artık çeşitli kapalı kurumsal yapılarda değil, her yerde kurulmaya başlamaktadır. Bilgisayarlar vasıtasıyla bütün toplum her yerde gözetimin nesnesi olmaktadır. Böylece, insanlar, uzaktan işlenen, sınıflandırılan, çoğaltılan, değerlendirilen ve de pazarlanan bir nesne haline gelmektedir" (Öztürk, 2013).

Süperpanoptikon, artan internet kullanımı, biometrik veriler, sosyal medya kullanımı, iletişim, ulaşım, eğitim, ödeme vb. pek çok aracın dijitalleşmesi sonucu ortaya çıkan dev veri ve metrikler ile gözetimin bireyi çepeçevre sardığı bir hali ifade etmektedir. Dolgun, ortaya çıkışında insanlığın özgürleşmesi noktasındaki potansiyeli ile büyük umutlar doğuran internetin iktidarlara sağladığı bu beklenmedik gözetim fonksiyonu arasındaki tenakuzu "kısa süre öncesine kadar hayal bile edilemeyecek kadar gelişkin bir **kamusallık** alanı olarak görülen internet; sunduğu çeşitli imkânların yanında, iktidar yapılarını ve eşitsizlikleri sabitleme potansiyeline de sahiptir" (Dolgun, 2011) şeklinde

ifade etmekte ve internetin iktidarlar açısından kullanışlı bir "sopa" haline gelmiş olmasına dikkat çekmektedir.

Özetlemek gerekirse internet; bilgisayarlar, cep telefonu, kamera, pos cihazı, giyilebilir cihazla vb. internete bağlı şeyler (IoT) marifetiyle bireyi özel ve kamusal alanın her alanında çepeçevre saran bir gözetim ağı haline dönüşmüştür. Bu gözetim için panoptikon kavramı yetersiz kalmaktadır. Zira artık gözetim azdan çoğa doğru değil, çoktan aza doğru ve zor kullanarak değil gönüllü ve haza dayalı bir şekilde gerçekleşmekte ve bireye bu gözetimin dışında kalabilen bir alan bırakılmamaktadır. Dolayısıyla sinoptikon, omniptikon ve süperpanoptikon kavramları birlikte günümüz gözetiminin farklı veçhelerini açıklamaktadır. Böylesi bir gözetim toplumunda mahremiyet en arzu edilmeyen durumlardan biridir. Toplum gizlilik ve mahremiyetten uzaklaştıkça gözetime daha uygun bir mahiyete kavuşmakta, insan hayatı dijitalleşmekte ve verileşmektedir. Gözetim çağı toplumlarını "şeffaflık toplumu" olarak kavramsallaştıran Byung Chul Han'a göre şeffaflık toplumu "utanmasız, çıplak ve insanların çekilebileceği mahrem bir alanın kalmadığı" bir toplumdur (Han, 2017; 41). Gözetim toplumu mahremiyetle mücadele ederek şeffaf bireylerden oluşan, gözetim ve teşhire teşne ve hatta buna arzulu bir kitle yaratarak sağlanan iktidardır diyebiliriz. Bu eşitsiz iktidar ilişkilerinin aracı olarak enformasyon teknolojileri bu teknolojilere ait üretim araçlarını ellerinde tutan teknolojik olarak gelişmiş ülkeler ve büyük teknoloji tröstleri tarafından küresel bir gözetim sistemi yahut küresel bir şeffaf hapishane kurulması için kullanılmaktadır (Dolgun, 2008; 133).

Eski NSA çalışanı Edward Snowden'ın 2013 yılında yaptığı ifşaat ile ortaya attığı iddiaya göre ABD, Prism isimli bir araçla tüm dünyanın internet ve telefon trafiğini düzenli olarak izlemekte ve kayıt altına almaktadır (The Guardian, 2013). Ayrıca Facebook'un 87 milyonun üzerinde kişisel kullanıcı verisini Cambridge Analytica adlı firma ile Amerikan seçimlerinde kullanılmak üzere paylaştığı skandalı da sadece devletlerin değil, sermaye, siyaset ve bilim insanlarının da kullanıcı verilerini kullanarak seçim ve referandum sonuçlarına etki edebilme kabiliyetinde olduklarını ortaya çıkarmıştır (Isaak ve Hanna, 2018).

Bauman, kitlelerin coşkuyla katıldığı **gönüllü gözetim** durumunun teşvik edilirken bundan imtina edenlerin dışlandığını belirtmektedir (Bauman, 2013). Aust ve Ammann'a göre ise dışlanma, durumu tam olarak yansıtmamaktadır. Snowden'ın sızdırdığı belgelerden anlaşılmaktadır ki PGP, VPN gibi araçlarla internet mahremiyetini sağlamaya çalışanlar NSA tarafından özellikle hedef olarak tanımlanmaktadır. ABD'de cinnet eyleminde bulunan iki gencin ne Twitter ne de Facebook kullanıcısı oldukları belirlendikten sonra ABD İç Güvenlik Bakanlığı bu tür **geri durma davranışlarını** şüpheli davranış kriteri olarak kabul etmektedir (Aust, 2018; 141).

ABD'de uzun süredir kullanılmakta olan ve büyük veri analizleri ile suçların işlenmeden önce engellenmesi esasına dayanan **önleyici polislik (predictive policing)** uygulamaları da (Grierson, 2019) göstermektedir ki Sacha Lobo'nun yukarıda belirttiği üzere günümüz enformasyon toplumu teknolojik olarak **güdülen sibernetik topluma** dönüşmektedir. Bu anlamda günümüzün en büyük dijital gözetim projesi olan Sosyal Kredi Sistemi (SKS) Çin'de başlatılmıştır. Sosyal Kredi Sistemi, 2014 yılında başlanan ve vatandaşların günlük aktivitelerinin sürekli olarak izlenmesi suretiyle kendilerine bir vatandaşlık skoru tanımlanması projesidir. SKS puanı; vatandaşların mağazalarda ve çevrimiçi ortamlarda satın aldığı ürünler, herhangi bir zamanda nerede oldukları, arkadaşlarının kim olduğu ve onlarla nasıl etkileşim kurdukları, hangi içerik veya video oyunlarını ne kadar sürelerle tükettikleri ve faturalarını ve vergilerini ödeyip ödemedikleri gibi etkinliklerden oluşan büyük veri analizleriyle oluşturulmaktadır. Hangi davranışın makbul olup olmadığı hükümet tarafından pozitif veya negatif olarak derecelendirilerek belirlenmektedir (Creemers, 2018; 6).

Bu etkinliklerin ölçülmesi suretiyle kazanılan dereceler vatandaşların kredi alabilmesi, işe kabul edilmesi, çocuğunu istediği okula gönderebilmesi, karşı cinsten birinden randevu alabilmesi, eş seçebilmesi gibi konularda belirleyici olacaktır. Buna karşın yeterli puanı olmayanlar internet hızı, restoran, gece kulübü, tatil köyleri gibi hizmetlere sınırlı bir şekilde erişim sağlayabilecek ve yurtdışına seyahat etme hakkından mahrum bırakılacaktır. Bununla beraber insanların skor seviyeleri kiralama başvurularını, sigorta veya kredi limitlerini ve hatta sosyal güvenlik kazanımları gibi finansal ve sosyal ilişkilerini dahi belirleyebilecektir (Y. Chen & Cheung, 2017; 359). Puanlamada sadece

kişinin kendi başına yapıp ettikleri değil içinde bulunduğu sosyal ağın da etkisi olacaktır. Kişiler arası ilişkiler ve arkadaşlar vatandaşların puanlarına etki edecektir. Hükümetin istemediği davranışlar sergileyenler sadece kendi puanlarını değil ilişkide olduğu insanların puanlarını da düşürecektir (Botsman, 2017).

Sosyal Kredi Sisteminde uyum panoptikon modelinde olduğu gibi zora dayalı olarak değil omniptikon kavramında ifade edildiği gibi oyunlaştırma marifetiyle eğlenceye ve gönüllü katılıma dayalı bir şekilde işletilmektedir. Çin'de uygulamaya geçirilen bu sistem panoptikon, sinoptikon, omniptikon, süperpanoptikon, post-panoptikon, akışkan gözetim vb. kavramlarla ifade edilmeye çalışılan gözetim mefhumunun tecessüm etmiş halidir. Sistemle hem tam bir kontrol ve itaat amaçlanmakta hem de büyük veri tabanlı dijital bir kast sistemi oluşturulmaktadır (Liang vd., 2018) Ülke kaynakları ve iktidar artık dijital skoru yüksek elitlerin kontrolünde olacaktır. Batı demokrasileri de bu manzaradan çok uzak görünmemektedir. Batılı devletlerin ve bilhassa ABD'nin kişisel veri toplama şirketi olarak çalışan internet devlerine karşı yaklaşımı ve NSA vb. kurumlar eliyle yürüttüğü gözetim politikaları göz önüne alındığında biçimsel olarak farklı görünse de mahremiyet, gözetim ve denetim konularında Çin hükümetinden farklı bir perspektifte olmadığı açıkça görülebilmektedir. Tüm bu uygulamalar göstermektedir ki özgür internet konusu yalnızca internette özgür olmak demek değildir. Özgürlükçü bir biçimde düzenlenmemiş bir internet, liberal toplumun hedeflediği özgür bireylerden oluşan hukuka dayalı demokratik bir toplum amacının tam aksine kendisine mahrem hiçbir alan bırakılmamış, sadece maddi varlığı ile değil zihinsel olarak da itaati sağlanmış, iktidarın el fenerini üzerinde rahatlıkla gezdirebileceği şeffaflıkta bir toplum anlamına gelmektedir.

5. BÖLÜM
İNTERNET ERİŞİMİNİN ENGELLENMESİ

Üçüncü bölümde ifade ettiğimiz internet özgürlüğü (sanal özgürlük) ile bir önceki bölümde değindiğimiz internetin teknolojik dizaynı (internet mimarisi) arasında kuvvetli bir ilişki vardır. İnternet dağıtık (distributed), merkezsiz (decentralized), uçtan uca (peer2peer) dizaynı ve iletişim kurallarını oluşturan yedi katmanlı OSI modeli ile TCP/IP protokolü sayesinde verinin sahibinden ve içeriğinden bağımsız olarak ve izlenemez bir dolaşımına imkân verecek şekilde dizayn edilmiştir. Ancak DPI vb. yeni gelişen teknolojiler ve Amazon, Google, Microsoft, Facebook gibi devlerin internet sunucularının büyük bir kısmına sahip olması sonucu günümüzde internet ilk dizayn prensiplerinden uzaklaşmaktadır.

İnternetin teknolojik evrimi onun kontrol ve kısıtlanmasının da paralel olarak evrilmesine sebep olmaktadır. Örneğin kriptolojik gelişmeler ve VPN gibi teknikler içeriğin izlenmesi ve kısıtlanmasını zorlaştırırken DPI ve sanallaştırılmış merkezi sunucular izleme ve denetlemeyi kolaylaştırmaktadır. İnternet erişiminin kısıtlanmasına dair hukuki ve idari tasarruflar da benzer bir evrilmeyle ilerlemektedir. İlk dönem mahkeme kararları mevcut yasal mevzuattan yapılan içtihatlarla oluşturulmuş, teknik olarak gerekli birikim ve organizasyon hazır olmadığından tek bir içerik sebebiyle bütün bir platformun yasaklanması gibi örnekler yaşanmıştır. İnternet erişiminde kullanılan teknikler, bu teknikleri aşmak için geliştirilen karşı yöntemler ve bu çerçevede oluşan yasal mevzuat genel hatları ile bu bölümde ifade edilmeye çalışılmaktadır.

5.1. ERİŞİM ENGELLEMEYE DAİR TEMEL KAVRAMLAR

Erişimin engellenmesi; internet yayınlanmakta olan bir web sitesine, web sayfasına veya belirli bir içeriğe, suç oluşturduğu iddiası ile bir ülkenin kamu idaresi tarafından adli ve/veya idari kararlar ile o ülke içindeki kullanıcıların süresiz veyahut belirli bir süre erişimlerine engel olunmasıdır.

Erişim engelleme, genellikle yer sağlayıcı ve/veya içerik sağlayıcının yurt dışında bulunduğu ve hükümetin adli veya idari tasarrufu ile bağlı olmadığı durumlarda

uygulanmaktadır. Ülke sınırları içindeki internet yayınları ile ilgili olarak öncelikli olarak **alan adına ve/veya IP adresine göre erişim engelleme, nesne tabanlı erişim engelleme** ve **uyar kaldır** gibi **erişim engelleme yöntemler**i içeriğin yayından çıkarılması veya içeriğe ulaşılamamasını sağlanmaktadır. Bu yöntemler ilerleyen bölümlerde tafsilatıyla yer almaktadır.

İnternet erişiminin engellenmesi hususunda internete ait bazı temel kavramların ve erişim engelleme vakalarında yer alan tarafların kavramsal olarak ortaya konması erişim engelleme süreçlerinin anlaşılması noktasında önemli bir zemin sağlayacaktır. Özellikle "alan adı, URL, IP adresi" gibi kavramların anlaşılması erişim engelleme metotlarının anlaşılması noktasında çok önemlidir. Bu bağlamda konu ile ilişkili kavramların pek çoğu 5651 Sayılı **İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun** kapsamında tanımlanmış olduğundan buradaki kavramlar ve bunlara eklenmesini gerekli gördüklerimiz şu şekildedir:

i. **Erişim:** Bir kullanıcının bilgisayar, tablet, akıllı telefon veyahut internete bağlanma özelliği olan herhangi bir cihaz ile internet ortamına bağlanarak sunulan içerik ve servislere ulaşabilmesidir.
ii. **Erişimin engellenmesi:** Adli ve/veya idari otoritenin internette yer alan bir içeriği suç oluşturduğu iddiası ile o ülkedeki internet kullanıcılarının erişimine kapatmasıdır.
iii. **İçeriğin yayından çıkarılması:** Erişim engellemeden farklı olarak içeriğin bizatihi içerik sağlayıcı veya yer sağlayıcı tarafından internet ortamından kaldırılmasıdır.
iv. **Erişim sağlayıcı:** İnternet kullanıcılarına ADSL, uydu, fiber, dial-up gibi erişim alt yapıları vasıtasıyla internet erişimi sağlayan kurumlara erişim sağlayıcı denir. Sektörde **İnternet Servis Sağlayıcı** (**ISS)** (Internet Service Provider-ISP) olarak anılır. Günümüzde GSM operatörleri de birer ISS işlevi görmektedir.
v. **Yer sağlayıcı:** İnternette sunulan hizmet ve içerikleri barındıran sunucu bilgisayarları içerik sahiplerine kiralayan taraftır. Yer sağlayıcılar içerik

sahipleri için yüksek mahiyetteki alt yapı yatırımlarını yaparak söz konusu sucuların erişilebilir olmalarını ve güvenliklerini sağlayarak bu sistemleri internette içerik yayınlamak isteyen kişi veya kurumlara **(içerik sağlayıcı)** içerik barındırma ve yayınlamaya (hosting) uygun bir internet bağlantısı ve IP adresi vb. teknik hizmetler ile birlikte kiralar.

vi. **İçerik sağlayıcı:** İnternet ortamı üzerinden kullanıcılara sunmak üzere içerik ve/veya servis üreterek bunu **yer sağlayıcı** vasıtasıyla internet kullanıcılarına ulaştıran gerçek veya tüzel kişiye içerik sağlayıcı denir. Küçük ve amatör bir blog sahibi de milyonlarca ziyaretçiye hizmet veren sosyal medya siteleri de içerik sağlayıcıdır. İçerik site sahibinden bağımsız olarak kullanıcı tarafından oluşturuluyor olsa da içerik sağlayıcı sitedeki içerikten hukuken sorumludur.

vii. **Trafik bilgisi:** İnternet kullanıcısı taraflara ilişkin IP adresi, verilen hizmetin başlama ve bitiş¸ zamanı, yararlanılan hizmetin türü, aktarılan veri miktarı ve varsa abone kimlik bilgilerini içeren kayıtlara **trafik bilgisi** (log kayıtları) denir. Bu veriler genellikle internet servis sağlayıcıları ve toplu kullanım sağlayıcılarda bulunur.

viii. **İzleme:** İnternet ortamındaki verilere etki etmeksizin bilgi ve verilerin takip edilmesidir.

ix. **Toplu kullanım sağlayıcı:** Okullar, kafe ve restoranlar, alışveriş merkezleri vb. insanların toplu olarak bulundukları yerlerde internet kullanmak isteyenlere erişim imkânı sağlayan kişi ya da kurumlara toplu kullanım sağlayıcı denilmektedir.

x. **Alan adı (Domain name):** Bir internet kullanıcısının internetteki bir siteye ulaşmak için kullandığı alfa numerik adreslere **alan adı (domain name)** denilmektedir. Bir yer sağlayıcı tarafından internet erişimine sunulan her sunucu bilgisayara TCP/IP protokolünce bir IP adresi tahsis edilir. Bu IP adresleri hatırlanması güç numerik ifadeler olduğundan DNS (Domain Name Service) adı verilen sistemler her bir IP adresini alan adı dediğimiz bu adreslerle eşleştirir. Örneğin, marmara.edu.tr bir alanıdır ve bir kullanıcı bu adresi tarayıcı vasıtasıyla çağırdığında öncelikle DNS sistemlerinde bu alan adının hangi IP adresi ile eşleştirilmiş olduğu tespit edilir ve kullanıcı bu

adresteki sunucuya yönlendirilir. Alan adlarının tescili ve global DNS sunucularının yönetimi **ICANN** (Internet Corporation for Assigned Names and Numbers) adlı uluslarası bir sivil toplum örgütü tarafından yürütülmektedir. Türkiye'de yerel alan adlarının tescili Orta Doğu Teknik Üniversitesi (ODTÜ) sorumluluğundadır.

5.1.1. TCP/IP Protokolü ve İnternet Protokol Adresi (IP)

İki ya da daha fazla cihazın (masaüstü bilgisayar, akıllı telefon, tablet bilgisayarlar vb.) birbiriyle haberleşmesi, paylaşımda bulunması ya da ortak kaynaklarını kullanabilmesi için belirli protokollere ihtiyaç duyulmaktadır. Günümüzde TCP/IP bilgisayar ağlarında ve internette en çok kullanılan standartlaşmış protokoldür. TCP/IP; "TCP-Transmission Control Protocol" ve "IP-Internet Protocol" şeklinde iki farklı protokolün birlikte ifade edilmesidir. (Erden, Nursaçan 2017; 97)

TCP/IP protokolü önceleri Unix işletim sistemi ile çalışan bilgisayarların bir ağ üzerinde haberleşmeleri için geliştirilmiş olup internet ile birlikte standart internet erişim protokolü halini almıştır. Bugün hangi işletim sistemi kullanılırsa kullanılsın sunucu ve istemci bilgisayarlar bu protokol üzerinden iletişim sağlarlar. TCP/IP protokolünün standartlaşması sayesinde **evrensel hizmet** kavramı ortaya çıkmıştır. Bilgisayar ağlarının ilk ortaya çıktığı dönemlerdeki ana problem bir ağa bağlı bilgisayarın sadece o ağ içindeki cihazlarla iletişim kurabilmesi idi. Farklı teknoloji ve protokoller kullanan ağlar arası iletişim mümkün değildi. TCP/IP protokolünün bir sektör standardı alması ile haberleşmenin temel bir ilkesi olan evrensel hizmet kavramı bilgisayar ağları için de geçerli olmuştur. Evrensel hizmet, bir organizasyondaki herhangi bir bilgisayardaki kullanıcının bir diğerine cihaz ve ara bağlantı teknolojisinden bağımsız olarak mesaj gönderebilmesidir (Comer, 2015; 339).

TCP/IP protokolü ağdaki her bir sunucu ve istemci bilgisayarın (ya da cihazın) bir IP adresi alması prensibi ile çalışır. IP adresleri numerik ifadelerden oluşur. Örneğin nasa.com alan adının IP adresi 192.64.147.150'dir (Çölkesen, Örencik, 2008; 371).

5.1.2 URL (Uniform Resource Locater)

Türkçeye "Tektip Kaynak Konumlandırıcı" olarak tercüme edilebilecek olan URL, internetteki bir içeriği işaret eden tam adresi ifade eder. Alan adından farklı olarak bir siteyi değil tek tek kullanıma sunulan içerikleri adresler. Örneğin marmara.edu.tr bir alan adı iken, http://www.marmara.edu.tr bir URL'dir. Bu sayfada görülen Marmara Üniversitesi logosuna ait logo.jpg dosyasına (nesnesine) ait URL'si ise şu şekildedir:

http://www.marmara.edu.tr/template/marmara2015/_assest/images/mu_logo.jpg

.tr/ ifadesinden sonraki kısım içeriğin yayınlandığı web sunucusunda içeriğin yer aldığı dosya yolunu göstermektedir. Dolayısı ile sunucu üzerindeki her bir nesne biricik (uniq) bir URL'ye sahip olmaktadır. Görüldüğü üzere aynı anda tek bir sayfada görüntülenen içerik nesnelerinin farklı URL'leri olabilmektedir.

5.1.2. Http (HyperText Transfer Protocol) ve Https

Http, tıpkı TCP/IP gibi bir iletişim protokolüdür. Tarayıcı ile sunucu arasındaki veri iletişimini düzenler. Https ise söz konusu iletişimin SSL/TLS denen bir şifreleme protokolü ile birlikte sağlanmasını ifade eder. Sonda "s" harfi "**secure (güvenli)"** anlamlarına gelmektedir. Konumuz açısından önemi, https protokolünde URL bilgilerinin kaynak ile hedef arasında şifreli olarak gönderiliyor olmasından ötürü bu protokolü kullanan internet sitelerinde **URL bazlı engelleme** yapılamıyor olmasıdır.

5.2. SANSÜR, FİLTRELEME VE ERİŞİM ENGELLEME

Sansür, Latince kökenli bir sözcük olup Eski Roma'da ahlâk işlerinden sorumlu kişinin unvanıyken günümüzde her türlü yayının, tiyatro ve sinema eserlerinin, televizyon neşriyâtının yayımlanmadan ve gerekli durumlarda mektupların gönderilmeden önce yetkili makamlarca denetlenmesi ve bir haberin yayımlanmasını yasaklamak anlamlarına gelmektedir (Ayverdi, 2016; 390).

Sansür, internet teknolojilerinden çok daha gerilere giden bir uygulamadır. Ataman'a göre sansürün dar ve geniş olmak üzere iki tanımı vardır. **Dar anlamıyla sansür**,

herhangi bir haber, fikir veya sanatsal ifadenin yayınlanmadan önce devlet tarafından kontrolden geçirilmesi, sakıncalı görülen yerlerinin yasaklanarak kısmen onaylanması ya da tamamen yasaklanmasıdır. **Geniş anlamıyla sansür,** yayımlanmadan önce bir kontrol söz konusu olmadığında bile devletin her türlü baskısını ve ifadeyi engelleyici yasaklamalarını ifade eder (Ataman, 2014; 23). Burada **her türlü baskı** ile kastedilen devletin görünen baskı mekanizmaları yanında hissedilen baskı ve bunun sonucunda gerçekleşen oto-sansürdür. **Oto-sansür**, fikir veya sanat eserinin daha oluşum aşamasında müellifinin hissettiği yahut öngördüğü baskılar sebebiyle eserini devletin beklentilerine uygun bir formda yaratmasıdır.

Sansür internet öncesi döneme ve özellikle basılı medyaya ait bir kavram iken **filtreleme** ve **erişim engelleme** kavramlar internetle ilişkili olarak kullanılmaktadır. Filtreleme daha çok pornografi, çocuk istismarı, kumar, uyuşturucu, terörizm gibi **toplum ahlakı ve genel güvenlik** gibi gerekçelerle sakıncalı bulunan içeriğin yayından kaldırılması veya erişiminin engellenmesi uygulamasıdır. Henkoğlu ve Yılmaz'a göre internete ilişkin "filtreleme" deyimi, bir otorite tarafından uygulandığında sansür ile aynı anlamı taşımakta ve otoriteler sansür uygulamalarını "erişim engelleme" ifadesiyle ve yasal düzenlemelere dayandırarak hayata geçirmektedirler (Henkoğlu ve Yılmaz, 2013; 220).

5.2.1. İnternet Mimarisi ve OSI Referans Modeli

İnternette erişim engelleme uygulamaları ve internetteki ifade özgürlüğü ve bunların ihlalleri konuları internet mimarisi ve internetin dizayn prensipleri ile yakından ilgilidir. Söz gelimi erişimin engellenmesi, telif hakkı ve fikri mülkiyet hakları, veri tabanı hakları, pornografi, kumar ve hakaretin engellenmesi gibi konular içerik katmanı bağlamında ele alınırken internetin altında yatan teknolojiye odaklanan **uçtan uca (peer-to-peer)** yazılım sağlayıcılar, alan adları, özgür/açık kaynak kodlu yazılım hareketi gibi konular mantıksal katman başlığı altında ele alınabilir. Fiziksel katmanda ise kablolu ya da kablosuz internet erişim alt yapısı, donanım, güvenilir sistem mimarisi gibi başlıklar değerlendirilmektedir (Aydın, Ceyhan ve Aydın, 2013).

5.2.2. Katmanlı İletişim Hiyerarşik Ağ Modeli

Bilgisayar ağlarının gelişmeye başladığı ilk yıllarda her bilgisayar üreticisinin kendi standardını kullanıyor olması sebebiyle farklı üreticilerin cihazlarını aynı ağda kullanabilmek mümkün olmuyordu. Örneğin IBM bilgisayarları yalnızca IBM network aygıtları ile kendi aralarında bir ağ oluşturabiliyordu. Ağ sistemlerine olan talebin yükselmesi ve donanım üretici ve tüketicilerinin talepleri sonucunda ağ sistemleri için evrensel bir modelin oluşturulması kaçınılmaz hale geldi (Zeyveli, 2019).

Bu sorunu aşabilmek adına 1970'lerin sonlarında **International Organization for Standardization (ISO)** tarafından **Open System Interconnection (OSI)** adlı bir referans modeli geliştirilmiştir. OSI mimarisi ağ iletişiminin belirli katmanlarla (layer) açıklandığı bir modeldir. Katmanların her biri veri iletişiminde yapılan işlemlerden bir veya birkaçını temsil eder. OSI referans modeline göre veri iletişimi şu **yedi katmanda** gerçekleşir:

i. **Fiziksel Katman (Physical Layer)**: Verilerin fiziksel olarak gönderilmesi ve alınmasından sorumlu olan katmandır. Veri iletişiminin fiziksel kısmını oluşturan kablolama ve kabloların bağlantı şekilleri bu katmana ait konulardır. Bu katman taşının verinin içeriğinden ziyade verinin elektriksel ve mekanik özellikleriyle ilgilenir.
ii. **Veri Bağı Katmanı** (DataLink Layer): Bir noktadan bir noktaya hatasız veri aktarımı ve veri akışını kontrolden sorumludur.
iii. **Ağ Katmanı** (Network Layer): Veri paketlerinin ağ adresleri vasıtasıyla gideceği yöne yönlendirilmesini sağlar. Ağ katmanı ağın durumuna ve servisin önceliğine göre verinin hangi fiziksel yolla iletileceğine karar verir.
iv. **İletim Katmanı** (Transport Layer): Kendisinden önceki üç katman ile kendisinden sonraki üç katmanda arasındaki iletişimi sağlar.
v. **Oturum Katmanı** (Session Layer): İletişimin yapılacağı iki nokta arasındaki oturumun kurulması, yönetilmesi ve sonlandırılması işlerini yerine getirir.
vi. **Sunum Katmanı** (Presantation Layer): Kullanıcı programları ile ağ arasındaki yüksek seviyeli iletişim ara birimidir. Gelen verinin uygulama katmanına iletilmesinden sorumludur.

vii. **Uygulama Katmanı** (Application Layer): Kullanıcıya hizmet veren katmandır (Taşkın, 2018; 57). Son kullanıcının gördüğü web sayfaları, videolar, elektronik posta vb. çevrimiçi içerik bu katmanda yer alır. Kaynağında dijital olarak parçalara ayrılan, paketlenen ve ağın farklı kanallarından hedef bilgisayara gönderilen veri, uygulama katmanında birleşmiş ve nihai hale gelmiş olarak kullanıcının erişimine sunulur.

İnternet ağ mimarisinin katman prensibi internette yapılacak düzenlemeler ve mahkeme kararları açısından büyük önem taşımaktadır. Katman prensibi dikkate alınmadan yapılacak düzenlemeler yukarıda değinilen ölçülülük ilkesinin ihlaline sebep olabilecektir. Bunun önüne geçebilmek adına düzenlemenin hedefi olan katmanla düzenlemenin gerçekleştiği katman arasındaki mesafe mümkün mertebe kısa tutulmalıdır. (Aliyev, 2018; 154)

5.3. ERİŞİM ENGELLENME YÖNTEMLERİ

İnternette yayınlanmakta olan bir içeriğe erişimin engellenmesi için farklı teknik ve yöntemler bulunmaktadır. Erişim engellemeler alan adına veya IP adresine göre yapılabileceği gibi nesne tabanlı olarak da yapılabilmektedir. Bazı durumlarda ise bu yöntemler bir arada kullanılmaktadır.

5.3.1. Alan Adına Erişim Engelleme

Erişimi engellenmek istenen bir içeriğe içeriğin bulunduğu sitenin alan adının erişim sağlayıcı üzerinden erişime kapatılması işlemidir. Bu yöntem uygulandığında bazen tek bir -haber, makale, resim vb.- içerik sebebiyle o içeriğin yer aldığı sitenin tamamı kullanıma kapatılmış olmaktadır. Örneğin geocities.com kullanıcılarına ücretsiz web alanı vererek kendi web sitelerini oluşturma servisi sunan bir sitedir ve her bir üyesine www.geocities.com/kullanıcıadı formatında bir alan adı vermektedir. Bu şekilde kullanıcılar kendi içeriklerini geocities.com alan adı altında yayınlayabilmektedirler. Bu servisi kullanan binlerce kullanıcıdan birinin sağladığı içeriğin hukuka aykırı bulunması sebebiyle geocities.com alan adı Ankara 9. Sulh Ceza Mahkemesi, 04/02/2008 tarih ve

2008/140 numaralı kararı ile erişime engellenmiştir. Sonuçta bu alan adı altında yayın yapan tüm kullanıcılar da fiilen bu engellemenin kapsamına girmişlerdir.

Benzer bir şekilde kullanıcılarına blog alt yapısı hizmeti veren ve binlerce birbirinden bağımsız bloğa ev sahipliği yapan wordpress.com da benzer şekilde içerik sağladığı bloglardan sadece bir tanesi bir müştekiye ait hakaret ifadelerİ içermesi sebebiyle Fatih 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 2007/195 numaralı kararıyla alan adının engellenmesi yöntemiyle erişime kapatılmıştır. Alan adının erişme kapatılmasıyla ilgili bir başka örnek de arama motoru olan Google'ın e-mail gruplarını barındırdığı groups.google.com adlı servisi için verilen karardır. Söz konusu alan adı yine tek bir içerikle ilgili verilen hüküm sebebiyle Silivri 2. Asliye Hukuk Mahkemesi'nin 14 Mart 2008 ve 2008/15 numaralı kararı ile engellenmiştir.

İnternetin katman prensibini dikkate almadan alan adının engellenmesi suretiyle gerçekleştirilen erişim engelleme kararlarının engellemenin ölçülülük prensibini ihlal ettiği açıktır.

5.3.2. IP (İnternet Protokol) Adresine Erişim Engelleme

Erişim engelleme işlemleri engellenmek istenen içeriği barındıran sunucu bilgisayarın IP adresinin erişime kapatılması ile de yapılabilmektedir. Bir sunucu bilgisayarda genellikle birden çok web sitesi barındırıldığı ve pek çok sunucunun tek bir ortak IP üzerinden internete erişiminin yaygın bir durum olmasından dolayı bu yöntemde de tıpkı alan adında olduğu gibi söz konusu içerik ile ilişkisi olmayan pek çok içeriğin de engellenmesi söz konusu olmaktadır. Bu yöntemle yapılan engellemelere bir örnek olarak YouTube video paylaşım sitesi hakkında verilen erişim engelleme kararı gösterilebilir. 2007 yılında verilen engelleme kararı ardından Google diğer hizmetleri için kullandığı IP'leri YouTube için kullanmaya başlayarak yasağı aşmaya çalışmış bunun üzerine 2010 yılında söz konusu IP'ler de yasaklanmış ve bunun sonucu olarak Google şirketine ait pek çok servis söz konusu yasağın kapsamına girmiyor olmasına rağmen engellenmiştir (Kutsal, 2010).

5.3.3. Nesne Tabanlı (URL) Erişim Engelleme

Erişim engelleme yöntemleri arasında engellenmeye konu olan içerik dışındaki içerik ve kullanıcıların etkilenmiyor olması hasebiyle en adil yöntem olan URL bazlı engellemede yalnızca mahsurlu addedilen içerik engellenmektedir. Bu engelleme yönteminde aynı alan adı altındaki diğer site ve/veya sayfalar etkilenmemektedir. Bu yöntem sadece **http** protokolünü kullanan sunucularda kullanılabildiğinden **https** protokolü söz konusunda olduğunda yer sağlayıcı veya içerik sağlayıcının içeriği yayından kaldırmadığı durumlarda yine alan adı ve IP adresine göre içerik engelleme yöntemleri kullanılmaktadır. Örneğin ücretsiz blog servisi sunan blogger.com sitesi kullanıcılarına http://ornek_kullanici.blogspot.com/ şeklinde bir URL sağlamaktadır. Bu URL altında yayınlanan içerikte bir suç unsuru olduğuna karar verildiğini ve erişimin engellenmek istendiğini varsayalım. Erişim engellenme yöntemi olarak alan adına erişimin engellenmesi tercih edildiğinde blogspot.com alan adı engellenecek ve bu durumda bu platformdan hizmet alan ve suç unsuru içeren içerikle hiçbir ilgisi olmayan diğer kullanıcılar da engelleme kapsamına girecektir. IP adresinin engellenmesi de aynı sonucu verecektir. Fakat URL tabanlı erişim engelleme yönteminde yalnızca http://ornek_kullanici.blogspot.com/ adresine erişim engellenecek ve blogspot.com alan adı altında servis edilen diğer içerikler engellemeden etkilenmeyecektir.

5.3.4. Uyar-Kaldır Usulü

Uyar-Kaldır (Notice and Takedown) yöntemi, 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanun (FSEK) ile getirilmiş bir düzenleme olup internette gerçekleşen **telif hakları ihlallerini** düzenlemektedir. Kanuna göre telif haklarının ihlal edildiğini iddia eden hak sahipleri öncelikle söz konusu yayını yapan içerik sağlayıcıya müracaat ederek içeriğin çıkarılmasını talep edecektir. Bu talebin üç gün içinde karşılanmaması halinde hak sahibi Cumhuriyet Savcılığı'na başvurarak ilgili içeriğin yayından kaldırılmasını talep eder. Cumhuriyet Savcısı "bilgi içerik sağlayıcısından" söz konusu içeriğe erişimin engellenmesini talep eder. İçerik yayından kaldırıldığında erişim engellemesi de kaldırılır. Kanunun ilgili ek 4. maddesi şu şekildedir:

> "(H)ak sahiplerinin bu Kanunda tanınmış haklarının ihlâli halinde, hak sahiplerinin başvuruları üzerine ihlâle konu eserler içerikten çıkarılır. Bunun için hakları haleldar olan gerçek veya tüzel kişi öncelikle bilgi içerik sağlayıcısına başvurarak üç gün içinde ihlâlin durdurulmasını ister. İhlâlin devamı halinde bu defa, Cumhuriyet savcısına yapılan başvuru üzerine, üç gün içinde servis sağlayıcıdan ihlâle devam eden bilgi içerik sağlayıcısına verilen hizmetin durdurulması istenir. İhlâlin durdurulması halinde bilgi içerik sağlayıcısına yeniden servis sağlanır" (5846 sayılı FSEK m.4).

Bu yöntem ABD ve Avrupa birliğinde de benzer şekilde uygulanıyor (Wikipedia, 2019b) olmakla birlikte ülkemiz uygulamasında savcılıklara verilen geniş yetki dikkat çekmektedir. Bir hak ihlalinin tespiti bazen bilir kişi görüşü dahi gerektiren uzun adli süreçler gerektiriyorken yalnızca hak sahibinin talebi ile savcılığın yayın durdurma kararı vermesi, **ölçülülük kriterinin ihlaline** sebebiyet verebilmektedir (Delikanlı, 2012).

5.4. ERİŞİM ENGELLERİNİ AŞMAK İÇİN KULLANILAN YÖNTEMLER

Türkiye'de erişeme engellenmiş sitelere alternatif yollarla erişmeyi doğrudan yasaklayan bir yasa yoktur. Ancak 5651 Sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkındaki Kanun erişim sağlayıcılara **"erişimi engelleme kararı verilen yayınlarla ilgili olarak alternatif erişim yollarını engelleyici tedbirleri almak"** yükümlülüğünü getirmektedir. Bununla beraber bu tedbirlerin nasıl uygulanacağı hususu netlik kazanmamıştır. Erişme engellenen internet sitelerine erişmek isteyenlerin kullanabileceği pek çok yöntem vardır. Bu yöntemler erişim engelleme uygulamalarının arzu edilen amaca ne kadar hizmet ettiği noktasında bir fikir vermesi anlamında önemlidir.

Erişim yasaklarını aşmanın en çok kullanılan yöntemlerinden biri Sanal Özel Ağ (Virtual Private Network**)** olarak Türkçeye çevirebileceğimiz VPN'dir. **VPN** çeşitli amaçlara hizmet eden bir teknolojidir. VPN, kullanıcısı ile VPN sunucusu arasında şifrelenmiş özel bir bağlantı kurar. Kullanıcının bu bağlantıdan sonraki tüm internet aktivitesi, bu şifreli özel ağdan geçer. Kullanıcı sanki VPN sunucusunun bulunduğu lokasyondan internete erişiyormuş gibi VPN sunucusunun IP adresi ile hareket etmeye başlar.

VPN'in en önemli kullanım amaçlarından biri güvenliktir. Kullanıcı internetteki veri trafiğini VPN sunucusu ile arasındaki şifreli özel bağlantı üzerinden gerçekleştiği için bu ağa müdahale ederek veri paketlerini izleyecek muhtemel bir saldırı durumunda veri şifrelenmiş olduğundan kötü niyetli üçüncü taraflarca ele geçirilemeyecektir. VPN servisleri kullanıcılarının IP adreslerini de değiştirdiğinden IP tabanlı konum servisleri kullanıcının gerçek konumunu değil, VPN sunucusunun bulunduğu konumu tanımlayacak bu şekilde **kullanıcı anonim kimliğini** koruyabilecektir.

VPN üzerinden gerçekleştirilen bağlantılarda ziyaret edilen siteleri barındıran sunucular tarafından tutulan loglarda da VPN sunucusunun IP ve makine bilgileri yer alacağından VPN servisleri internette anonimliğin sağlanabilmesi için son derece önemli araçlardır. VPN servisleri kimlik hırsızlığı, izlenme, gözetim, ticari gözetim, zararlı yazılım ve oltalama (phishing) gibi tehditlere karşı da bir koruma vadetmektedir. Ayrıca kötü niyetli hackerlar tarafından sıklıkla saldırı için tercih edilen kamuya açık kablosuz internet ağları da VPN servisleri sayesinde güvenli bir hale gelmektedir.

Web Proxy servisleri de VPN'e benzer bir şekilde çalışmaktadır. Kullanıcı öncelikle internet tarayıcısından Proxy hizmeti veren sayfada oturum açmakta ardından buradaki kutucuğa ziyaret etmek istediği adresi yazarak bu site üzerinden ilgili siteye ulaşmaktadır. VPN ve Web Proxy'ler arasında teknik anlamda pek çok fark olmakla birlikte konumuzla ilgili olan en önemli nokta Web Proxy kullanabilmek için bu servisin verildiği siteye erişimin serbest olması gerekmektedir. Alan adı kısıtlaması ile web proxy servisleri VPN servislerine nispetle daha kolay engellenebilmektedir.

Görüldüğü gibi önceki bölümlerde yer alan kripto iletişim ve internette anonim kalmak kavramları için son derece elverişli bir araç olan Proxy/VPN servisleri, kullanıcısının IP'sini değiştirmesi sayesinde erişim engellerinin aşılmasına da imkân sağlamaktadır.

Birçok ülkede Proxy/VPN kullanımını yasaklayan veya kısıtlayan yasalar yoktur. Örneğin ABD, Kanada ve İngiltere'de Proxy/VPN kullanımını sınırlanmadığı gibi Avrupa Birliği ülkeleri için de bir yasak söz konusu değildir. Öte yandan Kuzey Kore, Çin, Rusya ve Irak, Proxy/VPN'lerin kullanımını yasaklamaktadır (Hodges, 2018).

Türkiye'de VPN kullanılmasını veyahut VPN servisi verilmesini doğrudan engelleyen herhangi bir yasal düzenleme bulunmamaktadır. Ancak yukarıda da belirtildiği gibi 5651 sayılı kanun erişim sağlayıcılara "erişimi engelleme kararı verilen yayınlarla ilgili olarak alternatif erişim yollarını engelleyici tedbirleri almak" yükümlülüğü getirmiştir. Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK)'nın bu maddeyi Proxy/VPN servislerinin kullanılmasının yasak olduğu şekliyle yorumladığı anlaşılmaktadır. BTK 2016 yılında internet servis sağlayıcılara gönderdiği bir mesajla VPN servislerinin engellenmesini talep etmiştir (Sputniknews.com, 2016). 2018 yılında BTK yetkililerinin "VPN gibi alternatif erişim engelleme yöntemlerini kullanmayla ilgili kanunda da hüküm var. VPN'ler tüm dünyada ortak bir sorun, bununla ilgili çalışmamız şu anda mevcut. Tedbir alınması amacıyla erişim sağlayıcılara uyarılarımızı ilettik ve ciddi önlemler de aldık" şeklindeki açıklaması ile BTK politikaları açısından VPN servislerinin engellenmesi doğrultusunda bir eğilim olduğunu göstermiştir (Sputniknews.com, 2018).

Erişime engelli sitelere ulaşmak için kullanılan diğer bir yöntem de sitenin **download** edilmiş versiyonlarının **offline** olarak kullanılmasıdır. Özellikle Wikipedia sitesi için bu yöntem kullanılmaktadır. Wikipedia'ya erişmek için kullanılan bir başka yöntem de **yansı** sitelerdir. Çeşitli kişi ya da kurumlar Wikipedia'yı kendi alan adları altında yayınlamaktadır. Örneğin wiki.istanbulhs.org bunlardan biridir. Bunun yanında alternatif alan adları da kullanılan başka bir yöntemdir. Örneğin Wikipedia'ya erişmek için www.0wikipedia.org alan adı yazılarak www.wikizeroo.org alan adıyla yayın yapan Wikipedia yansısına ulaşmak mümkündür.

Görüldüğü üzere internet erişim yasaklarını aşmak, uzman olmayan ortalama bir internet kullanıcısı için kolay sayılabilecek pek çok yöntemle mümkündür.

5.5. ERİŞİM ENGELLEMELERİNE İLİŞKİN HUKUK MEVZUATI

Türkiye'de erişim engelleme kararları, farklı kanunlara dayanılarak verilmektedir. Bunlar genelde aşağıdaki 5 yasadan biridir:

i. 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun

ii. 5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu
iii. 1086 sayılı Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu
iv. 4721 sayılı Medeni Kanun

Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu çerçevesinde ihtiyati tedbir kararları verilebilirken Medeni Kanun ile hem ihtiyati hem de kesin kararlar verilebilmektedir.

5.5.1. 5651 Sayılı Kanun: İnternet Yasası

Türkiye'de internet sitelerinin erişime engellenmesi 2007 yılında yürürlüğe giren 5651 sayılı **İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun** ile düzenlenmiştir. 5651 sayılı kanuna göre site içeriği, kanunda belirlenmiş birtakım suçları oluşturduğu hususunda yeterli şüphe sebebi bulunan suçlardan ötürü siteye erişimin engellenmesi kararı verilebilir. Bu suçlar kanunda aşağıdaki şekilde tek tek ifade edilmektedir:

- İntihara özendirme
- Çocukların cinsel istismarı
- Uyuşturucu veya uyarıcı madde kullanılmasını kolaylaştırma
- Sağlık için tehlikeli madde temini
- Müstehcenlik
- Fuhuş
- Kumar oynanması için yer ve imkân sağlama
- Atatürk aleyhine işlenen suçlar

5651 sayılı İnternet Yasası, internet vasıtasıyla işlenebilecek suçlara karşı düzenlenmiş olmakla beraber katalog suç adı verilen suçları tek tek sayıyor olması bir tartışma konusudur. Burada ifade edilmeyen suçlar sebebiyle verilen erişim engelleme kararları ise tartışmanın başka bir boyutunu oluşturmaktadır. İnternette işlenebilecek suçlar sadece kanunda sayılı olanlarla sınırlı değildir. Örneğin cumhurbaşkanına hakaret, Türklüğü, devletin kurum ve organlarını aşağılama, terör örgütü propagandası yapma, halkı kin ve düşmanlığa tahrik veya aşağılama suçları gibi internet yayını yoluyla işlenebilecek başka

suç türleri vardır ve bu suçlar kanunda erişim engelleme kararı verilebilecek suçlar arasında zikredilmemiştir (Atamer, 2012).

5.5.2. Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu

5846 sayılı Fikir ve Sanat Eserleri Kanunu **(FSEK)**, internet sitelerine erişimin engellenmesi için mesnet teşkil edebilmektedir. Önceki bölümlerde ifade edilen uyar-kaldır yöntemi FSEK ek 4. maddesinde düzenlenmiş olup buna göre hak ihlaline uğrayan hak sahipleri öncelikle içerik sağlayıcısına başvurarak üç gün içinde ihlalin durdurulmasını ister. İhlalin devamı halinde, bu defa Cumhuriyet savcısına yapılan başvuru üzerine üç gün içinde servis sağlayıcıdan ihlale devam eden hizmete erişimin durdurulması istenir.

5.5.3. Medeni Kanun ve 556, 551 Sayılı KHK'lar

556, 551 sayılı KHK'lar ve Hukuk Usulü Muhakemeleri Kanunu ile düzenlenen ihtiyati tedbire ilişkin hükümlere göre marka, patent ya da tasarım ihlallerinde bu kanunlarda düzenlenen özel ihtiyati tedbir kararları ile erişim engellenmesine karar verilebilir. Kişilik haklarının ihlali halinde ise Medeni Kanun 24. maddesi gereği erişimin engellenmesi kararı verilebilir. Bu karar, ihtiyati tedbir kararı olabileceği gibi nihai bir karar da olabilir (Memiş, 2009; 170).

5.5.4. Güvenli İnternet Hizmetinin Yasal Dayanakları

Güvenli İnternet Hizmeti, 2011 yılında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından başlatılmış bir uygulamadır. BTK, Anayasanın "Ailenin korunması ve çocuk hakları" başlıklı 41. maddesi ve "Gençliğin korunması" kenar başlıklı 58. Maddesi, 24 Ağustos 2011 tarihinde Elektronik Haberleşme Sektöründe Tüketici Hakları Yönetmeliği'nin 10'uncu maddesine dayanarak "Güvenli İnternet Hizmetine İlişkin Usul ve Esasları" yayınlamıştır (BTK, 2016). İnternet Hizmeti, BTK'nın 22/02/2011 tarihli ve 2011/DK-10/91 sayılı Kurul Kararı ile "İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar" şeklinde düzenlenmiştir.

5.5.4.1. Güvenli İnternet Filtresi

Güvenli İnternet Filtresi, BTK tarafından Türkiye'deki tüm internet bağlantılarında uygulanan bir filtredir. Bu filtre ile pornografi, kumar vb. çocuklar için uygun olmayan içerikleri filtrelenmektedir. Tüm internet servis sağlayıcıları bu filtrelemeyi uygulamak zorunda olup hangi site ve içeriklerin filtreleneceği kararı BTK tarafından verilmektedir. Bununla beraber son kullanıcılara filtrelenmemesi gerektiğini düşündükleri içerikleri için bir itiraz sistemi de getirilmiştir. Türkiye'deki bazı çevrelerce yoğun bir itiraz ile karşılaşmış olmakla birlikte her şeyden önce tamamen gönüllülüğe dayanması ve istemeyenlerin rahatlıkla devre dışı bırakabilecekleri bir sistem olan Güvenli İnternet Filtresi bir internet dominasyonu olmaktan ziyade pek çok demokratik hukuk devletinde de internetin sınırlandırılması için meşru kabul edilen çocukların kumar, pornografi ve suçtan korunması amacında olduğundan bir ifade özgürlüğü ihlali olarak görülmemektedir. BTK tarafından Güvenli İnternet Filtresi, "İnternet servis sağlayıcıları tarafından ücretsiz olarak sunulan ve İnternetteki zararlı içeriklerden sizi ve ailenizi büyük oranda koruyan alternatif bir internet erişimi" olarak tarif edilmektedir (BTK, 2019).

BTK'nın yayınladığı esaslara göre Türkiye'deki tüm internet servis sağlayıcılarına aboneleri için üç farklı profil sunmaları zorunluluğu getirilmiştir. Bunlar standart profil, aile profili ve çocuk profilidir. **Standart profilde** internet erişiminde herhangi bir filtreleme yapılmamaktadır. **Çocuk profilinde** çocukların ruhsal ve bedensel sağlıklarını olumsuz etkileyecek ve yabancı kişilerle iletişime geçebilecekleri web siteleri filtrelenmektedir. **Aile profilinde** ise çocuklar için uygun olmayan oyun, sosyal medya ve sohbet siteleri filtrelenmektedir. Ayrıca aile profili seçen kullanıcılara üç farklı alt seçenek daha sunulmaktadır. Bunlar sohbet site ve uygulamalarına girmek istemiyorum, oyun site ve uygulamalarına girmek istemiyorum ile sosyal medya site ve uygulamalarına girmek istemiyorum şeklindedir (BTK, 2019).

Yukarıda da belirtildiği üzere Güvenli İnternet uygulaması kamuoyunun belli bir kesiminde tepkiyle karşılanmış ve 5 Mayıs 2011 tarihinde **internetime dokunma**

mottosuyla 30 farklı şehirde uygulamaya karşı protesto gösterileri düzenlenmiştir. (Wikipedia, 2011a) AA ya da diğer haber ajanslarına atıf yapalım

13 Nisan 2011'de İPS İletişim Vakfı/Bianet, BTK'nin getirdiği güvenli internet uygulamasının yasalar, anayasa ve uluslararası sözleşmelerle tanınan temel hak ve özgürlükleri kısıtlayıcı nitelikte olduğu iddiası ile uygulamanın iptali için dava açmıştır. (BIANET, 2011). Uygulama ile ilgili olarak devlete tüm Türkiye internet kullanıcılarını kolaylıkla kontrol edebilme yetisi sağlandığı, internet kullanıcıları belirlenen filtre tiplerini seçmedikleri sürece standart filtre tipi ile engellenmemiş sayfalara erişebilecek olmalarına rağmen, devletin internet üzerindeki kontrol olanaklarının arttığı ve istendiğinde tüm Türkiye kullanıcılarının herhangi bir siteye erişimini mutlak olarak engelleyebilme imkanına sahip olduğu şeklinde eleştiriler getirilmiştir. (BIANET, 2011; Wikipedia, 2011b)

İnternetime Dokunma Kampanyasının paydaşlarından Alternatif Bilişim Derneği (ABD), 14.10.2011 tarihinde Güvenli İnternet Filtresi Uygulamasına karşı eleştirilerini içeren bir açıklama yayınlamıştır. Bu açıklamada önce çıkan noktaları şu şekilde özetleyebiliriz:

> "Güvenli İnternet yanlış bir nitelemedir. Böyle bir İnternet mümkün değildir. Filtreler ile güvenlik sağlanamaz. Önümüze konulan **merkezi filtreler** ile **süzülmüş bir internettir**. Filtreli İnternettir. Kavramın doğru hali **internetin güvenli kullanımı**dır. Bunun da yolu kullanıcıların yeni medya okur yazarlığının geliştirilmesi, dijital bilgi ve becerilerinin arttırılmasıdır. Güvenli internet danışma kurulunun büyük bölümü siyasi iradenin etkisi altındaki bürokratlardan oluşmaktadır. Hiçbir sivil toplum kuruluşu temsilcisi bu kurulda yer almamaktadır. Listelerin içeriği kamuoyundan gizlenmektedir. İtiraz ve hak arama olanaklarını zorlaştırmaktadır. Listelerin denetimini ilgili sivil toplum kuruluşlarının odağından kaçırmaktır. Filtrelerin merkezi bir şekilde, anti-demokratik ve şeffaf olamayan süreçler içerisinde belirlenmesi kabul edilemezdir" (ABD, 2011).

Her ne kadar İnternetime Dokunma kampanya yürütücüsü STK'lar Güvenli İnternet Filtresi hizmetini internet özgürlüklerinin aleyhinde bir sansür uygulaması olarak değerlendirilse de BTK'nın mezkûr açıklaması da göz önüne alındığında bu konuda çok ikna edici olamadıkları görülmektedir. Bu açıklamada belirtilen kullanıcı şikâyet, ihtiyaç ve sorunları noktasında İnternetime Dokunma konsorsiyumunun makul ve işler bir çözüm önerisi görülmemektedir. İnternet okur yazarlığının arttırılması çocukların kumar, pornografi, istismar, şiddet vb. internetten gelebilecek tehditlere karşı korunmasını sağlayamaz. Yukarıda özetlenen açıklamada bir taraftan internet okur yazarlığının arttırılması ile kontrolün kullanıcılara verilmesi gerektiği ifade edilirken öte yandan kullanıcıların güvenli internet ister misiniz teklifi karşısında hayır diyebilecek bir bilgi düzeyinde olmadıklarının ifade edilmesi birbiriyle çelişmektedir.

Bu eleştiriler karşısında Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) tarafından Güvenli İnternet Hizmeti uygulamasının "İnternet'in güvenli kullanımına yönelik şikâyet ve talepler doğrultusunda ortaya çıktığı, ebeveynlerin İnternet ortamındaki uygunsuz içeriklerle ilgili endişe ve arayış içinde olduğu, hizmetin Avrupa Konseyi Siber Suç sözleşmesinin reşit olmayanlara ilişkin düzenlemesine, Avrupa Konseyi'nin Çocukların Cinsel Sömürü ve İstismara Karşı Korunmasına yönelik sözleşmesinin ilgili hükümlerine ve BM Çocuk Haklarına Dair Sözleşmesi'nin çocuk satışı, çocuk fahişeliği ve çocuk pornografisi ile ilgili ilkeleri çerçevesinde verilmekte olduğu" ifade edilmişti (BTK, 2016).

Özellikle çocukları internetin zararlı etkilerinden korumak üzere dizayn edilmiş bir hizmet olan Güvenli İnternet Filtresi'nin gönüllülük esasına dayanıyor olması ve istemeyenlerin kolaylıkla sistemden çıkabiliyor olması, bu uygulamanın bir sansür uygulaması olması iddiasını zayıflatmaktadır. Burada özgürlükler bağlamında değerlendirilmesi gerekenler neyin filtrelenip filtrelenmeyeceği, bu işi kim(ler)in ve hangi kriterlere göre yapacağı hususlarıdır. Bu hususlar çalışmanın son bölümünde tafsilatlı olarak değerlendirilmektedir. Bu noktada Alternatif Bilişim Derneği'nin yaptığı filtreleme mekanizmalarının şeffaf olmayışı, şifreleme kurullarının demokratik sivil katılıma açık olmaması, kimin, neyi, neden filtreleyeceğinin objektif kriterlere bağlı olmaması gibi eleştiriler makul ve doğru tespitlerdir.

5.6. DÜNYADA İNTERNETE GETİRİLEN KISITLAMALAR

İnternette belirli sitelere erişimin engellenmesi dünyadaki pek çok ülkede farklı derece ve yöntemlerle uygulanmaktadır. Aşağıdaki örneklerden de görüleceği üzere ABD, İngiltere, Almanya gibi batılı ülkeler internet erişim engellemesine pornografi, çocuk pornosu, terör, nazizm vb. aşırı milliyetçi akımlar, uyuşturucu vb. suçlarla mücadele çerçevesinde başvururken, Rusya, Çin ve İran gibi ülkelerde muhalif haber kaynaklarını, siyasi ve ideolojik olarak karşıt oluşumları engellemek ve kontrol altında tutmak için kullanmaktadır.

Batılı ülkelerin bir diğer ortak özelliği de interneti kontrol etmek noktasında filtreleme veya erişim engelleme gibi yöntemler yerine gözetim yöntemini tercih etmeleridir. Buna karşın otoriter ülkelerin filtreleme ve engelleme stratejilerine önem verdikleri görülmektedir. Bunun sebeplerinden biri internet sosyal medya, e-mail, blog vb. büyük trafik akışının gerçekleştiği dev platformlar batılı ülkelerde, bu ülkelerin düzenlemelerine göre faaliyet gösteriyor olmasıdır. Çin, Rusya, İran ve hatta belli bir açıdan Türkiye de söz konusu internet devlerini düzenleme imkanından yoksun olduğundan engelleme tekniklerine daha çok başvurmaktadır.

Dünya geneline bakıldığında çocuk pornografisinin engellenmesi noktasında bir fikir birliği olduğu görülmektedir. Aşırı pornografi, pornografi, kumar, fuhuş, suç, nefret suçları ve ırkçılık, uyuşturucu madde gibi konularında da engelleme yapılmasının meşruiyeti noktasında genel bir mutabakat vardır. Siyasal konularda ise her ülke kendi siyasal pozisyonuna göre bir tavır almaktadır. İlerleyen bölümlerde ülkelerin internet kontrolü noktasında takındıkları farklı tavırlar örneklendirilmektedir.

5.6.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Erişimi Engeli Uygulamaları

ABD'de internet erişiminin kısıtlanması mahiyetindeki ilk yasal düzenleme 1996'da yapılan İletişimde Uygunluk Kanunu (Communications Decency Act-CDA) yapılmıştır (Cannon, 1996; 9). Çocukları pornografik içerikten korumak amacını taşıyan bu kanun uygunsuz, edepsiz gibi muğlak ifadeler içiyor olması sebebiyle ifade özgürlüğünü ihlal

ettiği gerekçesi ile Amerikan yüksek yargısı tarafından iptal edilmiştir (Canata, 2016; 190).

CDA'nın iptali üzerine **Çevrimiçi Çocuk Koruma Kanununu (Child Online Protection Act - COPA)** adıyla başka bir kanun yürürlüğe girmiş ancak bu da yüksek mahkeme tarafından benzer gerekçelerle 1998 yılında iptal edilmiştir (Mota, 2005; 3). Müstehcen içeriğe karşı çocukların korunmasını amaçlayan **Çocukların İnternetten Korunması Kanunu (Children's Internet Protection Act - CIPA)** 2000 yılından bu yana yürürlüktedir (Wikipedia, 2019a). Pornografi yanında yasadışı kumar da ABD yasalarınca filtrelenmektedir. Bu amaçla 1999 yılında İnternette Kumarın Yasaklanması Kanunu (The Internet Gambling Prohibition Act-IGPA) yürürlüğe girmiştir (Wikipedia, 2018).

Görüldüğü ABD'de internet üzerindeki kısıtlamalar daha çok filtreleme yöntemiyle gerçekleşmekte ve çocukların müstehcen içerikten korunması ve kumar gibi sebeplere dayanmaktadır.

Özetlemek istersek ABD'de internetin genellikle nispeten özgür olduğu söylenebilir. İnternet teknik olarak filtrelemelerden uzak olsa yukarıda belirtildiği gibi yasal olarak düzenlenmemiş olduğu söylenemez. İnternet özgürlükleri açısından değerlendirildiğinde ABD için yapılacak eleştiri gözetim noktasında olacaktır. Filtreleme ve erişim engelleme uygulamalarından uzak olsa da online gözetim noktasında Amerika Birleşik Devletleri dünyanın en agresif devleti olarak nitelenebilir. ABD'de yasa koyucular tarafından vatandaşlarının erişimini sınırlandırma, içerik kısıtlama, internet aracılarına içerik kaldırtma, filtreleme yapma vb. uygulamalar kanunlaştırılmaya çalışılmış ancak kamuoyunda yapılan tartışmalar ve hükümetlerin direnç göstermesi sebebiyle akim kalmıştır (Palfrey vd., 2010; 382)

5.6.2. Avrupa Birliği Ülkelerinde Erişim Engelleme Uygulamaları

Avrupa Birliği'nin internetin denetlenmesi noktasında yaklaşımı internetin kendi kendini düzenlemesi (self-regulation) ve kullanıcıların farkındalığının arttırılması doğrultusundadır. Avrupa Parlamentosunun hazırladığı eylem planına göre, internet

üzerinden yapılan ticaret, çocukların cinsel sömürüsü, kadınların sömürülmesi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, terörizm ve siber suçlarla mücadele, engelleme veya filtreleme konusu olabilecek başlıklardır (Canata, 2016).

Avrupa Birliği'nde çevrimiçi içeriğin filtrelenmesi çeşitli biçimler alır. Örneğin devletlerin interneti denetlemek için İSS'lere bildirdiği yasa dışı içerik barındıran siteler ülke içinde ise içerik kaldırılır. Şayet içerik yurt dışında ise erişim engellenir. Arama motorları ise yasadışı içeriği kendi kendini düzenleme (self-regulation) formuna göre gönüllü olarak yaparlar. Her ne kadar arama motorları ve İSS'ler tarafından yapılan filtreleme biçimleri bazı ülkelerde genellikle önceden belirlenmiş kriterlere göre yapılan "gönüllü öz düzenleme" olarak adlandırılsa da bu durum esasında hükümetlerin emriyle yapılan örtük bir filtreleme gibi görünmektedir. AB düzeyinde filtreleme uygulamaları önceleri çocuk pornografisi, ırkçılık, yabancı düşmanlığı, terörizm ve organize suç içeren içeriklere odaklanmışken son zamanlarda kişisel verilerin gizliliği ve veri saklama konularında daha fazla güvenlik önlemi ihtiyacı önce çıkmaktadır (Palfrey vd., 2010; 192).

5.6.3. Rusya Federasyonu'nda Erişim Engelleri

Medyanın kontrolü Rusya'da köklü bir geçmişe sahiptir. İnternet yaygınlaştıkça hükümetler internetin kontrolü için de uygun kontrol mekanizmaları tasarlamaya çalışmıştır. Diğer ülkelere nazaran Rus yaklaşımı oldukça farklı bir kontrol yöntemi uygulamaktadır (Haraszti vd., 2010; 220). Bu yöntem, sahip olarak kontrol etme (control through ownership) olarak tanımlanabilir. İnternet üzerindeki kontrolün arttırılması için kullanılan yöntemlerden biri olan sahip olma, doğrudan veya dolaylı olarak en önemli altyapı ve web sitelerinin mülkiyetinin hükümet kontrolüne alınmasıdır. Halk arasında hoşnutsuzluğu ateşlememek ve sosyal bir hareketin oluşmasına izin vermemek için derecesi iyi ayarlanmış bir şekilde Rus internet şirketleri üzerindeki mülkiyet çok büyük oranda hükümet kontrolüne geçirilmiştir. Bununla birlikte internetin küresel niteliği icabı uluslararası şirketlere karşı aynı yöntemler kullanılamamış bu sebeple Rus hükümeti başka baskı biçimleri uygulamak üzere yasal mevzuatı değiştirmek veya zaman zaman tüm sosyal ağları engellemek yoluna gitmiştir (Pallin, 2017; 2). Özellikle 2011-2012

seçimleri etrafında gerçekleşen büyük protesto gösterileri nedeniyle iktidardaki Rus hükümeti sosyal medyanın gösteriler için önemli bir itici güç olduğu gerekçesiyle sosyal medya üzerindeki kontrollerini arttırma yoluna gitmiştir (Gainous vd., 2018; 9).

Bu noktada üzerinde durulması gereken bir konu da Rusya'daki arama motoru ve sosyal medya kullanım oranlarıdır. WeAreSocial tarafından yapılan global sosyal medya kullanım raporuna göre Rusya'da en çok kullanılan sosyal medya platformları sırasıyla şu şekildedir: YouTube, VKontakte ve WhatsApp. Rus sosyal medya kullanıcılarının %83'ü VKontakte kullanırken sadece %39'unun Facebook kullandığı görülmektedir (We Ara Social, 2019a). Arama motoru pazarında ise Google dünyadaki ezici hakimiyetini Rusya'da sağlayamamıştır. Arama motoru kullanımlarında Yandex Rusya pazarında Google ile yaklaşık olarak eşit pazar payına sahiptir (liveinternet.ru, 2020).

Rusya'da sosyal medya, arama motoru, e-posta ve navigasyon gibi hizmetlerdeki bu yüksek yerlilik oranı Rus hükümetlerinin yukarıda bahsedilen sahip olarak kontrol yöntemini çok daha etkin olarak kullanabilmesini sağlamaktadır.

Rusya sahiplenme dışında filtreleme ve engelleme gibi internet üzerinde kontrolcü politikaları en yüksek seviyede uygulayan ülkelerden birisidir. Agora adlı insan hakları grubunun 2018 tarihli raporuna göre Rusya'da 115.000'den fazla sansür uygulaması meydana gelmiştir. Bunun110.000'inin engellenmiş web siteleriyle ilgili olduğu ve yetkililerin 2017'de günlük ortalama 244 web sayfasını engellediği belirtilmektedir (The Moscow Times, 2018).

Rusya'daki internet yasakları genellikle siyasi hüviyettedir. Rus hükümeti, Aralık 2011'deki parlamento seçimlerini takiben başlayan protesto gösterilerinde merkezi bir rol oynayana kadar nispeten serbest bir yaklaşım benimsemişken son yıllarda internet üzerindeki kısıtlamalarını gün geçtikçe artmıştır. İktidara karşıt görüşte haber yapan internet siteleri veya Kavgaz.center gibi Çeçen savaşındaki insan hakları ihlallerini yayınlayan siteler engellenmektedir (Duffy, 2015).

5.6.4. Çin Halk Cumhuriyeti

Çin Halk Cumhuriyeti dünya üzerinde internetin en yoğun devlet kontrolü altında olduğu ülkelerden birisidir. Çin hükümeti sansür ve yaygın filtreleme yoluyla internete sıkı ve güçlü bir kontrol uygulayarak kamuoyunun bilgi edinme ve ifade özgürlüklerine müdahale etmektedir. (Haraszti et al., 2010; 473) Bu müdahaleler arasında Web sitelerinin engellenmesi, sohbet odalarının ve çevrimiçi içeriğin izlenmesi, seçici tutuklamalar ve baskıların yapılması ve oto-sansürün teşvik edilmesi yer almaktadır. (Kalathil & Boas, 2001)

Çin'de erişim engelleme sürekli olarak uygulanmaktadır. Ülkede Google arama motoru, Wikipedia, Twitter, Youtube ve Facebook gibi dünyanın en yaygın internet sitelerine erişim sürekli olarak yasaklı ve engellidir.

Çin'de yasaklı olan sosyal medya platformları arasında Instagram, Pinterest, Snapchat, Quora, Tumblr, Picasa, WordPress.com, Blogspot, Flickr, SoundCloud, Google Hangouts, Tinder ve GitHub yer almaktadır. Google dışında Duckduckgo ve Yahoo da yasaklı arama motorları arasındadır. The New York Times, Financial Times, The Wall Street Journal, The Economist, Bloomberg, Reuters, The Washington Post, The Independent, Daily Mail, LeMonde gibi gazetelere erişim de süresiz olarak engellenmiştir. Ayrıca pek çok e-posta servisi, film platformları ve her türlü pornografik içeriğe erişim yasaklanmıştır (saporedicina.com, 2019).

Tıpkı yukarıda belirtildiği Çin de Rusya'nın sahip olarak kontrol etme taktiğini kullanmaktadır. Çin global ölçekte büyük kullanıcı sayısına sahip hâkim konumdaki internet devleri karşısında kendi yerel teknolojisini ikame etmiş ve iç pazarında bu global şirketlerin hakimiyet kurmasını engellemiştir. Whatsapp yerine WeChat Çin'de çok yaygın bir kullanım oranına sahip olup sadece bir haberleşme uygulaması değil, ayrıca online ödeme aracı olarak Master ve Visa gibi global ödeme aracılarını da ikame etmektedir. Çin'in en yaygın arama motoru Baidu'dur. Twitter alternatifi olarak Weibo, Facebook alternatifi olarak ise Renren kullanımına izin verilmektedir. Youku Tudou ise YouTube alternatifidir.

Çin, sadece batılı internet şirketlerinin ülkesini domine etmesini engellemek için değil, Tayvan gibi siyasi ihtilaf konuları başta olmak üzere siyasi, dini ve ideolojik gerekçelerle de pek çok internet sitesini yasaklamakta ve sansür uygulamaktadır. Ayrıca talep ettiği filtreleme politikalarına rıza gösteren Microsoft'un Office365, Azure, Bing gibi ürünlerini Çin pazarına sunmasına müsaade etmektedir (Johnson, 2019).

5.6.5. İran'da Erişim Yasakları

İran da internetin yoğun bir kontrol altında tutulduğu ülkelerden biridir. AB ülkeleri ve ABD gibi Batı ülkelerinde engelleme gerekçeleri genellikle çocukların cinsel sömürüsü, kadınların sömürülmesi, ırkçılık ve yabancı düşmanlığı, terörizm ve siber suçlarla mücadele gibi konularla ilgiliyken İran, Rusya ve Çin'de **siyasi ve ideolojik** çerçevededir. Genellikle kadın hakları ve insan hakları bağlamında İran'ı eleştiren siteler, pornografik ve müstehcen içerik, Facebook, YouTube gibi sosyal medya siteleri sistematik olarak yasaklanmaktadır (Aryan vd., 2013; 4).

OpenNet Girişimi'nin 2008 ve 2009 yıllarında İran'daki beş ISS (ITC, Gostar, Parsonline, Datak ve Sepanta) üzerinde gerçekleştirdiği testin sonuçlarına göre: İran internetin en kapsamlı filtrelerinden birini uygulamaktadır. İran, ahlaki standartlara aykırı olan çok çeşitli Web sitelerini sürekli olarak filtrelemektedir. İran'da filtreleme, tüm genel İnternet trafiğini proxy üzerinden yönlendirerek uygulanır. Engellenen bir siteye erişmeye çalışan kullanıcılara bir engelleme sayfası gösterilmek suretiyle web sitelerinin engellenmesi şeffaf bir şekilde gerçekleştirilir (Haraszti vd., 2010; 552).

İran bir sansür uygulaması olarak sadece erişim **engelleme** ve **filtreleme** yoluna gitmeyip **yavaşlatmayı** da istenmeyen içeriğe erişilmesini engellemek noktasında kullanmaktadır. Dikkat çekecek ve tartışma yaratacak ağları kapatmak yerine özellikle multimedya içeriğin tüketimi ve dağıtımını engellemek için bağlantı hızlarını neredeyse kullanılamaz hale gelecek oranlarda yavaşlatarak serbest bilgi akışının engellenmesi bir sansür yöntemi olarak kullanılmaktadır (Anderson, 2013; 3).

5.6.6. İngiltere'de Erişim Yasakları

İfade özgürlüğünü koruyan ve farklı bakış açılarına toleransı teşvik eden İngiltere, politik olarak hassas tartışmaların beslenmesinde ve yeni teknolojilerin kullanılmasının teşvik edilmesinde öncü ülkelerden biridir. İnternette ifade özgürlüğü ve mahremiyetin korunması yasalarla güvence altına alınmıştır. Bununla birlikte, devlet ulusal güvenlik kaygılarıyla çevrimiçi iletişim konusunda geniş gözetim tedbirleri uygulamaktadır. Ayrıca, belirli filtreleme ve izleme uygulamaları da yer alır. Bu tür uygulamalar bazen devlet tarafından teşvik edilir, ancak çoğunlukla özel operatörler tarafından gönüllü olarak uygulanır (Haraszti vd., 2010; 362).

İngiltere'de internet sitelerine erişim engellenmesiyle ilgili yasal düzenlemeler şunlardır; Çocukları Koruma Kanunu (Protection Of Children Act 1978), Cinsel Suçlar Kanunu (Sex Offences Act 2003), Müstehcen Yayınlar Kanunu (Obscene Publications Act 1959 & 1964), Cezai Adalet ve Göçmen Kanunu (Criminal Justice And Immigration Act 2008) ve Kamu Düzeni Kanunu (Public Order Act 1986) (Kılınç, 2016). Yasaların isimlerinden de anlaşılacağı üzere İngiltere'de erişim engellemeler daha çok çocuk pornosunun engellenmesi, çocukların müstehcen yayınlar karşısında korunması ve kamu düzenin korunması ile ilgili hususlarla ilgilidir. İngiltere'de siyasal ve ideolojik gerekçelerle internet erişimine sınırlama getirilmemektedir.

OpenNet Girişimi (ONI) İngiltere'de üç ISS (Easynet, Be, ve BT)'i kapsamlı bir şekilde test etmiş ancak filtrelemeye dair herhangi bir kanıt bulamamıştır. (Haraszti et al., 2010; 362) Ancak AB regülasyonlarına göre operatörler tarafından uygulanan gönüllü kontrol (self-control) uygulamaları İngiltere'de de geçerlidir. İngiltere, çocuk pornografisi web siteleri ile yasa dışı materyal içeren siteleri engellediğini beyan etmektedir.

5.6.7. Almanya'da Erişim Yasakları

Alman hükûmeti diğer batı ülkelerine göre interneti düzenleme konusunda daha agresif olduğu ve pornografi, şiddet ve Neo-Nazi aktivitelerini destekleyen yasa dışı web sitelerini içeren kara listeler sağladığı görülmesine rağmen (Kılınç, 2016) genel olarak internet kısıtlamalarını siyasal ve ideolojik amaçla veya muhaliflerin bastırılması için

kullandığı söylenemez. Almanya da İngiltere gibi AB düzenlemelerine tabidir ve ISS'ler üzerinden gönüllü kontrol yöntemini uygular. Almanya vatandaşların hangi kriterlere göze izlenebileceğini de hukuk sisteminde kayıt altına almıştır. Buna göre belirli katalog suçların faili yahut mağduru olunan durumlarda Almanya internet üzerinde gözetim uygulayabilmektedir. Almanya da diğer batı ülkeleri gibi filtreleme veya kontrol uygulamaları yerine gözetim uygulamalarını tercih etmektedir.

6. BÖLÜM

TÜRKİYEDE İNTERNET ERİŞİM ENGELLEMELERİ

Türkiye'de uygulanan internet erişim engelleme politikalarının analizi için seçtiğimiz vakaların hangi dönemde ve nasıl gerçekleştiği ve bu vakalar etrafında gerçekleşen kamuoyu tartışmalarında ileri sürülen lehte ve aleyhteki görüşler bu bölümde değerlendirilerek son bölümde yapılacak analizden önce vakaların bir nevi fotoğrafı çekilmeye çalışılmaktadır.

6.1. TWİTTER, YOUTUBE VE WIKIPEDIA SİTELERİNE ERİŞİM ENGELLEME VAKALARI

Türkiye'de internete müdahale bağlamında gelinen noktayı üç döneme ayırarak inceleyebilmemiz mümkündür. Bunlar; 1993-2000 yılları arasındaki internetin kullanıma girişi ve yaygınlık kazanması dönemi, 2001-2006 yılları arasındaki hukuki düzenlemeler ile müdahale dönemi ile 2007 ve sonrasındaki 5651 Sayılı Kanun çerçevesinde başlayan erişim engelleme dönemidir (Henkoğlu ve Yılmaz, 2013).

Bahsi geçen bu dönemlerden günümüze değin Türkiye'de pek çok siteye erişim engellenmiştir. 2019 Ağustos ayı itibari ile Türkiye'de erişme engellenmiş site sayısının 274 bin olduğu iddia edilmektedir (Akdeniz, 2019).

Bütün bu yasaklamaları tek bir çalışmada değerlendirmek mümkün olamayacağından bu çalışmada mezkûr erişim engellemeleri arasından **kullanıcı sayılarının çokluğu** ve meydana getirdikleri **toplumsal tartışmalar** dikkate alınarak Türkiye'nin erişim engelleme politikası hakkında fikir verebilecek olan üç büyük online platforma yapılan engellemeler incelenmektedir. Her bir vaka için Anayasa Mahkemesi kararı da bulunan **YouTube, Twitter** ve **Wikipedia**'ya getirilen bu erişim yasakları hem uzun sürmeleri hem de gerek iç gerekse dış kamuoyunda büyük tartışmalara sebep olmaları nedeniyle Türkiye'nin engelleme politikaları noktasında temsil kabiliyeti yüksek vakalardır. Bu bölümde bu platformlara getirilen yasaklamalar kronolojik olarak ifade edilmektedir. Takip eden bölümlerde söz konusu vakaların analizine yer verilmektedir.

6.1.1. Twitter'a Erişimin Engellenmesi

Twitter, toplam 326 milyonluk aktif kullanıcı sayısı ile dünyanın en büyük sosyal medya platformlarından birisidir (We Are Social, 2019a). Türkiye'de de yaklaşık 51 milyon olan sosyal medya kullanıcıları arasında Twitter kullanım oranı %36'dır (We Are Social, 2019b).

Kullanıcı sayısı itibari ile YouTube, Facebook ve Instagram'ın gerisinde olsa da Twitter'ın kamuoyu oluşturma bağlamında kullanıcı sayısının çok üzerinde bir etkisi olduğu kabul edilmelidir. Amerika Birleşik Devletleri başta olmak üzere, pek çok devlet başkanı ve devlet kurumunun resmi Twitter hesapları vardır. Gerek dünyada gerekse ülkemizde kamu ve özel kurumlar Twitter'ı resmi bir iletişim kanalı olarak kullanmaktadır. Türkiye Cumhuriyeti'nin Cumhurbaşkanlığı, Anayasa Mahkemesi, Merkez Bankası gibi kurumları yanı sıra Cumhurbaşkanı, bakanlar ve üst düzey bürokratların pek çoğunun resmi Twitter hesapları vardır. Kamuoyuna yapılacak pek çok (resmî) duyuru ve açıklama Twitter üzerinden yapılmaktadır. Haberleşme, kitle iletişimi ve kamusal tartışmalar bağlamında Twitter'ın diğer sosyal medya platformları önünde olduğu kolaylıkla ileri sürülebilir. Facebook, Instagram ve Youtube gibi platformlara göre daha az kullanıcı sayısı ve trafiğe sahip olmakla birlikte Twitter sosyo-politik konuların kamuoyunda tartışılması noktasında daha öncelikli bir konuma sahip olduğu söylenebilir. Yukarıda bahsi geçen kurum ve politikacıların kamuoyuna yönelik duyurularında Facebook, Youtube ve Twitter dışında başka bir platform kullanmıyor olmaları bu yorumu kuvvetlendirmektedir.

Türkiye'den Twitter'a erişim, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı (TİB) tarafından 21.03.2014 tarihinde engellenmiştir (Council of Europe, 2015). Engelleme ile ilgili olarak ilk resmî açıklama engellemenin başladığı 21 Mart tarihinde BTK tarafından yapılmıştır:

> "Vatandaşlarımızın şikayetleri üzerine, Twitter'da kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin ihlali nedeniyle Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerince erişimi engelleme kararları verilmiştir. Bu kararlar, Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'na ulaşmış ve Başkanlığımız tarafından içeriğin çıkarılması Twitter'dan istenmiştir. Ancak mahkeme kararlarının uygulanması hususunda tüm iyi niyet çabalarımıza karşılık

> Twitter bu kararlara duyarsız kalmış ve mahkeme kararlarını tanımamıştır. Yurtdışı merkezli söz konusu internet sitesi Türkiye Cumhuriyeti mahkemelerinin vermiş olduğu kararları yok saymıştır. Bu nedenle vatandaşlarımızın ileride telafisi mümkün olmayacak mağduriyetlerinin önlenmesi için başka bir seçenek kalmadığından mahkeme kararları doğrultusunda Twitter'a erişimin engellenmesi tedbiri uygulanmıştır. Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı, hukuk devleti ilkesi çerçevesinde mahkeme kararlarını uygulamakla yükümlüdür. Yurt dışı merkezli söz konusu internet sitesi, Türk mahkemelerinin kararlarına uyarak hukuka aykırı içerikleri çıkardığı takdirde, tedbir amaçlı uygulanan erişimin engellenmesine son verilecektir" (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2014).

Açıklamadan da görüleceği üzere BTK, erişim engellemeye gerekçe olarak Twitter'ın, bazı içerikler hakkında **mahkemelerce verilmiş olan kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin ihlali kararlarını dikkate almamasını** ileri sürmekte ve erişim engellemeye **tedbir amaçlı** olarak başvurulduğunu ve söz konusu içeriklerin çıkarılması halinde sitenin erişime açılacağını belirtmektedir.

Söz konusu erişim engelleme kararı bireysel başvuru kapsamında Anayasa Mahkemesi'ne taşınmış olup Anayasa Mahkemesi 02.04.2014 tarihinde erişime engellemenin **"twitter.com ağından yararlanan tüm kullanıcıların ifade özgürlüğüne yönelik ağır müdahale niteliğinde olduğu ve hukuki dayanağının olmaması nedeniyle başvuruculaların Anayasa'nın 26. maddesinde korunan ifade özgürlüğünün ihlal edildiği"** kararını vermiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014a).

Kararın yayımlanmasının ertesi günü olan 03.04.2014 tarihinde Twitter yeniden erişime açılmıştır (Internethaber.com, 2014).

6.1.2. Youtube'a Erişimin Engellenmesi

2005 yılında kurulan Youtube, günümüzde dünyanın en büyük online video paylaşım platformudur. Günümüzde dünyanın en çok ziyaret edilen ikinci web sitesi olan (We Are Social, 2019a). YouTube'un dünya çapında 2 milyarın üzerinde aktif kullanıcısı bulunmaktadır (Salman Aslam, 2020; YouTube Inc., 2020). WeAreSocial 2019 raporuna

göre Türkiye'de en çok kullanılan sosyal medya platformu %92'lik kullanım oranı ile YouTube olarak belirtilmektedir (We Ara Social, 2019b).

YouTube, bir Yunan öğrencinin yüklediği videoların Atatürk'e hakaret içerdiği iddiası ile **ilk olarak** 6 Mart 2007'de olmak üzere Mayıs 2008'e kadar 34 farklı mahkeme kararı ile erişime engellenmiştir. 2008 yılındaki engelleme kararı 2,5 yıl sürmüştür (Bostancı, n.d.). Engelleme kararı söz konusu görüntülerin telif hakkının Merkezi Almanya'da bulunan International Licensing Service (Wikipedia, 2007) adlı bir ajans tarafından satın alınarak YouTube'a telif ihlali başvurusu yapması ardından içeriğin kaldırılması sonrası sonlandırılmıştır (Tumay, 2015).

İkinci olarak; dönemin CHP Genel Başkanı Deniz Baykal'ın avukatları, 2010'un Ekim ayında müvekkillerine ait olduğu iddia edilen görüntülerin YouTube'da yayınlanması üzerine, bu görüntülere erişimin engellenmesi istemiyle Ankara Cumhuriyet Başsavcılığı'na başvurmuştur. Başvuruyu değerlendiren Ankara Cumhuriyet Savcılığı 2 Kasım 2010'da YouTube'a Deniz Baykal'ın kişilik haklarını ihlal eden videoların 5 Kasım 2010'a kadar kaldırılması aksi halde siteye erişimin engelleneceğine dair bir ihtar göndermiştir. YouTube'un 9 Kasım 2010 tarihinde söz konusu görüntüleri siteden kaldırdığını bildirmesine rağmen erişim engelleme kararı uygulanmış ve site Kasım 2010'dan 2011'in ilk aylarına kadar yasaklı kalmıştır (Wikipedia, 2007).

Üçüncü kez Mart 2014'de dönemin Dışişleri Bakanı Ahmet Davutoğlu, MİT Müsteşarı Hakan Fidan, Genelkurmay İkinci Başkanı Orgeneral Yaşar Güler ile Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı Feridun Sinirlioğlu arasında geçtiği iddia edilen bir toplantıya ait gizli çekim ses kaydı anonim bir hesap tarafından YouTube'da yayınlanmıştır. Devlete ait bu gizli görüşmelerin yayınlanması sebebiyle TİB YouTube'u idari bir kararla Mart 2014 itibariyle erişime engellemiştir (Hürriyet Gazetesi, 2014c).

Son olarak Nisan 2015'te de YouTube, Cumhuriyet Savcısı Mehmet Selim Kiraz'ın rehin alınarak şehit edilmesi ile ilgili görüntüleri yayınlaması sebebiyle yeniden erişime engellenmiştir. (Hürriyet Gazetesi, 2015b)

2014 yılında çeşitli akademisyen ve STK temsilcileri YouTube'un erişime engellenmesinin ifade özgürlüklerini ve bilgi edinme haklarını ihlal ettiği gerekçesi ile Anayasa Mahkemesi'ne bireysel başvuruda bulunmuştur. Anayasa Mahkemesi kararında konuyu şu şekilde değerlendirmiştir:

> "Bu gibi internet siteleri günümüzde sosyal medyada dünyadaki tüm kullanıcıların bir arada iletişime geçebildiği yorum, mesaj, bilgi, eleştiri, satış ve tanıtımların yapıldığı etkili bir alan haline gelmiştir. İnternetin sağladığı sosyal medya zemini kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma, yayma ve haberleşmeleri için vazgeçilmez nitelikte olup, bu tür sitelere yapılan müdahalelerin milyonlarca bireysel kullanıcıyı etkilediği açıktır. Tedbir niteliğinde dahi olsa, bir kullanıcı tarafından paylaşılan içerik nedeniyle sitenin tamamının erişime kapatılması halinde bütün bireysel kullanıcıların siteden yararlanması imkânsız hale gelmektedir" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014b).

Görüldüğü gibi Anayasa Mahkemesi'ne göre YouTube'un erişime engellenmesi yalnızca platformun kendisi veya içerik sağlayıcılar açısından değil sitenin kullanıcıları açısından da bir hak ihlali olarak kabul edilmiş olup mahkeme, söz konusu uygulamanın başvuruculların ifade özgürlüklerini ihlal ettiğine hükmetmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014b). 29 Mayıs 2014 tarihli bu kararın ardından YouTube tekrar erişime açılmıştır.

6.1.3. Wikipedia'ya Erişimin Engellenmesi

Türkçe versiyonunda Vikipedi olarak isimlendirilen online ansiklopedi platformu Wikipedia kendisini "kullanıcıları tarafından ortaklaşa olarak birçok dilde hazırlanan özgür, bağımsız, ücretsiz, reklamsız, kâr amacı gütmeyen bir internet ansiklopedisi" olarak tanımlamaktadır (Wikipedia, 2020c). Türkçe Wikipedia, içerdiği makaleler dikkate alındığında diğer dillerdeki versiyonlara göre otuzuncu sırada yer almaktadır. 23 Nisan 2020 itibariyle toplam makale sayısı 349.307'dir ve 3.604'ü aktif, 1.168.408 kayıtlı kullanıcısı vardır. Wikipedia Türkçe versiyonuna açıldığı günden beri toplam 22.087.564 kez içerik girilmiştir (Wikipedia, 2020b). Wikipedia'nın Nisan 2020 itibari tüm dünyadan aldığı yıllık ziyaretçi sayısı 507 milyar olmuştur. Aynı dönem için Türkiye'den 124

milyon sayfa görüntülenmiştir (Wikimedia Foundation, 2020). Wikipedia hem dünya çapında hem de Türkiye zaviyesinde en çok ziyaret edilen sitelerden biri olmakla beraber internette herhangi bir konuda araştırma yapan, interneti bilgi aramak amacıyla kullanan kullanıcılar için ilk başvuru noktası haline gelmiştir.

29 Nisan 2017'de BTK tarafından verilen bir idari kararla Wikipedia'nın tüm dillerdeki içeriklerine Türkiye'den erişim durdurulmuştur (BBC News, 2017a). Erişim engelleme kararına sebep olarak Wikipedia'nın İngilizce versiyonunda bulunan "Suriye İç Savaşı'na Yabancı Müdahalesi" (Foreign involvement in the Syrian Civil War) ve "Devlet Destekli Terörizm" (State-sponsored terrorism) makalelerinde Türkiye'nin bazı terör örgütlerini desteklediğine dair ifadelerin yer aldığı ifade edilmiştir (Diken.com.tr, 2017).

Ulaştırma Bakanlığı, engellemenin gerekçesi olarak "Wikipedia'nın Türkiye'yi çeşitli terör gruplarıyla aynı düzlemde ve iş birliği halinde göstermeye çalışan yazı ve yorumlara yer vermesini" göstermiş ve "Türkiye'nin taleplerinin yerine getirilmesi halinde siteye erişim engelinin kaldırılacağı" açıklamasını yapmıştır (Anadolu Ajansı, 2017).

Wikipedia'nın sahibi olan Wikimedia Vakfı, 5 Mayıs 2017'de mahkemeye başvurarak erişim engelleme kararının kaldırılmasını talep etmiştir. Ancak mahkeme, iki farklı sayfada (Wikipedia, 2017a, 2017b) bulunan içeriklerden dolayı erişimin engellendiğini hatırlatarak itirazı reddetmiştir (Wikipedia, 2017c).

Ulaştırma ve Altyapı Bakanı Ahmet Arslan, erişim engellenin kaldırılması için Türkiye'yi terörle iş birliği içinde gösteren içeriklerin kaldırılması ve Wikipedia'nın Türkiye'ye bir temsilcilik açarak vergi verebilir hale gelmesi gerektiğini ifade etmiştir (Bloomberght.com, 2017). BTK, 17.01.2018 tarihinde Wikipedia'nın suç unsuru taşıdığı iddia edilen içerikleri kaldırmış olmasına rağmen yasağın sürdürülmesine ilişkin haberler üzerine bir açıklama yayınlamıştır:

> "(…) Wikipedia'da yer alan ve Türkiye'yi terör örgütleri ile iş birliği içerisinde göstermeye çalışan içerikler ile ilgili (…) erişimin engelleme tedbiri uygulanmıştır. Erişim engelleme tedbiri uygulanmadan önce Wikipedia, Türkiye'nin terör örgütlerine destek verdiği şeklindeki iftiralara yer veren makalelerde yer alan içerikleri

> kaldırması konusunda yasaya ve uluslararası uygulamalara uygun bir şekilde uyar-kaldır yöntemi uygulanarak resmi iletişim kanalları üzerinden uyarılmış, ancak bu konuda bir cevap alınamaması nedeniyle erişim engelleme tedbiri uygulanmak zorunda kalınmıştır." (Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu, 2018).

Açıklamada Wikipedia'nın, içeriği düzeltmek(!) isteyen bazı kullanıcıları bilhassa engellediği iddiasıyla ilgili bir ifade yer almamaktadır.

Wikimedia Vakfı erişim engelinin kaldırılması için 9 Mayıs 2017'de Anayasa Mahkemesine başvurmuştur. Anayasa Mahkemesi 26.12.2019 tarihli kararıyla erişim engelleme kararının başvuruculaların **ifade özgürlüklerini ihlal ettiğine** hükmetmiştir.

6.2. ÖZGÜRLÜKÇÜ GÖRÜŞLER

Türkiye'de Twitter, YouTube ve Wikipedia gibi kullanıcı sayısı ve etkisi açısından oldukça yüksek online platformların erişime engellenmesi büyük toplumsal tartışmalara sebep olmuştur. Siyaset, hukuk, akademi ve teknoloji dünyasından pek çok kişi ve kurum uygulamanın lehine veya aleyhine görüş belirtmiştir. Ayrıca her üç vaka için de Anayasa Mahkemesi kararlar vermiştir. Bu bölümde erişim engelleme uygulamasını ifade özgürlüğünün ihlali olarak gören özgürlükçü görüşün argümanları ifade edilirken takip eden bölümde bunun karşısında yer alan ve devletin/hükümetin erişim engelleme uygulamalarını hukuki ve/veya meşru bulan görüşler karşılaştırılmaya çalışılmaktadır.

İncelediğimiz vakalarla ilgili olarak pek çok farklı kesim görüş belirtmiştir. Bunlar arasında en belirleyici olarak Anayasa Mahkemesi kararlarını sayabiliriz. Her üç vaka için de üç ayrı Anayasa Mahkemesi kararı vardır ve üçünde de Mahkeme engelleme kararının ifade hakkını ihlal ettiği görüşüne varmıştır.

Söz konusu Anayasa Mahkemesi kararlarından ilki 02.04.2014 tarihli **Twitter** kararıdır. Twitter.com sitesinin erişime engellenmesi ile ifade ve haber alma özgürlüklerinin ihlal edildiği gerekçesi ile itirazda bulunan kullanıcılar karşısında Mahkeme, Anayasa'nın 13. ve 26. Maddelerine atıfta bulunarak ifade özgürlüğünü "**düşünce ve kanaate sahip olma** özgürlüğünü değil aynı zamanda sahip olunan **düşünce ve kanaati (görüşü) açıklama ve yayma**, buna bağlı olarak **haber veya görüş alma ve verme** özgürlüklerini de

kapsamaktadır. Bu çerçevede ifade özgürlüğü (…) bunların tek başına veya başkalarıyla birlikte çeşitli yollarla serbestçe ifade edebilmesi, anlatabilmesi, savunabilmesi, başkalarına aktarabilmesi ve yayabilmesi" şekilde tanımlamış ve ifade özgürlüğünün "sadece toplumun ve devletin olumlu, doğru ya da zararsız gördüğü **haber** ve **düşüncelerin** değil, devletin veya halkın bir bölümünün **olumsuz ya da yanlış bulduğu, onları rahatsız eden** haber ve düşüncelerin de serbestçe ifade edilebilmesi" anlamına geldiği belirtilmiştir. İfade özgürlüğünü bu şekilde tanımlayan Anayasa Mahkemesi kararının devamında ifade özgürlüğünün mutlak ve sınırsız olmadığını belirterek "ifade özgürlüğüne yönelik sınırlamalar konusunda devletin ve kamu makamlarının takdir yetkisine sahip olduğu" ancak bu takdir yetkisinin de "demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun, ölçülü ve öze dokunmama kriterleri çerçevesinde" kullanılması gerektiği ifade edilmiştir. Mahkeme ayrıca AB hukuku çerçevesinde önceki bölümlerde değindiğimiz ifade özgürlüğüne getirilecek sınırlamanın değerlendirilmesinde kullanılan üçlü teste de atıf yapmaktadır (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014a). Kısaca tekrar etmek gerekirse AİHS ve AİHM içtihatları kısıtlamanın öncelikle yasal olması, belirli olması ve gerekli olmasını öngörür. Belirlilik, sınırlamanın milli güvenlik, kamu düzeninin korunması ve suçun önlenmesi gibi belirli amaçlara hizmet edip etmediği ile ilişkiliyken gereklilik sınırlamanın ölçülü, zorlayıcı sosyal bir ihtiyaca dönük ve son çare olması ile ilgilidir.

Anayasa Mahkemesi mezkûr kararında, ifade özgürlüğü noktasındaki prensiplerini yukarıdaki çerçevede belirttikten sonra, TİB'in söz konusu engellemeye dayanak olarak gösterdiği mahkeme kararlarının sadece belirli URL'lerin engellenmesine yönelik olmasına rağmen sitenin tamamının erişime engellenmesinin ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale olduğuna hükmetmektedir:

> "5651 sayılı Kanun'da yer alan düzenlemeler dikkate alındığında TİB'in kararına dayanak gösterdiği mahkeme kararlarını aşan ve milyonlarca kullanıcısı bulunan bir sosyal medya ağı olan twitter.com sitesine erişimin tamamen engellenmesini öngören işlemin kanuni dayanağının bulunmadığı ve bu sosyal paylaşım sitesine erişimin kanuni dayanağı olmaksızın ve sınırları belirsiz bir yasaklama kararı ile engellenmesinin demokratik toplumların en temel değerlerinden biri

> olan ifade özgürlüğüne ağır bir müdahale oluşturduğu açıktır. Bu durumda (…) ifade özgürlüğünün demokratik hukuk devletindeki önemi dikkate alındığında TİB tarafından twitter.com isimli internet sitesine erişimin engellenmesi yalnızca bu engellemeye dayanak gösterilen ve URL bazlı verilen kararların muhataplarını değil, twitter.com ağından yararlanan tüm kullanıcıların ifade özgürlüğüne yönelik ağır müdahale niteliğinde olduğu ve hukuki dayanağının olmaması nedeniyle başvuruculların Anayasa'nın 26. maddesinde korunan **ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine** karar verilmesi gerekir" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014a).

Özetle, Mahkeme ilk derece mahkemelerin verdikleri kararların sadece belirli URL'ler için olduğuna, dolayısı ile bu kararlardan hareketle sitenin tamamı için verilecek bir erişim engelleme kararının ifade özgürlüğünün ihlali anlamına geleceğine hükmetmiştir.

Twitter'a erişimin engellenmesi hakkında Anayasa Mahkemesi'nin mezkûr kararından önce de engellemenin bir ifade özgürlüğü ihlali olduğu noktasında pek çok görüş kamuoyunda dillendirilmiştir. Bunlar arasında en dikkat çeken görüşlerden biri dönemin Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'e aittir. Gül, erişim engellemenin hemen ardından attığı aşağıdaki Tweet ile uygulamayı eleştirmiştir:

> "Umarım bu uygulama uzun sürmez. Kişilerin özel hayatının gizliliğinin ihlali gibi suç oluşturan hususlar varsa, ancak mahkeme kararıyla sadece ilgili sayfalar kapatılabilir. Ayrıca, daha önce defalarca belirttiğim gibi iletişim teknolojilerinin bugün ulaştığı noktada Twitter gibi bütün dünyada kullanılan platformlara erişimin topyekûn engellenmesi teknik olarak zaten mümkün değil. Sosyal medya platformlarının tamamen kapatılması tasvip edilemez" (Gül, 2014; Hürriyet Gazetesi, 2014d).

Cumhurbaşkanı Gül, görüşlerini erişime engellenmiş olan Twitter üzerinden açıklayarak engelleme hakkındaki eleştirilerini pekiştirmiştir ve kendi ifadesiyle topyekûn bir engellemenin teknik olarak mümkün olmadığını göstermek istemiştir. Buna mukabil özel hayatın gizliliğinin ihlali vb. suç oluşturan hususlar varsa erişimin engellenebileceğini ancak bunun ancak mahkeme kararı ile ve ilgili içerikler için olduğunu belirtirken sadece ilgili içeriklerin engellenmesinin teknik olarak mümkün olmadığı haller hakkında bir görüş belirtmemiştir.

Türkiye kamuoyunda Twitter'ın erişime engellenmesini ifade özgürlüğünün engellenmesi ve bir sansür uygulaması olarak değerlendiren aktörlerden biri de **Alternatif Bilişim Derneği**'dir. Kendisini "dijital haklar, özgür internet, kitlesel gözetim konularında çalışan bir sivil toplum kuruluşu" olarak tanımlayan dernek, Twitter'a erişimin engellenmesi üzerine yayınladığı basın açıklamasında Twitter'ın toplumun her kesimi tarafından farklı görüşleri dillendirmek üzere kullanılan bir mecra olduğu ifade ettikten sonra böyle bir tartışma ortamının erişime kapatılmasının "açıkça ifade özgürlüğünün ihlali" olduğunu belirtmiştir. Ayrıca erişim engelleme kararının bir seçim arifesinde verilmiş olmasından ve Twitter'ın adaylar ile seçmenler arasında bir iletişim, propaganda ve bilgilen(dir)me mecrası olmasından hareketle uygulamanın "seçme ve seçilme özgürlüğüne müdahale" anlamına geldiğini ve ayrıca seçim güvenliği açısından da kaygı verici olduğunu ifade etmiştir (Alternatif Bilişim Derneği, 2014).

Gerçekten de sosyal medyanın demokratik katılım ve kamuoyu tartışmaları nezdinde önemli bir fonksiyon icra ettiği artık yadsınamaz bir gerçeklik kazanmıştır. Sosyal medya sayesinde vatandaşlar hem birbirleri ile hem de siyasiler ile etkileşime geçerek siyasal konuda düşünce ve taleplerini hem bireysel hem de örgütlü olarak dile getirebilmektedir. Örnek vermek gerekirse 11. Cumhurbaşkanı Abdullah Gül'ün de konuk olduğu *Worldview* adlı YouTube kanalı bir siyasiyi programa almadan önce üyelerinden konuğa sorulmak üzere sorular alıp bu soruları da kullanıcılar arasında oylatarak en yüksek oy olan soruları konuklara yöneltmektedir (Çildan vd., 2012). Böylece vatandaş ile politikacılar arasındaki "kapı bekçileri" aradan çıkarılabilmektedir.

Hatırlanacağı üzere dördüncü bölümde internet erişiminin bir temel insan hakkı olarak değerlendirilmesi tartışmasında Reglitz'in (Reglitz, 2019; 9), internet ile siyasal katılım arasındaki kuvvetli bir ilişki olduğunu ve internetten mahrum olmanın siyasi katılım ve denetim haklarından da yoksun olmak anlamına geldiği şeklinde analizini aktarmıştık. Bu perspektiften bakıldığında genelde sosyal medyanın özelde de bir seçim arifesinde Twitter'ın erişime engellenmesinin kamuoyu tartışmalarını ve siyasal katılımı azaltacak yahut engelleyecek bir tutum olduğunu ileri sürebiliriz.

Yine bilişim alanında faaliyet gösteren STK'lardan biri olan **Türkiye Bilişim Vakfı (TBV)** Twitter'a erişimin engellenmesini bilgi toplumu olma hedefinden bir sapma olarak yorumlamış ve "dünyada hiçbir demokratik ülke Twitter'ı yasaklamazken, AB üyeliğine adaylık görüşmeleri yapan, Avrupa Konseyi kurucu üyelerinden Türkiye'nin yasaklaması, ülkemizi hak etmediği bir konuma taşıyor" şeklinde açıklaması ile yasağın Türkiye'nin uluslararası imajına etkilerine işaret etmiştir. Demokrasi ve ulusal ve evrensel hukuk ilkeleri ile temel hak ve özgürlüklere atıfta bulunarak erişim engelleme uygulamasını eleştiren TBV, "URL temelli engelleme, şu an kanuni temeli olan bir durumdur" diyerek zımnen yalnızca ilgili içeriğin engellenmesi suretiyle platformun tamamının engellenmesi uygulamasının yanlış olduğunu ifade etmiş ve tıpkı yukarıda değindiğimiz Anayasa Mahkemesi kararında olduğu gibi, bunun teknik olarak mümkün olmadığı hallerde nasıl bir uygulamayı önerdikleri noktasında bir açıklamada bulunmamıştır (Türkiye Bilişim Vakfı, 2014).

Twitter'a erişimin engellenmesi üzerine **Türkiye Bilişim Derneği (TBD)** de bir açıklama yayınlayarak "**haber alma ve ifade özgürlüğü başta olmak üzere temel hak ve özgürlükleri kısıtlayan** engellemeci yaklaşımlara karşı" olduklarını ifade etmiştir (Türkiye Bilişim Derneği, 2014).

Erişim engelleme kararı iç ve dış basında da geniş yankı bulmuştur. Örneğin köşe yazarı Taha Akyol, Başbakan Erdoğan'ın sosyal medya hakkında **"Kökünü kazıyacağız!"** şeklindeki ifadesini hatırlatarak erişim engelleme kararının bu ifadeyle ilgili siyasi bir karar olduğunu ve hukuki olmadığını ifade etmiştir. Akyol "üç mahkeme, üç Twitter hesabında yer alan hakaret ifadelerinden dolayı bu hesaplara erişimin engellenmesine karar vermişti fakat BTK bütün Twitter erişimini bloke etti, topyekûn bir yasağa dönüştürdü" diyerek mahkeme kararına konu olan içeriklerin engellenebilmesi adına tüm sitenin engellenmesini hukuk dışı bulmuştur (Akyol, 2014).

Twitter'a getirilen erişim engelleme kararı yabancı ülkeler ve uluslararası kuruluşlar nezdinde de tepkilere sebep olmuştur. Örneğin Amerikan Dışişleri Bakanlığı Sözcüsü Jen Psaki, "ABD, Türkiye'deki ifade özgürlüğünü desteklemekte ve özgür ifade hakkını

çiğnemeye yönelik her türlü eyleme karşı çıkmaktadır." şeklinde beyanat vermiştir (Hürriyet Gazetesi, 2014a). Benzer bir şekilde dönemin Avrupa Parlamentosu Başkanı Martin Schulz da erişim engelleme ile ilgili görüşünü "Başbakan Erdoğan'ı ifade özgürlüğünü hemen serbest bırakmaya çağırıyorum." şeklinde bir açıklama yine Twitter üzerinden duyurmuştur (Hürriyet Gazetesi, 2014b).

Erişim engellemeyi internet kullanıcılarının özgürlüklerinin kısıtlanması olarak gören açıklamalardan biri de demokrasi, siyasi özgürlük ve insan hakları konusunda araştırma ve savunuculuk yapan ABD merkezli bir sivil toplum kuruluşu olan Freedom House'dan gelmiştir. **İnternette Özgürlük (Freedom On The Net) 2014** raporuna göre Türkiye dünya özgürlük sıralamasında 2014 yılında bir önceki yıla göre 13 puan gerileyerek 65 ülke arasında **en çok gerileyen üç ülkeden biri** olarak yer almıştır. Rapora göre, bu gerilemenin en önemli sebeplerinden biri Twitter'a getirilen "yasak" olmuştur. Raporda Türkiye "kısmen özgür" kategorisinde yer almıştır (Freedom House, 2014; 2). Aynı raporun 2019 versiyonunda Türkiye "özgür olmayan ülke" statüsünde değerlendirilmektedir (Freedom House, 2019).

YouTube için verilen erişim engelleme kararı da yukarıdakilere benzer tepkilerle karşılanmıştır. Twitter kararında olduğu gibi YouTube'un erişime engellenmesinde de Anayasa Mahkemesi'ne başvurulmuştur. Anayasa Mahkemesi "başvuruculların iddialarını ifade özgürlüğü çerçevesinde değerlendirmiş" ve sosyal medya hakkındaki görüşünü şu şekilde ifade etmiştir:

> "İnternet, modern demokrasilerde başta ifade özgürlüğü olmak üzere temel hak ve özgürlüklerin kullanılması bakımından önemli bir değere sahip bulunmaktadır. Sosyal medya, medya içeriğini oluşturmak, yayınlamak ve yorumlamak şeklinde bireysel katılıma imkân veren şeffaf ve karşılıklı iletişim kurulan bir platform şeklindeki medya kanalıdır. İnternetin sağladığı sosyal medya zemini kişilerin bilgi ve düşüncelerini açıklama, karşılıklı paylaşma ve yaymaları için vazgeçilmez niteliktedir. Bu nedenle sadece düşünceyi açıklamanın değil, aynı zamanda bilginin elde edilmesi açısından günümüzde en etkili ve yaygın yöntemlerden biri haline gelen sosyal medya araçları konusunda yapılacak düzenleme ve uygulamalarda devletin ve idari

> makamların çok hassas davranmaları gerektiği açıktır" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014b).

Kararda 5651 sayılı kanunda erişim engellemeye konu olabilecek suçların sayılmış olduğu halde "anılan suç tipine uygun olmayan bir gerekçe ile youtube.com sitesine erişimin engellenmesinin" ve "URL bazlı tesis edilmesi gerekli olan idari tedbirlerin (..) tedbir konusu içerikle ilgisi olmayan ve sayısal olarak kıyaslanamayacak ölçüde çok URL adresindeki yayına erişimi engellemeye yönelik genel bir yasağın uygulanması, bu kararın verilmesine gerekçe olarak gösterilen içeriklerin içerik veya yer sağlayıcısı olmayan kullanıcıların da erişiminin engellenmesine yol açacak tarzda tedbir kararının genişletilmesinin" hukuki olmadığı belirtilmekte ve "başvuruculların Anayasanın 26. maddesinde güvence altına alınan **ifade özgürlüğünün ihlal edildiğine"** hükmedilmektedir.

Twitter kararında olduğu gibi YouTube kararında da temel ihlal gerekçelerinden biri, suç unsuru içeren belirli içerikler yerine, tüm sitenin erişime engellenmesi hususu olmuş ve bu konudaki TİB yetkililerinin aşağıdaki görüşlerine kararda atıf yapılmıştır:

> "Erişimin engellenmesi kararının uygulanması amacıyla öncelikle uyar-kaldır prosedürünün harekete geçirilerek içerik sağlayıcıya URL bazlı içeriğin kaldırılması bildiriminde bulunulduğu, sonuç alınamaması durumunda http tipi sitelerde URL bazlı olarak erişimin engellenmeye çalışıldığı, bu erişim engelinin VPN (Kriptolu Sanal Link) ve TOR (Anonim Ağ) kullanılmak suretiyle aşılmasının mümkün olduğu, bunun yanı sıra https tipinde sitelere erişimin engellemenin ise teknik olarak mümkün olmadığı" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014b).

Bu ifadeyi aktarmasına rağmen Anayasa Mahkemesi, Twitter kararında olduğu gibi, URL bazlı erişim engellemenin teknik olarak mümkün olmadığı hallerde tüm platformun engellenmesinin **idarenin hukuk dışı bir yetki genişletmesi** olduğuna hükmederken böylesi teknik bir imkânsızlık halinde mahkemelerin erişim engelleme kararlarını uygulamayan idarenin hukuki pozisyonu hakkında yorum yapmamıştır.

Anayasa Mahkemesi'nin bu kararının akabinde Türkiye'nin 5 Mayıs 2008-30 Ekim 2010 arasında YouTube için getirdiği erişim engelleme kararları Avrupa İnsan Hakları

Mahkemesi (AİHM)'ne taşınmış AİHM tarafından da Anayasa Mahkemesi kararına paralel şekilde uygulamanın insan hakları ihlali olduğu yönünde karar çıkmıştır. AİHM YouTube'un erişime engellenmesinin başvuruculların akademik çalışmalarını aksattığı, YouTube'un önemli bir iletişim ve bilgi edinme platformu olduğu, ayrıca konvansiyonel medya tarafından ifade edilemeyecek bir takım siyasi verilerin de vatandaş gazeteciliği kapsamında YouTube üzerinden ifade edilebildiği gibi tespitlerle erişim kararının **Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi (AİHS)'nin 10'uncu maddesini ihlal ettiğini** kararlaştırmıştır (European Court of Human Rights, 2016).

Mezkûr mahkeme kararlarına paralel olarak YouTube'a erişimin engellenmesini bir yasaklama, sansür ve ifade özgürlüğünün engellenmesi olarak değerlendiren pek çok görüş kamuoyunda yer almıştır.

2008 yılında erişim engelleme kararı ile ilgili olarak o dönem başbakan olan Recep Tayyip Erdoğan, bir gazetecinin Youtube'a girilmediğini hatırlatması üzerine "Ben giriyorum, siz de girin" karşılığını vermiştir. Bu cevap erişim engelleme kararını eleştiren bir yorum olarak algılanmıştır (Dede, 2008). Başbakan'ın bu açıklaması o dönem içinde ilgili mahkeme kararını benimsemediği anlamını taşırken daha sonraki vakalarla ilgili olarak engellemeleri müdafaa eden açıklamaları göz önüne alındığında zamanla bu konudaki tutumunu değiştirdiği anlaşılmaktadır.

2014 yılındaki yasaklamalar ile ilgili olarak ise o dönem cumhurbaşkanı olan Abdullah Gül, Twitter yasağında olduğu gibi konuyla ilgili doğrudan bir açıklama yapmamış olmakla birlikte erişim engelleme kararının hemen ertesinde kendi resmi YouTube kanalına bir video ekleyerek erişim engelleme kararını doğru bulmadığını zımnen ifade etmiştir (T24, 2014).

Atatürk'e hakaret içeren videolar sebebiyle YouTube'a erişim engeli getirilmesi dış basında da haberleştirilmiştir. Örneğin BBC konuyla ilgili haberinde Türkiye'de YouTube'un yasaklandığını, bunun ifade özgürlüğünü ihlal ettiğini ve Türkiye'nin girmek istediği Avrupa Birliği (AB) değerleri ile uyumsuz olduğunu belirterek AB'nin yasağa temel teşkil eden TCK'nın 301. maddesinin hafifletilmesi çağrısında bulunduğunu

ifade etmiştir (BBC News, 2007). Konuyla basında çıkan bir teknoloji köşe yazısı da özetle şöyledir:

> "YouTube kapatılalı tam 375 gün olmuş. Bu yasak hem sosyal hem de hukuksal alanda çevresine yani bize zarar vermeye devam ediyor. Başbakan dahil hepimizi K-Tunnel, V-Tunnel gibi kimler tarafından çalıştırıldığı bilinmeyen veya bilgisayarımıza ne tarz bir zarar vereceği belirsiz sitelere yönlendirerek tehlikeye atıyor. Üstelik bu yasağa zemin hazırlayan kanunu çıkaranların başının bile, 'Ben giriyorum, siz de girin' diyerek fiilen uygulanamadığını kabul ettiği yasak, şimdi de Türkiye'nin AB İlerleme Raporu'na basın özgürlüğü ihlallerinde üçüncü madde olarak girecekmiş. Tamam her şey yasalara uygun ilerlesin. Youtube, yasağa yol açan Atatürk'ün manevi kimliğine zarar veren videoları mahkeme sonlanıncaya yani bir karar çıkıncaya kadar kaldırmaya yanaşmayacakmış. Peki bu mahkemeyi hızlandırıp sonuç almak çok mu zor? (Gülşan, 2009).

Yazarın yasağın "zararlı" olduğunu düşündüğünü ancak bunu bir ifade özgürlüğü ihlalinden ziyade ülkenin itibarının zarar görmesi ve belirsiz VPN sitelerinin muhtemel zararları gibi argümanlara dayandırdığını, bununla beraber zımnen erişim engellemeyi yasalara uygun bulduğunu belirterek yargı sürecinin yavaşlığından şikâyet ettiğini görüyoruz.

Wikipedia'nın erişime engellenmesi de yukarıda da belirtilen diğer vakalarda olduğu gibi Anayasa Mahkemesi'ne taşınmıştır. Anayasa Mahkemesi Twitter ve YouTube kararlarında olduğu gibi Wikipedia'nın erişime engellenmesi hususunda da işlemin kullanıcıların ifade haklarını ihlal ettiği kararına varmıştır. Anayasa Mahkemesi'nin kararında Wikipedia'nın erişime engellenmesi **ifade özgürlüğüne bir müdahale** olarak değerlendirilmiş ve engelleme kararı **demokratik toplum düzeninin gereklerine uygun** görülmemiştir. Anayasa Mahkemesi Wikipedia'ya erişimin engellenmesini sadece Wikipedia'nın bilgi ve fikirleri yayma hakkının ihlali edilmesi olarak değil aynı zamanda Türkiye'deki kullanıcıların bilgi ve fikirlere erişme hakkının ve karara konu içeriklerin kullanıcılar arasında tartışmaya açılmasının da engellenmiş olduğunu değerlendirmiştir. Mahkeme Wikipedia vakası ile ilgili olarak Bilgi Teknolojileri Kurumu (BTK)'nun 5651

sayılı yasaya dayanarak Wikipedia'nın tamamına erişimin engellenmesine karar vermiş olmasına rağmen **somut olarak hangi sebebe dayandığını açıklamamasını** ve kısıtlamanın **zorlayıcı bir nedene dayandığının** ilgili ve yeterli bir gerekçe ile gösterilmemesini eleştirmiştir. Kararda eleştirilen bir başka husus da **engellemenin sürekli hale gelmiş olması**dır. Engellemenin süresiz olması "internet sitesinin tamamına erişimin engellendiği de dikkate alındığında ifade özgürlüğü üzerinde oldukça **orantısız bir müdahale**" olarak değerlendirilmiştir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2020).

Twitter ve YouTube kararlarında, yerel mahkeme kararlarının sadece belirli içerikler için verilmiş olmasına rağmen teknik olarak müşahhas URL'lerin engellenememesi sebebiyle tüm platformun engellenme yoluna gidilmesi idarenin yetkisini haksız olarak genişletmesi olarak değerlendirildiğini görmüştük. Aynı husus Wikipedia kararında "URL tabanlı engellemenin teknik olarak mümkün olmaması ve Wikipedia'nın da anılan içerikleri internet sitesinden çıkarmaması, erişimin engellenmesi tedbirinin sitenin tamamına yönelik olarak uygulanmasına neden olmuştur" şeklinde hatırlatıldıktan sonra "bilgi alma ve verme özgürlüğüne halel gelmemesi için Wikipedia'ya erişimin engellenmesinin **demokratik toplumda gerekli olduğu ilgili ve yeterli bir gerekçe ile ortaya konulmalıdır**" denilerek teknik imkansızlık durumunda idarenin platformu tamamen erişime kapatabileceği ve fakat bunun ancak yeterli bir gerekçe ile ortaya konulması durumunda geçerli olabileceği hususu kayda geçirilmiştir. (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2020).

Wikipedia engellemesi AİHM gündemine de gelmiştir. Anayasa Mahkemesi'nin uzun bir süre bir süre kararını açıklamaması üzerine Wikimedia Vakfı AİHM'e başvurmuş, erişim engellenmenin Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) ifade özgürlüğü ilkelerine uygunluğunu sorgulayan AİHM de yasak tedbirinin **meşruluğu**, **zorunlu bir sosyal ihtiyaca** karşılık gelip gelmediği ve hedeflenen **meşru amaçlarla orantılılığı** hakkında da Türkiye'den görüş talep etmiştir. (Deutsche Welle, 2019a) Ayrıca konu ile ilgili olarak Avrupa Konseyi İnsan Hakları Komiseri Dunja Mijatovic de bir mütalaa hazırlamıştır. Mütalaada soruşturmaya tabi içerikler yerine **tüm siteye erişim engeli** getirilmesi eleştirilmiş ve "5651 sayılı İnternet kanununda 2014'ten bu yana yapılan değişikliklerin AİHS'nin ifade özgürlüğü maddesiyle uyumundan ziyade internet sansürünün kapsamını

genişlettiği, bunun sonucu olarak Türkiye'de internet sansürünün son derece orantısız bir şekilde devam ettiği" tespiti yapılmıştır (Deutsche Welle, 2019b).

Wikipedia'nın erişime engellenmesi de iç ve dış kamuoyunda en az Twitter ve YouTube kararlarında olduğu kadar büyük bir gündem yaratmıştır. Kararın ardından Wikipedia'nın sahibi olan Wikimedia Vakfı erişimin yeniden sağlanmasını talep eden bir açıklama yayınlamıştır:

> "Engellemenin devam etmesi durumunda, Türkiye'deki milyonlarca insan kendi ülkeleri ve dünya hakkında özgür bilgilere erişimi kaybetmiş olacak. Türk hükûmetinden bu engellemeyi kaldırmasını talep ediyoruz. Bazı okuyucuların itiraz edebileceği veya rahatsız olabileceği içerik barındırması mümkündür, ancak bu asla tek başına bunların kaldırılması için gerekçe teşkil edemez. Şu anda Türk mahkemeleri aracılığıyla bu karara itiraz etmenin uygun yollarını değerlendirmekteyiz" (Maher, 2017).

Wikipedia'nın erişime engellenmesi siyasi tepkiler de almıştır. CHP İstanbul Milletvekili Barış Yarkadaş, Wikipedia'nın engellenmesini "yapılan uygulamanın adı sansürdür ve bilgiye erişim hakkının engellenmesidir" şeklinde değerlendirmiştir (Cumhuriyet Gazetesi, 2017). Benzer bir şekilde konu TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu görüşmelerinde de gündeme gelmiş ve muhalefet partisi milletvekilleri Wikipedia'nın yasaklanmasını bir sansür olarak değerlendirerek bu durumun Avrupa Birliği Komisyonu tarafından da eleştirildiğine atıfta bulunularak uygulamanın Türkiye'nin uluslararası itibarını zedelediği vurgulanmıştır (TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı, 2018; 18).

Engelleme kararı sivil toplum örgütleri tarafından da erişilmiştir. Örneğin Bilim Akademisi konuyla ilgili olarak yaptığı açıklamada Wikipedia'nın bir bilgi platformu olması ve demokratik toplumdaki fonksiyonlarını hatırlattıktan sonra "eğitimin her düzeyinde başvuru kaynağı olarak kullanılan bir ansiklopediye erişimi yasaklamak; bilgiye erişim kanallarını bu şekilde tıkamak kendi toplumumuzu bilgiden ve açık tartışmadan mahrum etmektir" diyerek uygulamayı eleştirmiştir (Bilim Akademisi, 2017).

Wikipedia'ya getirilen erişim kısıtlaması iç ve dış basında da geniş yankı bulmuş ve genel olarak uygulama tıpkı ve Twitter ve YouTube vakalarında olduğu gibi bir ifade özgürlüğü ihlali olarak değerlendirilmiştir (Wikipedia, 2017c). Aksi yöndeki değerlendirmeler takip eden bölümde değerlendirilmektedir.

6.3. GÜVENLİK ODAKLI GÖRÜŞLER

Bir önceki bölümde incelemekte olduğumuz erişim engelleme vakalarını Türkiye'deki internet kullanıcılarının ifade özgürlüğünü ihlal eder nitelikte gören farklı toplumsal kesimlere ait görüşleri temsil eden örnekler betimlenmiştir. Bu bölümde ise söz konusu vakaları haklı, gerekli ve meşru kabul eden görüşleri ifade ederek takip eden bölümde yapacağımız analiz için bir zemin oluşturmak amaçlanmaktadır. Yukarıda olduğu gibi kamu yöneticileri, basın, sivil toplum örgütleri vb. toplumsal kanaatin oluşumuna tesir eden tüm argümanları temsil eden bir derleme her bir vaka için ayrı ayrı ifade edilmeye çalışılmaktadır.

6.3.1 Twitter'a Denetim Talebi ve Gerekçeleri

Twitter'a erişimin engellenmesini takiben hükümeti temsilen yapılan ilk açıklamalardan biri iktidardaki Ak Parti Genel Başkan Yardımcısı Hüseyin Çelik'ten gelmiştir:

> "Türkiye'de yapılan şey, büsbütün Twitter'ın yasaklanması değil. Herhangi bölgesel olarak veya kısmi olarak şu anda Telekomünikasyon İletişim Başkanlığı'nın Twitter'a müdahale etme şansı yoktur. Mahkeme hepsini kapatın dememiştir ama buradaki merkez bu görüntüleri ortadan kaldırmadığı için Twitter'a böyle bir müeyyide uygulandı. Bu görüntüler ortadan kalktıktan sonra, yani o mahkeme kararları uygulandıktan hemen sonra derhal Twitter açılabilir" (TRT Haber, 2014).

Twitter'a erişim tamamen engellenmişken Çelik'in "Twitter büsbütün yasaklanmış değildir" sözü izaha muhtaç görünmektedir. Takip eden ifadeleri ile birlikte değerlendirdiğimizde Çelik'in sözlerini engellemeye konu mahkeme kararlarının belirli içerikler için verildiğini ancak Twitter'ın bu mahkeme kararlarını uygulamamasından dolayı engellendiğini ve bunun Çin'de uygulandığı şekliyle süresiz bir engelleme değil,

Twitter'ın mahkeme kararlarını uygulaması ile son bulacak sınırlı bir erişim engeli olduğu şeklinde değerlendiriyoruz.

Demokratik ülkelerde sosyal medyanın yasaklanmaması gerektiği ancak Twitter'ın mahkemelerin kararlarına uymaması da medyada sıklıkla rastlanan bir eleştiri konusudur. "Twitter özgürlüğü diye birtakım ahlâksızların itibar suikastlarına, özel hayatların ortalara dökülmesine, terör iletişimine, acımasızca ve pervasızca hakaretlere, kampanyalara nasıl tedbir alınacak?" ifadeleri ile başlayan bir köşe yazısında, Twitter'da gerçekleşen özel hayatın gizliliğinin ihlaline dair birtakım örnekler verildikten sonra engelleme ile ilgili şu yorumlar aktarılmıştır:

> "Vatandaşların **bana hakaret edildi, özel hayatıma kastedildi** gibi şikâyetlerini hükme bağlayan mahkemelerin kararları **Twitter merkezine** bildirilmiş, bunları sitenizden çıkarın diye. Beklenmiş ama yapılmayınca mahkeme kararları uygulandı ve bu kez Twitter'ın tamamı engellenmiş oldu. Dediğim gibi hiç hoş değil. Ama Twitter merkezi de gerekli düzenlemeleri derhal yapmalı. Sosyal medya da yazılı ve görsel basın gibi yasalarla ve hukukla kendini bağlı kılmalı" (Uğur, 2014).

Yine medyada yer alan bir başka Twitter eleştirisinde, genel olarak bu tür yasaklamalara karşı olduğunu belirten bir gazetecinin Twitter'ın erişime engellenmesinin bir hak ihlali olup olmadığı sorusuna cevaben "Türkiye dışındaki bazı ülkelere gösterilen özenin Türkiye'ye gösterilmediğini ve Türkiye'nin haklı taleplerinin (Twitter tarafından) yerine getirilmesi gerektiği" (Alçı, 2014) belirtilmektedir.

Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı (SETA) tarafından hazırlanan Savcı Selim Kiraz Vakasıyla ilgili bir analizde erişim engellemelerin meşruiyeti görüşü şu şekilde savunulmaktadır:

> "İstanbul 8. Sulh Ceza Mahkemesi (savcı Mehmet Selim Kiraz'ın şehit edilmesi) eylem(i) sırasında çekilen bazı fotoğraflar ve görüntülerin terör örgütü propagandası içerdiği gerekçesi ile, ilgili içeriğin Twitter, Facebook ve Youtube'dan kaldırılmasına 1 Nisan tarihinde karar vermiştir. Facebook mahkeme kararı neticesinde ilgili içeriği kaldırdığı

> için herhangi bir yaptırımla karşılaşmazken, ilgili içerik kaldırılmadığı ve **URL engellemesi ile netice alınamadığı için** Twitter ve Youtube'a 3 Nisan tarihinde İstanbul 8. Sulh Ceza Mahkemesi tarafından erişimin tamamen engellenmesi kararı verilmiştir. Erişimin tamamen engellenmesinin akabinde 6 Nisan tarihinde Twitter ve Youtube'un da mahkeme kararına uyarak ilgili içeriği kaldırmaları sonrasında karar kaldırılmış ve ilgili siteler erişime açılmıştır. Bu süreç açıkça göstermektedir ki **bu ve benzeri gerekçelerle içerik kaldırılması ve erişimin engellenmesi meşru ve haklı uygulamalardır"** (Tumay, 2015).

Görüldüğü gibi burada da Twitter'ın mahkeme kararlarını uygulaması noktasında uyarılmasına rağmen bu uyarıların bir karşılık bulmaması ve teknik olarak URL engelleme yoluyla yalnızca sakıncalı görülen içeriklerin engellenmesinin mümkün olmaması yasağı meşrulaştıran gerekçeler olarak ileri sürülmektedir. Bu ifadenin alt metninin de bize söylediği üzere Twitter, YouTube ve Wikipedia gibi uluslar üstü medya platformlarına getirilen erişim engellerinin görünmeyen arka planında, Türkiye Devleti açısından, karşılıklı onay talep eden bir tür güç mücadelesi olduğu görülmektedir.

6.3.2 YouTube Yasaklarının Gerekçelendirilmesi

YouTube'un erişime engellenmesi noktasında verilen Anayasa Mahkemesi kararı bu engellemeyi bir ifade özgürlüğü ihlali olarak değerlendirirken çoğunluk fikrine katılmayan hakimlerce bir de karşı görüş kaleme alınmıştır. Karşı görüşün ilgili bölümü şu şekildedir:

> "Temel hak ve özgürlükler elbette korunmalıdır ancak unutulmamalıdır ki hemen hemen hiçbir hak ve özgürlük mutlak olmayıp diğer hak ve özgürlükler bunların sınırını oluşturmaktadır. Ancak hizmet verilirken bu alan; milletlerin önderlerine, kutsallarına saldırı yapılmasına, hakaret edilmesine, bir ülkenin milli güvenliğinin tehlikeye atılmasına, özel hayatın gizliliğine, fuhuş ve müstehcenliğin yayılmasına, toplumun ahlaki değerlerinin ayaklar altına alınmasına, devlet sırlarının ifşa edilmesine açık mı olmalıdır? Olsa bile düşünceyi açıklama ve yayma özgürlüğüne kurban mı edilmelidir ya da bazı ülkeler için gözetilen bu hassasiyetler Türkiye için gözetilmese de olur mu? Yapılan bu açıklamalara göre youtube.com sitesine erişimin engellenmesinin bu aşamada kanuni

> dayanağı bulunduğu, engellemenin tamamen kanunsuz ve keyfi olmadığı değerlendirilebilir" (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2014b).

Karşı görüşte **sınırsız özgürlük** olamayacağı vurgulanmakta ve YouTube'un ABD kanun ve mahkeme kararlarını dikkate alırken Türk yargı kararlarını dikkate almaması eleştiri konusu yapılmaktadır.

YouTube için getirilen erişim engelleme kararı da hükümet tarafından benzer şekilde müdafaa edilmiştir. Konuya ilişkin dönemin Ulaştırma Bakanı Binali Yıldırım'ın açıklaması şu şekildedir:

> "Eğer evrensel hukuka inanıyorsanız, insan haklarına inanıyorsanız, ülkelerin hükümranlığına saygınız varsa o **ülkelerin kurallarına uyacaksınız**. 47 siteye bir genel başkanla ilgili bir video kondu. Girişimler yaptık. Birkaç gün içinde hepsi çıkardı. Tek çıkarmayan YouTube. Atatürk için aynı şeyi yapmıştır. Biz firmalarla uğraşamayız. Türkiye Cumhuriyeti büyük bir devlet. Buradaki sorun Türkiye'yi muhatap alıp almama sorunu. Türkiye'de iş yapacaksın. Gelir elde edeceksin. Türkiye'ye selam vermeyeceksiniz. Ne hukuken ne mali olarak! Ben bunu tenkit ediyorum. İsteyen istediğini söylesin. Çok ağır eleştiriler var. **Herkes bu ülkenin kurallarına uyacak.** Yargının dediği, verdiği karara uygun hareket edeceksiniz. İçinize sinmiyorsa bir üst mahkemeye gideceksin. İkisini de yapmıyor, **veryansın ediyorlar. Özgürlük adına internet adına.** Olmaz bu ülkeyi bu kadar hafife almak kimsenin hakkı değil. Bunu kabul edemiyoruz" (Milliyet Gazetesi, 2010).

YouTube'un erişime engellenmesi akabinde hükümetin Türkiye'de faaliyet gösteren 60 kadar internet sitesi yöneticisi ile yaptığı toplantıda Binali Yıldırım erişim engellemenin gerekçelerini şu şekilde ifade ettiğini görüyoruz:

> "Biz Youtube'un erişim yasaklarının giderilmesi konusunda yardımcı olmak istedik. Diyoruz ki gelin **Türkiye'de bir temsilcilik açın,** bizimle ilgili yasal sorunlarınızı burada çözmeyi deneyin. Reklam topluyorsunuz, iyi paralar kazanıyorsunuz, **bunun vergisini Türkiye'de verin.** Burası kabile devleti değil, Türkiye Cumhuriyeti. Haklarında açılmış 30 küsur dava var; Türk mahkemelerini ciddiye alıp **o davalara itiraz dahi etmiyorlar.** Sen benim hukukumu ciddiye almıyorsan, ben de seni ciddiye almam kardeşim. Sahibi oldukları Youtube'a karşı uygulanan cezanın haksız olduğunu söylüyorlar. O suçun cezası böyle büyük olmamalı diyorlar. Peki anladık. Eee, niye Türk hukuk sistemini ciddiye alıp

> mahkemeye itiraz etmiyorlar, **neden hukuk yoluyla mücadeleyi seçmiyorlar?** Niye bu ülkeye kaydolmaktan imtina ediyorlar? **Niye İsrail'de, Almanya'da temsilcilik açarken Türkiye'de açmıyorlar?** Google Türkiye'de internetten en çok para kazanan şirket, ama Türkiye Cumhuriyeti devletine 5 kuruş vergi ödemiyor. Kimse bu ülkeyi hafife alamaz. İsrail'i baş sıraya koyacak, Türkiye'yi muhatap almayacak. Olmaz böyle şey (Basım, 2010)."

Görüldüğü gibi Yıldırım, amacın interneti yasaklamak olmadığını ancak YouTube'un Türk yargı kararlarını dikkate almaması sebebiyle erişim engelleme kararının bir zaruret haline geldiğini ifade etmektedir.

6.3.3 Wikipedia Yasaklarının Gerekçelendirilmesi

Wikipedia'nın erişime engellenmesi noktasında verilen Anayasa Mahkemesi kararının bu engellemeyi bir ifade özgürlüğü ihlali olarak değerlendirdiğini önceki bölümde ifade etmiştik. Oy çokluğu ile alınan kararda çoğunluk fikrine katılmayan hakimlerce bir karşı görüş kaleme alınmıştır. Bu karşı görüşe göre BTK'nın 5651 sayılı Kanun'a uygun bir şekilde erişimin engellenmesine karar verdiği ve uyar-kaldır mekanizmasına uygun olarak kararını Wikimedia Vakfı'na iletildiği, Wikimedia'nın bu karara uygun davranmaması sonucu olarak da BTK'nın sitenin tamamını erişime engellendiği hatırlatılmakta ve durumun kanuna uygun olduğu belirtilmektedir. Kamu oyunda yer alan özgürlükçü görüşlere göre "sitenin tümüne ilişkin engelleme kararının uygulamaya konulmasıyla birlikte ilgili internet sitesinden yararlanan kişilerin haberleşme ve diğer hakları ile Türkiye'nin milli güvenliği ve kamu düzeni bakımından kamunun hakları/yararları arasında bir çatışma" ortaya çıkmaktadır. Söz konusu hakların korunması bağlamında siteye uyar-kaldır bağlamında bilgi verilmiş olması ve engellemenin sitenin uyar-kaldır girişimini dikkate almaması sebebiyle karşı görüş sahipleri engellemeyi yasa ve hukuka uygun olarak değerlendirmişlerdir (Anayasa Mahkemesi Kararı, 2020).

Wikipedia'nın engellenmesinin ardından engellemeyi yapan kurum olan Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu (BTK) Twitter'dan bir engellemeyle ilgili bir açıklama yapmıştır. Açıklamada Wikipedia'nın Türkiye'nin tüm girişimlerine rağmen terör

örgütlerini desteklediğini belirten içeriklerin yayından çıkarılmadığı ve **bu içeriklerin başka editörlerce doğru bir şekilde düzenlenmesine izin verilmediği** ifade edilmiştir.

Bu argümana karşılık Wikipedia yetkilileri, Wikipedia Vakfı'nın (Maher, 2017) içeriklerin düzenlenmesinde bir etkilerinin olmadığı, içeriklerin tamamen kullanıcılar tarafından ve önceden belirlenmiş objektif kurallara göre düzenlenebildiğini belirtmişlerdir. Çalışmamız çerçevesinde iki karşıt argümandan hangisinin doğru olduğunu test edebilme imkânımız olmamıştır. Buna karşın BTK iddiasını destekler mahiyette engellenen kullanıcıların isimleri, engellenen düzenlemelerin neler olduğu ve bunların hangi tarihlerde yapıldığına dair kayıt, ekran görüntüsü vb. bir kanıt ortaya sürmemiştir.

Ayrıca sitenin tümünün engellenmesinin gerekçesi olarak da **https** protokolü sebebiyle sadece ilgili içeriklerin engellenmesinin teknik olarak mümkün olmaması gösterilmiştir (BTK, 2017). Ayrıca BTK Başkanı da konuyla ilgili bir şöyle bir açıklama yapmıştır:

> "Wikipedia'nın bazı sayfaları ile ilgili sonlanmış olan hukuki süreçler var ve bu sayfaların kaldırılması Wikipedia tarafında maalesef gerçekleştirilmemektedir. **Türkiye bir hukuk devletidir** ve bu konuda söylenecekler mahkemeler tarafından söylenmiştir. Bu kararlar uygulanmadan Wikipedia'nın açılması da mümkün değildir. **Özgürlük tek taraflı değildir.** Hukuk içerisinde herkes kendi üzerine düşeni yapmalıdır. Kimse **ben Türk mahkemelerini tanımam** deme hakkına sahip değildir." (Sayan, 2017).

Wikipedia'nın engellenmesi sebebiyle gelen itiraz ve eleştirilere karşı dönemin Bilim Teknoloji ve Sanayi Bakanı Fikri Işık, söz konusu erişim engellenmesinin **siyasi değil hukuki olduğunu**, Twitter'da kişilik hakları ve özel yaşamı ihlal eden içerikler ile ilgili mahkeme kararları bulunduğunu ancak **Twitter'ın bu kararlara uymadığını** ifade ederek Twitter'ın Türkiye'de bir **temsilci bulundurması ve mahkeme kararlarına uyarak sadece ilgili karara ait içeriği engellemesi** halinde sitenin erişime açılacağını belirtmiştir (Milliyet, 2014).

Benzer bir açıklama da dönemin Ulaştırma Bakanı Ahmet Arslan tarafından yapılmıştır. Arslan açıklamasında Wikipedia'nın Türkiye'yi terörü destekçisi olarak gösteren yayınlarının tek taraflı olduğunu ve bunu düzeltmek isteyen editörlerin Wikipedia tarafından engellendiğini, bu sebeple mahkeme kararı ile engellendiğini ve Wikipedia'nın Türkiye'de **temsilcilik açması ve vergi vermeye başlaması** gerektiğini ifade etmiş (BBC News, 2017b) ve kararın ölçülü ve orantılı olduğunu savunmuştur (Karakaya, 2018; 117).

Sanayi ve Teknoloji Bakanı Mustafa Varank da Wikipedia'yı eleştiren açıklamalarda bulunmuştur. Varank, "Wikipedia Türkiye ile ilgili yazılan maddeleri düzeltmediği gibi Türkiye'den editör olup bu maddeleri düzeltmeye **çalışanların hem editörlüklerini sildi**, onları sistemden attı hem de bu maddelerle ilgili yapılan **değişiklikleri eski haline getirdi**" diyerek Wikipedia'nın kollektif bilgi üretme süreçlerinin şeffaf olmadığını iddia etmiştir (Varank, 2019).

Erişim engelleme vakasında Wikipedia'yı eleştiren ve Wikipedia'nın bazı editörleri engellemesini Türkiye'nin cevap hakkının engellenmesi anlamında bir sansür olarak okuyan pek çok köşe yazısı yayınlanmıştır. (Altınok, 2019).

Tablo 1 Özgürlükçü ve Güvenlik Odaklı Görüşlerin Karşılaştırılması

ÖZGÜRLÜKÇÜ GÖRÜŞLER	GÜVENLİK ODAKLI GÖRÜŞLER
Erişim engellemeler ifade özgürlüğünün ihlalidir.	Sosyal Medya şirketleri mahkeme kararlarına uymalıdır.
Engellemeler idari kararla değil mahkeme kararına dayanmalıdır.	Sosyal Medya şirketleri Türkiye'de temsilcilik açmalı ve vergi vermelidir.
Sadece yasal ihlale konu olan içerik engellenmelidir.	URL bazlı engelleme teknik olarak mümkün değildir.
Erişim engellemeleri demokratik toplumun işleyişini aksatmaktadır.	Sosyal Medya şirketleri ABD ve AB'nin taleplerine karşı daha duyarlıdır.
Yasaklamalar kamu idaresinin yetki genişletmesidir.	Sosyal Medya şirketleri Türkiye'yi karalamaya çalışmaktadır.
Engellemeler siyasidir.	Engellemeler hukukidir.

7. BÖLÜM
ERİŞİM ENGELLEME VAKALARININ LİBERAL PERSPEKTİFTEN ANALİZİ

Önceki bölümde erişim engelleme vakalarıyla ilgili gerekçeler ve bu gerekçelere karşı ileri sürülen argümanlar tespit edilmişti. Bu bölümde hem engellemeye gerekçe gösterilen hem de karşıt gerekçeler ayrı ayrı ele alınarak liberal felsefenin temel kavramları bağlamında analiz edilmeye çalışılmaktadır.

7.1. Erişim Engelleme Vakalarının Liberal Perspektiften Analizi

Çalışmanın bundan önceki bölümlerinde liberal felsefenin temel dinamiklerinden hareketle liberal bir özgürlük perspektifiyle internette özgürlük kavramının sınırlarını belirlemeye çalıştık. Buna göre liberalizm açısından özgürlük, bireyin isteklerini dilediği gibi eyleyebilmesidir. Bu öyle bir özgürlüktür ki gerçekleşebilmesi birtakım koşullara bağlı değildir. Tam tersine bu özgürlük ancak gerçekleşmesine mâni eylemlerle karşılaşmamasına bağlı olan **negatif** bir özgürlüktür. Bu perspektif ile bakıldığında internette özgürlükten bahsedilmesi bireyin internet mefhumunu dilediği gibi kullanmasına bağlıdır. Birey internette hiçbir sınırlama ve etki altında kalmadan hatta böyle bir etkinin endişesini bile taşımadan var olabildiğinde özgür olabilir.

Peki, liberalizmin negatif özgürlük kavramı tanımlanan özgürlük paradigması sınırsız bir özgürlük müdür? Bu konuda iki farklı görüş olduğunu önceki bölümlerde aktarmıştık. Buna göre özgürlüğün mutlak ve dokunulmaz olması başka bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal etmemesi koşuluna bağlıdır. Dolayısı ile bireyin özgürlüğü başka bireylerin özgürlükleri söz konusu olduğunda sınırlandırılabilir. Diğer bir görüşe göre ise başka bir bireyin özgürlüğünü ihlal eden bir eylem hak ya da özgürlük olarak tanımlanamayacağından böylesi eylemlere getirilecek sınırlamalar, **özgürlüğün sınırlandırılması** olarak değil, **özgürlüğün sağlanması** olarak kabul edilmelidir. Sonuç itibariyle her iki görüş de kişilerin başka bireylerin hak ve özgürlüklerini ihlal eden **fiillerinin** sınırlandırılabileceğinde ittifak ediyor olsa da bizim görüşümüze göre de **ilkesel olarak bireysel özgürlükler mutlaktır ve sınırlanamaz.** Sınırlandırılması gereken eylemler hak ve özgürlük değil hak ve özgürlükler karşısındaki saldırı ve

ihlallerdir. Bir bireyin özgürlüğünü ihlal eden her türlü girişimin engellenmesi liberal felsefenin özgürlük paradigması açısından meşru olarak kabul edilmektedir.

Bu genel girizgâh ardından incelediğimiz vakalara döndüğümüzde kendi alanlarında dünyanın ve Türkiye'nin en çok kullanılan platformları olan Twitter, YouTube ve Wikipedia'ya getirilen erişim engelleme kararları mezkûr liberal özgürlük paradigması bağlamında meşru kabul edilebilir mi?

Çalışmamız söz konusu **vakaların hukuki bir analizini yapmaktan öte liberal felsefe açısından bir değerlendirme yapmayı amaçlıyor** olsa da özü liberal felsefeye dayanan uluslararası insan hakları hukukundan ve bilhassa Avrupa Birliği (AB) insan hakları müktesebatının birtakım yerleşik mekanizmalardan yararlanmak, vakaların incelenmesinde amacımıza uygun bir kolaylık sağlayacaktır. Buna göre önceki bölümlerde ifade ettiğimiz gibi AİHM içtihatları ifade hürriyetine getirilen kısıtlamaların meşruiyetinin sınanması noktasında üçlü bir kontrol mekanizması ön görmektedir. Kısaca tekrar etmek gerekirse AİHM içtihatlarına göre bir kısıtlamanın meşru kabul edilebilmesi için kısıtlamanın **yasal**, **belirli** ve **gerekli** olması gerekir. Belirlilik, sınırlamanın milli güvenlik, kamu düzeninin korunması ve suçun önlenmesi gibi belirli amaçlara hizmet edip etmediği ile ilişkiliyken gereklilik sınırlamanın, **zorlayıcı bir sosyal ihtiyaca dönük, ölçülü** ve **son çare olması** ile ilgilidir. Bu ilkeleri analizimizin ilerleyen kısımlarında yeniden ele alacağız.

İncelemeye çalıştığımız vakalara baktığımızda bunların birtakım ortak noktaları olduğunu görmekteyiz. Öncelikle engellenen platformların tamamı ABD'de yerleşik özel internet firmalarına aittir. Bu platformların her biri kendi alanlarında hem dünyada hem de Türkiye'de en çok kullanıcı sayısına sahip sektör lideri internet platformlarıdır. Her bir engelleme vakası ile ilgili olarak gerek yurt içinden gerekse yurt dışından büyük itiraz ve eleştiriler gelmiş ve engellemeler uluslararası ilişkileri zedeleyecek bir etki yaratmıştır. İç hukuk bağlamında bakıldığında ise her bir vaka Anayasa Mahkemesi'ne götürülmüş ve mahkeme her bir vaka için ayrı ayrı ifade özgürlüğü ihlali yapıldığına hükmetmiştir. Bu ortak noktaları belirlememizin ardından her bir vakayı liberalizmin temel ilkeleri ve liberal özgürlük perspektifinden değerlendirmeye çalışalım:

7.1.1. Kişilik Hakkı İhlalleri Karşısında Verilen Erişim Engelleme Kararları

Erişim engelleme kararlarını incelediğimizde Twitter'ın Kişilik haklarının ve özel hayatın gizliliğinin ihlali gerekçesi ile engellendiğini görmekteyiz.

İnternet erişiminin engellenmesi uygulamalarında en çok karşılaşılan gerekçelerden biri **kişilik haklarının** ve **özel hayatın ihlali** ilgili çekişmelerdir. İnternetin yaygınlaşması ile birlikte sadece şöhretli kimselerin, politikacıların veyahut kamu görevlilerinin değil en sade kişilerin dahi mahremiyetini ihlal edecek içerikler internette kolayca yer alabilmektedir. İzinsiz olarak çekilen fotoğraflar, eski sevgili veya eşe ait mahrem fotoğraf, ses kaydı vb. kayıtlar, rıza ile elde edilen mahrem fotoğrafların rıza dışında internette paylaşılması, muayenehaneler, soyunma odaları veya umumi tuvalet, banyo gibi yerlerde kaydedilen gizli görüntüler vb. dijital öğelerin internette paylaşılması sıklığı her geçen gün artan sosyal bir vakıa haline gelmiştir ve bu konuda yaşanan mağduriyetler medyada ve yargıda sürekli artarak yer bulmaktadır.

Kişilik hakları ve özel hayatın gizliliği ile özel hayata saygı gerek uluslararası insan hakları hukukunda gerekse iç hukuk bağlamında Anayasa ve yasalarla teminat alına alınmış temel bir insan hakkıdır. Bu hakkın korunması mezkûr hukuki mevzuata göre devletin pozitif yükümlülüğü olarak kabul edilmektedir. Yukarıda ifade edilene benzer durumlarda devlet, söz konusu ihlali engellemek/gidermek ve bireye itibarını ve manevi varlığını muhafaza ederek var olabileceği bir toplumsal düzeni sağlamakla yükümlüdür.

Liberal felsefeye göre ifade özgürlüğünün sınırlanması bahsinde, ifade özgürlüğünü mutlak olarak kabul ettiğimizi ve bireyin bir hakkını ihlal eden herhangi bir fiilin özgürlük kapsamında bir "ifade" olarak değerlendirilemeyeceğini önceki bölümlerde belirtmiştik. Dolayısı ile bu noktada **devletin kişilerin mahremiyetlerinin ihlali durumlarına müdahale etmesi, bu durumu ortadan kaldıracak tedbirler alması liberal paradigma açısından gayri hukuki ve gayri meşru bir tutum olarak değerlendirileme**z. Bu noktada devlete düşen görev, özel yaşam sınırlarının belirlenmesinde özenli ve isabetli bir uygulama içinde olmasıdır. Bu noktada dikkat edilmesi gereken hususlardan biri de özel hayata bir müdahale olup olmadığının

belirlenmesi noktasında sıradan vatandaşlarla, kamuya mal olmuş kişiler, kamu görevlileri ve siyasetçilerin farklı seviyelerde değerlendirmesi ve sıradan vatandaşlar için daha yüksek bir koruma standardı belirlenirken diğerleri -ve özellikle siyasetçiler için- daha yüksek bir tolerans seviyesi kabul edilmeli, özel hayata saygı mefhumu politikacılar için muhalif eleştirileri elimine etmenin bir aracı haline getirilmemelidir.

Kaldı ki AİHM ve Anayasa Mahkemesi içtihatları da bu eğilimdedir. Bir başka önemli nokta da özel hayatın ihlali noktasında bir tespit yapıldığında bunun giderilmesi için kullanılacak yöntemin belirli, ölçülü ve başka hakları ihlal etmeyecek evsafta olması gerektiğidir.

Sonuç olarak vatandaşlarının özel yaşamlarının dokunulmazlığını korumakla mükellef olan devletin bunun gereğini yerine getirmesi ifade özgürlüğünün ihlali olarak değerlendirilemez. Şayet bu ihlal internet ortamında gerçekleşiyor ise alınacak tedbirlerin bu ortamda olması doğaldır. Ancak bu tedbirlerin yukarıda belirttiğimiz gibi ölçülü olması ve bir hakkı korurken başka hakları da ihlal etmemesi gerekmektedir. Sosyal medyada gerçekleşen ihlaller noktasında uygulanacak tedbirlerin söz konusu platformun ve o platformun diğer kullanıcılarının ifade, haberleşme, bilgi edinme vb. haklarını ihlal etmeyecek bir dengede gerçekleşmesi gereklidir. Böyle bir durumda tüm platforma erişimin engellenmesi yöntemine ancak başka imkanların olmadığı zaruri hallerde son çare olarak başvurmak düşünülebilir. Fakat erişim engellemenin son çare olması gerektiği bu yöntemin gayri meşru olması ve kategorik olarak reddedilmesi anlamına gelmemektedir. Liberal bir paradigma ile bakıldığında asıl olan bireyin hakkıdır ve bir tek bireyin hakkı dahi çoğunluk çıkarları adına göz ardı edilemez. İncelediğimiz vaka açısından bakıldığında, Twitter ifade özgürlüğü ve bilgi edinme adına önemli bir platform olmakla birlikte tek kaynak değildir. Dolayısı ile yukarıda çizilen çerçevede, yani belirli ve ölçülü olmak kaydıyla bir bireyin özel hayatı ve mahremiyeti ile ilgili ihlal olduğunda bu platforma yaptırım uygulanması devletin pozitif bir yükümlülüğüdür. Dolayısı ile bu noktada uyar kaldır vb. yöntemlerin karşılık bulmaması ve verilmiş mahkeme kararlarına uyulmaması sonucu **platformun tamamen erişime engellenmesi liberal bir bakış açısıyla kabul edilebilirdir.** Belirli içeriklerin engellenmesi amacıyla tüm platformun engellenmesi hususu ilerleyen bölümlerde ayrıca ele alınmaktadır.

Özetlemek gerekirse:

- Bireylerin kişilik hakları ve özel hayatlarına dönük ihlaller özgürlüklerine bir müdahaledir,
- Devlet, bu ihlalleri izale etmekle **pozitif** anlamda yükümlüdür,
- Özele hayata müdahale olup olmadığı değerlendirilirken kamuya mal olmuş kişiler ve özellikle politikacılar için daha yüksek bir tolerans seviyesi belirlenmelidir,
- İhlalin giderilmesinde kullanılacak yöntem belirli, ölçülü ve başka hakları ihlal etmeyecek vasıflarda olmalıdır.

7.1.2. Savcı Mehmet Selim Kiraz Vakasında Erişim Engelleme

Savcı Mehmet Selim Kiraz vakası sebebiyle Twitter ve YouTube'a getirilen engelleme kararının "yaşam hakkı ile kişilerin ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi" ve "halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek" suçları ile gerekçelendirildiği görülmektedir. Mezkûr vakada erişim engelleme için gösterilen:

i. Yaşam hakkı ile kişilerin ve mal güvenliğinin korunması
ii. Milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması ve suç işlenmesinin önlenmesi
iii. Halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek

gerekçelerini sırasıyla değerlendirmeye başlamadan önce liberalizmin temel unsurlarına kısaca değinmek, bu gerekçelerle liberal felsefenin ilişkilendirilmesi bağlamında faydalı olacaktır. Buna göre liberalizm; bireycilik, doğal düzen ve piyasa ekonomisi, sınırlı devlet ve hukukun hakimiyeti ile özgürlük kavramları üzerine temellendirilmiş bir felsefi paradigmadır.

Yaşam hakkı uluslararası hukuk ve iç hukukumuz açısından tartışmasız bir biçimde temel hak olarak belirlenmiştir. Yaşam hakkı en temel hak olarak telakki edilmektedir. **Mülkiyet hakkı** da hakeza temel bir insan hakkı olarak ulusal ve uluslararası hukuk tarafından temel bir insan hakkı olarak görülmektedir.

Önceki bölümlerde ifade ettiğimiz liberalizmin birey odaklı yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı ile ilgili tezleri hatırlandığında **bireyin yaşam ve mülkiyet haklarının korunması noktasında devletin pozitif bir yükümlülüğü olduğu** sonucuna ulaşabiliriz.

Buraya kadar ifade ettiğimiz bakış açısıyla değerlendirildiğinde erişim engelleme vakalarında gösterilen:

i. Milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması
ii. Suç işlenmesinin önlenmesi
iii. Halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek

gerekçeleri liberal felsefe ile teorik olarak uyumlu görünmektedir. Birey, yaşam, mülkiyet vd. haklarını gerçekleştirebilmek adına ülke içi ve dışından gelebilecek tehditlere karşı **güvenli** bir ortamda yaşama hakkına da doğal olarak sahiptir ve bunu sağlamak da devletin pozitif yükümlülüklerinden biridir. Ancak bu hedefler -güvenlik, düzen ve asayiş- ile ilgili tehditleri yukarıda belirtilen yaşam ve mülkiyet haklarının ihlali noktasında olduğu gibi somut bir şekilde kolayca tespit etmek mümkün değildir. Bu minvalde "önleyici tedbir" olarak ifade edilen uygulamaların meşru kabul edilebilmesi için öncelikle demokratik bir toplumda **gerekli** ve **orantılı** olması gerekir.

Bununla beraber taşıdığı **kamu yararı** da açık ve somut bir biçimde ortaya konmalıdır. Güvenlik, düzen ve asayiş noktasındaki amaçlar vatandaşların devletin işleyişine dair bilgi edinmelerinin ve kamu kurumlarının denetimi haklarının önüne geçmemelidir. Muhtemel tehditlere karşı alınacak ihtiyati tedbirler, "istisnai" olmalı ve somut delillere dayalı mahkeme kararı ile uygulanmalıdır. Milli güvenlik ve kamu düzeni gibi gerekçeler, hükümet için rahatsız edici olabilecek muhalif görüşlerin engellenmesi veya kamu kurumlarındaki usulsüzlüklerin gizlenmesi için kullanılması eleştirilmektedir. Ayrıca ülke içinde veya dışında bir kere kamusal olarak yayınlanmış ve suç unsuru olarak değerlendirilmemiş bilgilerin başka ortamlarda tekrar yayınlanmasının engellenmesi de tutarlı bir uygulama değildir.

Sonuç olarak liberal bir bakış açısıyla yaşam ve mülkiyet haklarının korunması liberalizmin öngördüğü birey ve toplum ideali için önemli bir gerekliliktir. Liberal

düşünce, birey ve toplum diyalektiğinde bireyden yana bir tutum almakta ve devlet, din ve dini kurumlar, gelenekler, aile vb. bireyin üzerindeki tüm yapıları toplumsal hiyerarşide bireyden sonra gelecek şekilde konumlandırmaktadır. Hal böyle olunca bireyin yaşam ve mülkiyet hakkının korunması adına başka gerçek ve/veya tüzel kişilerin eylemlerini kısıtlamak liberal teori kapsamında kabul edilebilirken böyle bir kısıtlamanın "milli güvenlik", "kamu düzeni" ve "suçun önlenmesi" gibi gerekçelerle yapılabilmesi için kısıtlanan vakanın demokratik bir toplum için gerekli olması, kısıtlama yönteminin engellenmek istenen eylem ile orantılı ve hedeflenen kamu yararının **açık** ve **somut bir şekilde** ortaya konulmuş olması gerekmektedir.

İncelediğimiz somut vakaya baktığımızda "yaşam hakkı ile kişilerin ve mal güvenliğinin korunması, milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması, suç işlenmesinin önlenmesi" ve "halkı kin ve düşmanlığa tahrik etmek" gerekçelerinin, Savcı Mehmet Selim Kiraz'ın bir terör saldırı ile öldürülmesi olayı akabinde Twitter ve YouTube için getirilen erişim engelleme kararında öne sürüldüğünü görmekteyiz. (Hürriyet Gazetesi, 2015a)

Terör örgütleri eylemlerini **medya merkezli terörizm (media oriented terrorism)** olarak adlandırılan bir şekilde yani "eylemlerin bilinçli bir biçimde medyanın ilgisini çekecek şekilde tasarlanması" suretiyle gerçekleştirmektedir (Avşar, 2017). Terör eylemlerinin asıl amaçlarının şiddet olayları ile mesajlarını kitlelere ulaştırmak ve yaratacakları korku ve vehim duygusuyla toplum ve devlet üzerinde baskı kurarak siyasal kazanımlar elde etmek olduğu "medya merkezli terörizm" konsepti (Perešin, 2007) göz önüne alındığında olayın görüntülerinin internet ortamında yayılmasının engellenmesi, toplum düzeni ve emniyetini sağlamakla yükümlü olan devlet açısından meşru bir tasarruf ve bir görev olarak ileri sürülmektedir (Tumay, 2015)

Sonuç olarak bir terör eyleminin görüntüleri toplumdaki korku ve dehşet duygusunu besler mahiyette olduğunda engellenmesi makul olarak karşılanabilir. Nitekim özellikle çok sayıda kurbanın olduğu 11 Eylül saldırıları, 2015'teki Ankara Tren Gar'ı gibi saldırılarda olay yeri görüntülerini dolayımsız olarak vermek hem terörist eylemin korkutma amacına hizmet edecek hem de kurbanlar ve yakınlarının kişilik haklarını ihlali anlamına gelecektir.

Ancak birtakım görüntülerin yasaklanması ile konu ile ilgili yayın yasağı getirilmesi farklı değerlendirilmelidir. Mezkûr kaygılarla getirilen yasak ve engellemeler halkın haber alma hakkını ve neler olup bittiğini öğrenme, olaya dair kendi kişisel tutumlarını geliştirme haklarını ihlal etmemelidir. Kaldı ki hadisenin görüntülerinin yasaklanması ile mahiyetine dair tartışmaların yasaklanması farklı kategorilerdedir ve ilki liberal felsefe açısından da kabul edilebilir meşru bir tutum iken ikincisi ifade ve haber alma haklarının ihlali anlamına gelir. Savcı Selim Kiraz vakasında da görüntülerin engellenmesi şeklinde kısıtlı bir engelleme değil konu ile ilgili her türlü yayını yasaklayan bir yayın yasağı getirildiğini görmekteyiz bu durum ifade özgürlüğü, haber alma hakkı açısından bir ihlal ve demokratik tartışma ortamının kısıtlanması olarak değerlendirilmelidir.

7.1.3. Devlete Ait Gizli Toplantının Yayınlanmasına Getirilen Erişim Engeli

2014 yılında devletin üst düzey Dışişleri Bakanı ve Müsteşarı, MİT Müsteşarı ve Genelkurmay 2. Başkanı'nın aralarında gerçekleşen gizli bir toplantının yasa dışı yöntemlerle ve gizlice dinlenmesi yoluyla elde edilen ses kayıtlarının YouTube'da yayınlanması neticesi YouTube'a erişim engellenmiş ve engelleme kararı,

i. devlet sırlarının ifşasının önlenmesi ve
ii. ulusal güvenliğe birinci derece tehdit oluşturulması

gerekçelerine dayandırılmıştır. Gerekçelerin özüne bakıldığında önceki bölümde ele alınan "milli güvenlik", "kamu düzeni" ve "suçun önlenmesi" gerekçelerinin bu vaka için ifade edilen "devlet sırlarının ifşasının önlenmesi" ile "ulusal güvenliğe birinci derece tehdit oluşturulması" şeklindeki gerekçelerle aynı kategoride değerlendirmek mümkün. Bu gerekçeler için de önceki bölümde ifade ettiğimiz güvenlik ve asayiş gerekçeleri ile devletin ifade özgürlüğünü tahdit edebileceği görüşünü tekrar edebiliriz. Ancak bu sınırlamanın demokratik bir toplumda **gerekli** ve **orantılı** olması ve taşıdığı **kamu yararının** da açık ve somut bir biçimde ortaya konmuş olması gerekmektedir.

Devletin, milli güvenlik, asayişin sağlanması ve devlet sırlarının saklanması gibi gerekçeleri **geniş yorumlaması** hem halkın, devletin işleyişi ile ilgili bilgilenmesine ve

denetim fonksiyonunu yerine getirmesine mâni olmak hem de muhalif düşünceleri bastırmak için engellemeleri bir araç olarak kullanmak olarak yorumlanabilir.

Bu vaka ile ilgili olarak dikkate alınması gereken bir başka kavram da ifşaatçılık (whistleblowing)'tır. **İfşaatçılık**, bir organizasyonda vuku bulan hukuka aykırı uygulamaları kamu yararını gözeterek yayınlamaktır. Wikileaks ve Edward Snowden günümüzün en bilinen ifşaatçılardır. Bu örneklerden de görüleceği üzere ifşaat, gerçek kimlikle yahut anonim olarak yapılabilir. İfşaat gerek ulusal gerekse uluslararası hukukta açıkça ifade özgürlüğü ile ilişkilendirilmiş olmasa da ifşacılığın korunması yönünde bir eğilim vardır. Örneğin Aliyev, uluslararası insan hakları hukuku bağlamında ifşacılığın ifade özgürlüğü çerçevesinde koruma kapsamına alınabilmesi için şu kriterlerin dikkate alınması gerektiğini ifade etmektedir:

> "İfşaatın başka bir yolla ifade edilemeyecek şekilde son çare olması, ifşa edilen bilginin kamu yararı taşıması ve gerçek olması, ifşanın kamuya sağlayacağı faydanın ilgili kamu kurumuna vereceği zarardan çok olması ve ifşa saikinin kişisel hınç veya politik çıkar elde etmek değil kamu faydasının gözetilmesi olmalıdır (Aliyev, 2018; 211)

BM Yolsuzlukla Mücadele Sözleşmesi'nin "İhbarda Bulunan Kişilerin Korunması" ve "Avrupa Konseyi Yolsuzluğa Karşı Özel Hukuk Sözleşmesi"nin Görevlilerin Korunması başlıklı maddeleri "makul gerekçelerle" ve "iyi niyetli" bir şekilde "yolsuzluk" fiillerinin ifşa edilmesinin hukuki koruma altında olması gerekliliğini ifade etmektedir (Aliyev, 2018; 204). Devletler için ulusal güvenlik konusu kapsamında değerlendirilebilecek hususlar söz konusu olduğunda bir korumadan bahsedilmemektedir. İfşanın ifade hürriyeti kapsamında değerlendirilebilmesi için bakmamız gereken kriterleri şu şekilde özetleyebiliriz:

> "(İfşa eyleminin bir) sorunun çözümü noktasında, kurumsal imkânların tükendiği yerde, son çare olarak ve ortak adalet anlayışını sağlamak amacıyla gerçekleştirilmesi beklenir. İfşaatçı bu eylemiyle, var olan kurumsal yapının temel ilkelerine veya kurumsal sözleşmeye doğrudan bir itirazda bulunmamakta ve ifşasıyla bu temel ilkelerin ve sözleşmenin çiğnenmesinden

> duyduğu kaygıyı dile getirmektedir. Dolayısıyla ifşaa, kurumsal gizliliğe aykırı ama meşru bir eylemdir. İfşaa sayesinde kamuda birçok etik dışı faaliyet, hile, savurganlık, yolsuzluk ve suiistimaller ortaya çıkarılmaktadır" (AKYÜREK, v.d.).

Görüldüğü gibi ifşa ancak etik ilkelere uyulduğu ve kurum içinde yapılan usulsüzlükleri, başka bir kişi veya grubunun çıkarları adına değil salt kamu yararına hizmet etmek adına yapıldığında meşru kabul edilebilir. Söz konusu vakanın buradaki kriterlere uygun olup olmadığı sübjektif bir değerlendirme konusu olmakla birlikte bize göre mezkûr ses kaydı gözetilen kamu yararı noktasında ifşaa kriterlerinin dışında yer almaktadır. Ancak liberal bir perspektifle bakıldığında bu tarz ifadelerin oldukça geniş yorumlanması bekleneceğinden söz konusu kayıt ifşaa bağlamında değerlendirilmese dahi kaydı yayınlayan platformun engellenmesinin kamunun bilgi edinme hakkını ihlal ettiği sonucuna varabiliriz. Yasa dışı bir şekilde devlete ait bilgileri ele geçirmek ile bu verilerin yayınlanması birbirinden ayrı değerlendirilmelidir. Şayet yasa dışı bir dinleme ve devlete ait gizli bilgilerin ele geçirilmesi, casusluk vb. bir suç işleniyor ise bu durumun soruşturulması ve sorumlularının yargıya sevk edilmesi gerekmektedir. Böyle bir kayıt nedeniyle yüzbinlerce kullanıcısı olan YouTube gibi bir platformun erişime engellenmesi tedbirin orantılılığı ilkesi ile bağdaşmamaktadır. Bununla beraber bu engelleme kararını liberal bir perspektiften orantısız ve aşırı bir tedbir olarak yorumluyor olsak da konuyla ilgili mahkeme kararının YouTube tarafından dikkate alınmıyor olması da eleştirilmesi gereken bir husustur. Bu konu ilerleyen bölümlerde müstakil olarak değerlendirilecek olmakla birlikte prensip olarak sosyal medya platformlarının faaliyet gösterdikleri ülkelerin mahkeme kararlarına uymaları gerektiğini belirtebiliriz.

7.1.4. Atatürk'e Hakaret Vakası Erişim Engeli

Önceki bölümlerde de ifade edildiği üzere YouTube Yunanistan'da yaşan bir Yunan vatandaşı tarafından yüklenen ve Atatürk'e hakaret ettiği düşünülen on adet video sebebiyle 5 Mayıs 2008'den 30 Ekim 2010 tarihine kadar yaklaşık iki buçuk yıl erişime engellenmiştir.

Türkiye'deki erişim engelleme kararlarının dayanağı olan 5651 sayılı İnternet Kanunu sekizinci maddesinde **5816 sayılı Atatürk Aleyhine İşlenen Suçlar Hakkında Kanun'a** atıfta bulunur. **5816 sayılı** kanunun ilk maddesi "Atatürk'ün hatırasına alenen hakaret eden veya söven kimse bir yıldan üç yıla kadar hapis cezası ile cezalandırılır" şeklindedir.

Atatürk hakkındaki ifadelerin sınırlandırılması vakasının değerlendirilmesi noktasında öncelikle bu ifadelerin hangi ifade kategorisinde yer aldığının belirlenmesi gerekmektedir. Bir politik figür olarak Atatürk hakkındaki ifadeleri politikacılar hakkındaki ifadeler olarak mı kabul etmek gerekir yoksa bir siyasal ideolojinin kurucu sembolik lideri olması hasebiyle Atatürk hakkındaki ifadeleri siyasal ifade olarak mı görmek daha doğru olur? Başka bir bakış açısıyla baktığımızda Türk eğitim sisteminde anaokulundan üniversiteye kadar verilen Atatürkçü eğitim, devletin tüm kurum ve organizasyonlarında yerine getirilen ritüeller, her vatandaşın Atatürk'e bağlılığını bekleyen resmi ve gayri resmi toplumsal mekanizmalar ve anayasadan tüm temel yasalara -milli eğitim, YÖK, Diyanet vb.- kadar Atatürkçülüğün yasal mevzuatın öncelikli hedef ve gayeleri içinde olması dikkate alındığında Atatürk ile ilgili ifadeleri dini ifadeler olarak mı kabul etmeliyiz?

AİHM'in içtihatları (Karan, 2018) bağlamında baktığımızda mahkemenin siyasal ve politikacılara yönelik eleştiriler konusunda özgürlükler lehine bir tutuma sahip olduğu ve hükümetlerin siyasal eleştiriler karşısında -bu eleştiriler sert bir üslupta dahi olsa- daha yüksek bir toleransa sahip olmalarının beklendiği görülmektedir. Dini ve ahlaki konulara ilişkin ifadelerde ise AHİM **ahlakın korunması** amacını ifadelerin sınırlandırılması noktasında bir kriter olarak belirlemektedir.

Sonuç olarak Atatürk hakkındaki ifadeler hangi kategoride ele alınırsa alınsın yüksek bir tolerans ile değerlendirilmesi ve eleştiri ve yaygın kanaatlerin aksi yorumlara açık olması gerektiği açıktır. Bu anlamda siyasi, dini, tarihi değeri her ne olursa olsun belirli kişi, düşünce, fikir veya ideolojilere yasal bir imtiyaz sağlamak başka bir ifadeyle bu olgulara seküler bir kutsiyet atfetmek liberal özgürlüklerle bağdaşır bir tutum değildir. Özgür bir bireyin düşünme ve düşündüğünü ifade etme hakkı toplumsal veya siyasal değer veya kutsallarla sınırlandırılmaz. Bilakis düşünsel kuraklığın ve ideolojik donukluğun

engellenmesi ve bilimsel düşüncenin ilerlemesi adına bu tarz önceden belirlenmiş değerlerin daha yüksek bir eleştirel tahammülü olması gerekmektedir.

Şunu da eklemek gerekir ki Atatürk yukarıda ifade ettiğimiz eğitim sistemi sebebiyle Türk halkı nezdinde adeta **insanüstü** bir hüviyete sahiptir (Bkz. Elmas, 2007). Atatürk'ün böylesi kutsî bir hassasiyetle takip edildiği bir ülkede basiretli ve iyi niyetli kimselerin Atatürk hakkındaki yorumlarında sorumlu bir tutum sergilenmesi beklenir. Ancak bu beklentinin Atatürk hakkında özel bir kanun çıkarılması suretiyle devlet erki ile tesis edilmeye çalışılması Atatürk hakkında aleyhte yapılabilecek yorum, düşünce, tartışma ve araştırmaların da önünü kesebilecek mahiyettedir. Bu durum da vatandaşları Atatürk hakkında hakiki bir bilgi ve kanaat sahibi olmaktan mahrum bırakarak devlet yöneticilerinin onlar için uygun gördüğü bilgilerle yetinmeleri zorunluluğunu doğuracaktır. Atatürk hakkında yapılacak alışılmadık, genel kabullerin dışında ve sarsıcı ifadeler -ki ifade özgürlüğü bu vasıftaki ifadeleri korumayı da kapsar- karşısında yapılması gereken özel bir kanun ile koruma yapmak değil, toplumun herhangi bir ferdini koruyan kanunlarla iktifa edilmesi ve okullarda verilen yoğun Atatürkçülük müfredatına eleştirel düşünce, farklı düşüncelere tahammül ve tolerans gibi öğeler eklenmelidir

Bu perspektif ile baktığımızda YouTube gibi toplumun pek çok farklı konuda bilgi sahibi olabildiği, bunun yanı sıra kendilerini ifade edebildikleri bir platformun yurtdışında ve yabancı bir ülke vatandaşı tarafından yüklenen on kadar video sebebiyle iki buçuk yıl engellenmesi liberal özgürlük teorisi ile bağdaştırılamaz. Her ne kadar bu videolar bir eleştirel fikir olmaktan öte, yüzeysel hakaretlerden ibaret olsalar da bunların yaratacağı olumsuz etki YouTube'un tüm nüfusa yıllarca yasaklanmasının etkileri ile kıyas dahi edilemeyeceğini ifade edebiliriz. Kaldı ki yasaklamalar bu tarz içeriklerin bilinirliğini arttırmak ve bunlara dikkat çekmek gibi istenmeyen sonuçlar da yaratmaktadır.

7.1.5. Türkiye'nin Terör Destekçisi Olarak Gösteren Makaleler Nedeniyle Wikipedia'nın Engellenmesi

29 Nisan 2017'de Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurulu (BTK)'nun 5651 sayılı kanuna dayanarak aldığı idari kararla Wikipedia'ya Türkiye'den hizmet verdiği tüm dillerde erişim engellenmiştir. Bu idari uygulama ile ilgili yetkili sulh hakimliğince,

i. yaşam hakkı ile kişilerin ve mal güvenliğinin korunması
ii. milli güvenlik ve kamu düzeninin korunması
iii. suç işlenmesinin önlenmesi

gerekçeleri ile uygulamanın devamı yönünde karar verilmiştir. Bu kararın ardından konuyla ilgili Anayasa Mahkemesi kararı çıkana dek Wikipedia'ya erişim iki yıl sekiz ay boyunca engelli kalmıştır. Mezkûr mahkeme kararında yasağın gerekçesi olarak Wikipedia'nın İngilizce versiyonunda yer alan "Suriye İç Savaşı'na Yabancı Müdahalesi (Foreign involvement in the Syrian Civil War)" ve "Devlet Destekli Terörizm (State sponsored terrorism)" adlı makalelerdeki Türkiye'nin terör örgütlerini desteklediğine dair ifadeler gösterilmiştir.

Daha önce ki bölümlerde de belirttiğimiz üzere Anayasa Mahkemesi "Barış İçin Akademisyenler İnisiyatifi" tarafından yazılan bildiri ile ilgili verdiği kararın gerekçesinde **"bir ifade ya da açıklamanın ifade özgürlüğü kapsamında kalıp kalmadığı değerlendirilirken söz konusu ifadelerin doğru ya da rahatsız edici olup olmadıkları belirleyici olmaz"** şeklindeki ifadesiyle ifade özgürlüğünün toplumun genel kabullerine aykırı ifadeler için de koruma sağladığını hatırlatmıştır.

State-sponsored Terrorism adlı makalede, Türkiye'den başka -Çin, Hindistan, İsrail, Malezya, Rusya, Suudi Arabistan, İngiltere ve ABD gibi- pek çok ülkeden bahsedildiği halde böyle bir engelleme kararı sadece Türkiye tarafından verilmiştir. Makalelerde genel olarak Türkiye'nin Suriye iç savaşında Nusra Cephesi ve Ahrar eş-Şam gibi terör örgütlerini desteklediği, PKK ve PYD ile olan çatışmasından ötürü de bu örgütlerin DAEŞ ile olan mücadelesine destek vermediği ifade edilmektedir. Diğer ülkeler için de benzer yorumlar yapılmaktadır. Örneğin İngiltere'nin ayrılıkçı örgüt IRA ile olan

mücadelesinde IRA karşıtı bazı paramiliter örgütleri desteklediği, ABD'nin ise Reagan doktrini ile Taliban ve El-Kaide'nin yaratıcısı olduğu şeklinde tam 22 ülke hakkında terör örgütlerini desteklemeleri ile ilgili ifadeler yer almaktadır. ABD ile ilgili bölümde ABD'nin Türkiye'de terör faaliyetleri sürdüren PKK'yı desteklediği bilgisi de yer almaktadır. Makalenin Türkiye bölümünde 37 adet kaynak gösterilmektedir. Kaynakların pek çok İngilizce ve Türkçe gazete haberlerinden oluşmakta bir kısmının da akademik makale olduğu görülmektedir. "Foreign involvement in the Syrian Civil War" adlı makalede ise Türkiye ile birlikte 7 ülke, Hizbullah ve Arap Birliği iç savaşın tarafları olarak gösterilmektedir. Bu makale de bir öncekinde olduğu gibi Türkiye'nin Suriye iç savaşında DEAŞ ile mücadelede isteksiz davrandığı ve bir takım selefi örgütleri desteklediği ifade edilmektedir. Her iki makale birlikte değerlendirildiğinde tamamı açık kaynaklarda yer alan bilgilerle desteklenmiş politik bir analiz olduğu görülmektedir.

Makalelerin İngilizce olarak yayınlandığı dolayısı ile Türkiye'de çok sınırlı bir etki gücüne sahip olduğu da belirtilmelidir. Bu yüzden söz konusu içeriklerin Türkiye'de milli güvenliği tehlikeye düşürecek ya da kamu düzenini bozacak bir etkiye sahip olabileceği iddiası son derece zorlama olacaktır ki söz konusu makalelerin yayında olduğu süre boyunca Türkiye'de herhangi bir olumsuz etki yarattığına da rastlanmamıştır. Hatta kamuoyunun büyük bir çoğunluğu bu içeriklerden söz konusu engelleme kararı neticesi haberdar olmuştur. Söz konusu makaleler düşmanca bir niyetle kaleme alınmış olsa dahi bunlara Türkiye'den erişilmesinin Türk halkı üzerinde olumsuz etkiler yaratacağını düşünmek zımnen halkın temyiz kudretini de hafife almak anlamına gelmektedir. Devletlerin vatandaşları için hangi içeriğin faydalı hangisinin zararlı olduğuna karar vermeye başladıkları bir ortamda özgür, bilimsel ve eleştirel düşünceye açık, demokratik bir ülkeden bahsedilemeyeceği malumdur.

Engelleme kararının ardından Wikipedia makalelerin kaldırılması noktasında bir inisiyatifleri olmadığını, makalelerin herkese açık bir şekilde site kullanıcıları tarafından yazıldığını, söz konusu engelleme kararının ardından kıdemli editörlerin makaleleri atıflar, kaynaklar ve objektiflik noktasında kontrol ettiklerini ve birtakım düzeltmeler yaparak rahatsız edici olduğu düşünülen bazı bölümlerin çıkarıldığını belirtmiş ancak makalelerin tamamen yayından kaldırılmaması gerekçesi ile erişim engelleme kararı

kaldırılmamıştır. Önceki bölümlerde belirtildiği gibi hükümet yetkililerin engelleme kararlarını savunurken dile getirdikleri gerekçelerden birisi de Wikipedia'nın editörler arasında adil davranmadığı ve Türkiye'nin tezlerine göre içerik düzenleyen editörlerin yaptığı değişikliklerin geri alındığı ve bu editörlerin sistemden atıldığıdır. Ancak bu noktada BTK ve diğer kamu kurumlarından bu argümana dair örnekler, ekran görüntüleri, söz konusu editörlerin kimler olduğu gibi ikna edici deliller getirilmemiştir.

Sonuç olarak AİHM'in ifade özgürlüklerinin sınırlandırılması noktasında önerdiği üçlü testi bu vaka için uygulamadığımızda kararın **ölçülülük ilkesine uygun olmadığı** anlaşılmaktadır. İngilizce olarak yayınlanmış iki makale -ki bu makaleler internette yayınlanmakta olan pek çok başka kaynaktan derlenerek ve kaynak gösterilerek yazılmıştır- sebebiyle Türkiye'de internette bilgi kaynağı olarak en çok kullanılan web sitesinin tüm vatandaşlara engellenmesi ölçülü bir uygulama olarak kabul edilemez. Engellemeye konu makalelerin Türkiye'de herhangi bir zorlayıcı sosyal ihtiyaca sebep olmadığı da açıktır ve engelleme için demokratik bir ülkede gerekli bir uygulama olduğuna dair kuvvetli ve ikna edici bir sebep görünmemektir. Dünyada kısmi ve kısa süreli engelleme örnekleri görülmüş olmakla beraber Wikipedia'yı tüm diller için, tamamen ve iki buçuk yıldan uzun bir süre engelleyen başka bir ülke örneği olmaması da gereklilik ölçütünün karşılanmadığını göstermektedir.

Wikipedia'nın engellenmesi vakasında kamu idaresinin takdir yetkisini oldukça geniş kullandığı ve vatandaşlarının bilgi edinme ve ifade haklarını ihlal ettiği açıktır ve bu tespit Anayasa Mahkemesi'nin konuyla ilgili kararı ile desteklenmektedir. Şunu belirtmek gerekir ki günümüz dünya düzeninde dezenformasyonun ülkeler arası ilişkilerde bir "yumuşak güç", başka bir ifade ile bir silah olarak kullanıldığı da inkâr edilemez bir gerçektir. Ancak böylesi bir "dezenformasyon saldırısı" altında olduğunu düşünen devletin yapması gereken halkı için bilgi ve haber alma kaynaklarını kısıtlamak değil bu saldırılara karşı temiz, doğru, şeffaf, ikna edici bilgilerle ve kanıtlarla iç ve dış kamuoylarını ikna etmeye çalışmak olmalıdır. Yasaklayıcı bir tutum ülkelerin iç ve dış itibarlarına da zarar vermekte ve demokratik sistemin gelişimini engellemektedir. Ayrıca engellemeler pratikte amaca da hizmet etmemekte, ilgili içeriğin daha çok yayılmasına sebep olmaktadır. Söz konusu kararın liberal felsefenin özgürlük anlayışı ile bağdaşabilir

bir mahiyette olmadığı açıktır. Liberal bir toplumda bireyler tüm bilgi kaynaklarına diledikleri gibi erişebilmeli, kendi değerlendirmelerini kendileri yapabilmeli ve kendilerini özgürce ifade edebilmelidirler.

7.2. Vakalara Dair Argümanların Liberal Perspektiften Değerlendirilmesi

Her bir engelleme vakasını yukarıdaki bölümlerde değerlendirmeye çalıştık. Vakaları tek tek incelediğimizde erişim engelleme gerekçeleri olarak mahkeme kararları veya idari açıklamalar gibi resmi kayıtla yer almadığı halde hükümet üyeleri ve kamu idarecilerince ifade edilen bir takım başka gerekçelerin yahut engellemenin kaldırılması koşullarının olduğunu görmekteyiz. Bunlar aşağıda sıralanmaktadır:

i. Engellene platformların Türkiye'de vergi vermesi gerektiği
ii. Engellene platformların Türk yargı kararlarına uyması
iii. Engellene platformların Türkiye'de temsilcilik açması

Bu gerekçe ve koşulların yanı sıra erişim engelleme vakalarına getirilen itirazları bir arada değerlendirdiğimizde genel olarak iki itirazın ön plana çıktığını görmekteyiz. Bu itirazlar ise aşağıda sıralandığı gibidir:

i. Erişim engelleme uygulaması iktidar tarafından bir sansür yöntemi olarak kullanılmaktadır.
ii. Belirli içerikler için bir platformun tamamının engellenmesi o platformun diğer kullanıcıları için ifade özgürlüğünün ihlalidir.

Bu tespitler hakkında da müstakil değerlendirmelerimiz aşağıdaki bölümlerde yer almaktadır.

7.2.1. Engellenen platformların Türkiye'de vergi vermemesi

Erişim engelleme vakaları ile ilgili olarak hükümet ve devlet kurumlarından yapılan açıklamalarda erişim engelleme kararlarının kaldırılması için engellemeye konu olan içerikle ilgili değerlendirmelerden sonra söz konusu internet şirketlerinin Türkiye'den yüksek miktarlarda gelir elde etmelerine karşın vergi vermedikleri belirtilmekte ve bu

engellemelerin kaldırılması için gereken koşullardan birinin de vergi olduğu ifade edilmektedir.

Gerçekten de başta Twitter ve YouTube'un bünyesinde yer aldığı Google dünyanın en çok kazanan şirketleri arasındadır. 2019 verilerine göre Google'ın 2019 yılı geliri 160,74 milyar ABD doları olarak gerçekleşmiştir. Haziran 2019 itibariyle, Google'ın ve YouTube'un bağlı olduğu ana şirket olan Alphabet dünya çapında internet şirketleri arasında 741 milyar ABD doları piyasa değeriyle dördüncü sırada yer almıştır (Clement, 2020). Google'ın Türkiye operasyonlarından ne kadar gelir elde ettiği açıklanmazken 2011 yılında AB için yapılan bir araştırma dolayısı ile 2011 gelirinin 152 milyon Euro olduğu öğrenilmiştir (shiftdelete.net, 2012).

Google'a benzer şekilde Amazon, Facebook, Microsoft, Airbnb, Uber ve Booking gibi başka devlerin yanı sıra irili ufaklı pek çok internet şirketi dünya ekonomisinde çok büyük bir ağırlığa sahiptir ve bu ağırlık dijital teknoloji şirketlerinin lehine artmaktadır. İnternet ekonomisinin büyük bir kısmı ABD merkezli şirketlere aittir. ABD dışındaki şirketler de genellikle Hollanda, İrlanda ve Almanya gibi batılı ülkelerde gruplaşmaktadır. Bu şirketler dünyanın tamamında hizmet verip abonelik, reklam, komisyon vb. gelirler elde ediyorlarken bu gelirlerin vergilerini kazancın gerçekleştiği ülkelerde değil şirketin merkezinin bulunduğu ülkelerde vermektedirler. Bu kazançların adil bir şekilde vergilendirilmesi konusu dijital ekonominin yarattığı ve tüm dünyada sürmekte olan önemli bir tartışmadır.

Ulusal mevzuat ve yargı kararları ile bu şirketler üzerinde vergi vermeleri yönünde bir etki yaratılamadığından konunun çözümü uluslararası hukuk alanında yapılacak bir düzenlemeye bağlıdır. İnternet şirketlerinin vergilendirilmemesi noktasında Türkiye ile aynı perspektife sahip olan diğer pek çok ülkenin de yaşadığı bu soruna bir çözüm bulunması noktasında Ekonomik Kalkınma ve İş Birliği Örgütü (OECD) dijital ekonomi şirketlerinin vergilendirilebilmesi için üye ülkelerin 2019 yılında bir prensip anlaşmasına vardığını ve 2020 yılında anlaşmanın yürürlüğe sokulmasının hedeflendiğini duyurmuştur. Buna göre ABD, Hindistan ve Çin'in de içinde bulunduğu yüzün üzerinde

ülke dijital şirketlerin faaliyette bulundukları ve kar elde ettikleri yerlerde vergilendirilmesi hususunda mutabakata varmıştır (Eczacıbaşı, 2018; 59).

Ne yazık ki bu uzlaşma uzun sürmemiş ve bu firmaların vergilendirilmesi noktasında halen uluslararası bir mutabakat sağlanamamıştır. ABD 2020'nin ilk yarısında Apple, Google, Facebook, Twitter gibi teknoloji devlerini "haksız yere vergilendirdikleri" iddiası ile uyguladıkları ya da uygulamayı planladıkları dijital vergilerle ilgili olarak aralarında Türkiye'nin de bulunduğu çeşitli ülkeler hakkında resmi bir soruşturma başlattı. Bu soruşturma ve ABD'nin ekonomik misilleme tehditlerine rağmen Fransa söz konusu internet firmalarına "dijital hizmetler vergisi" adı altında bir vergi uygulamaya başladı. Fransa'nın bu kararının ardından ABD, internet şirketlerinin fiziksel olarak bulunmadıkları ülkelerdeki gelirlerinin nasıl vergilendirileceğine dair Avrupa ülkeleriyle sürdürülmekte olan uluslararası vergi müzakerelerini askıya alındığını duyurdu (Internethaber.com, 2020a, 2020b, 2020c).

OECD ve AB ile ABD arasında yürütülen bu çalışmalar henüz sonuçlanmamış olmakla birlikte bize internet gelirlerinin, gelirin elde edildiği ülkede vergilendirilmemesi sorununun uluslararası bir konu olduğunu ve bunun Türkiye tarafından yasaklamalar için türetilmiş suni bir argüman olmadığını göstermektedir. Fakat benzeri bir şekilde vergilendirme talebi olan başka bir ülkenin bu sebeple herhangi bir internet şirketinin faaliyetlerini yasakladığını, erişimini engellediğini de görmemekteyiz.

Mezkûr çalışmalardan da anlaşıldığı şekilde hükümetlerin dijital ekonomi şirketlerinin ülkelerinde kazandıkları gelirle ilgili olarak vergilendirme talebinde bulunması gayet anlaşılır ve makul bir taleptir. Liberalizmin serbest piyasa düzeni ve mülkiyet hakkı gibi temel ekonomik argümanları da adil vergilendirme prensibi ile uyumludur. Ancak vergilendirme konusunun kişilik hakları ve özel yaşamın ihlali, Atatürk'e hakaret, terörizme destek, devlet sırlarının ifşası gibi suçlamalar neticesi uygulamaya konulmuş engelleme kararları ile ilişkilendirilmesi makul bir tutum değildir. Vergilendirme ve benzeri ekonomik sorunlar uluslararası hukuk ve ticaret kuralları ve teamülleri çerçevesinde çözülmeye çalışılmalıdır. Türkiye'deki erişim engellemelerini düzenleyen 5651 sayılı İnternet Kanunu vergi ile ilgili herhangi bir hüküm içermez. Dolayısı ile

Türkiye'de bir internet şirketini vergi vermediği için erişime engelleyecek yasal bir düzenleme bulunmamaktır. Dolayısı ile böyle bir amaçla erişim engellemek hukuki bir tutum değildir.

Bu yöndeki açıklamalar engelleme kararlarında gösterilen gerekçelerin göstermelik oldukları intibaı yaratmakta mahkemelerce verilen kararların tarafsızlığına gölge düşürmektedir. Ayrıca kâr amacı gütmeyen ve bağışlarla varlığını sürdüren bir vakıf bünyesinde yer alan ve reklam, komisyon, üyelik ücreti gibi gelirleri bulunmayan Wikipedia'nın Türkiye'de vergi vermeye davet edilmesi Türkiye'deki kamu yöneticilerinin bu konuda özenli bir stratejiyle hareket etmediklerine işaret etmektedir.

7.2.2. Engellenen platformların Türk yargı kararlarına uymaması

Birey ve devlet arasındaki ilişkiyi açıklayan toplumsal sözleşme kuramlarını yeniden hatırladığımızda bireylerin güvenlik, düzen ve mülkiyet hakkı gibi temel gerekçelerle özgürlük ve emeklerinin bir kısmından toplumsal düzen lehine feragat ettiklerini görürüz. Buna göre bireyi dışarıdan gelecek tehdit ve tehlikelere karşı korumak devletin pozitif bir yükümlülüğüdür. Modern demokrasilerde birey diğerleri ile olan ihtilaflarını yargı yoluyla çözme hakkına sahiptir ve yargı kararları devlet için bağlayıcıdır.

Liberalizmin hukukun üstünlüğü prensibine göre gerek kişiler arası ihtilaflarda gerekse birey ve devlet arasındaki ihtilaflarda yazılı hukuk karinelerine dayalı adil yargı kararları hem bireyleri hem devleti bağlar hüviyettedir. Dolayısı ile yargı kararlarına hem bireyler hem de devlet uymak zorundadır.

Bireyin hakları devletin egemenlik sınırları dışında ihlal edildiğinde devletin bu konuda yapabilecekleri geniş bir uluslararası hukuk tartışmasının konusu olmakla beraber bizim konumuz bağlamında ülke sınırları içindeki vatandaşlara servis sağlayan firmaların müşterileri veya kullanıcıları ile ilgili mahkeme kararlarını uygulamasının beklenmesi son derece tabii bir durumdur. Birey açısından bakıldığında, merkezi başka bir ülkede bulunan uluslararası bir firma tarafından doğrudan veya dolaylı olarak bireysel haklar ihlal edildiğinde başvurabileceği tek hukuk mercii yerel yargıdır. Devlet bu çerçevede verilen yargı kararlarının yerine getirilip getirilmediği noktasında elindeki tüm zorlayıcı

imkanları kullanmadığında vatandaşına karşı olan yükümlülüğünü ihmal etmiş olacaktır. Dolayısı ile verilen yargı kararlarının tatbiki noktasında ilgili firmaları devlet uhdesindeki telekomünikasyon alt yapısını kullanmaktan men etmek başka bir ifade ile bu firmanın ülkedeki faaliyetlerini engellemek meşru ve gerekli bir tavırdır. Telekomünikasyon alt yapısı ülkedeki tüm kablolu ve kablosuz telefon, internet, GSM vb. ağları kapsar. Bu alt yapıyı işletmek devletin sorumluluğundadır. Fakat bu devlete keyfi bir işletme hakkı vermez. Hukuka saygılı, özgürlükçü, demokratik ve adil bir devlette bu alt yapı ağ tarafsızlığı, açıklık prensibi, ifade özgürlüğü vb. tüm özgürlüklere saygılı bir şekilde işletilmelidir. Yargı kararlarının zorlanması noktasında bu alt yapı üzerindeki tasarruf yetkisini kullanacak devlet yönetiminin sözünü ettiğimiz ilkelerin dışına çıkmaması onun meşruluğunun kriteri olacaktır. Bu noktada şunu da belirtmeliyiz ki yine ABD menşeli özel(!) bir girişimci olan Elon Musk, *Starlink* adını verdiği ve uzaya fırlattığı uydular üzerinden küresel bir kablosuz ağ servisi hedefleyen bir proje başlatmıştır (Starlink, 2020). Bu ve buna benzer projeler yakın gelecekte ulus devletler için telekomünikasyon alt yapısı üzerindeki tasarruf imkanlarının da kaybedileceği anlamına gelmektedir. Dolayısı ile internet dünyasındaki sorunları çözecek uluslararası bir hukuki çerçeve belirlenmesi noktasında girişimlerde bulunmak yerine erişim engelleme yoluna gitmek günümüz teknolojik gelişmeleri göz önüne alındığında iptidai bir yöntem olarak görünmektedir.

Söz konusu yargı kararlarının adil olup olmadığı, hükümetlerin baskısı ve etkisinin olup olmadığı ve hatta muhalif düşünceleri bastırmak amacıyla ifade özgürlüğünü engelleyici mahiyette olup olmadığını sorgulamak, söz konusu firmaların değil ülke içindeki demokratik süreçlerin ve toplumsal tarafların vazifesidir. Dolayısı ile internet firmalarının ülke dahilinde verilen yargı kararlarına uymaları, gerekli hallerde itirazlarını yine ulusal ve uluslararası hukuk nezdinde yapmaları ve yargı kararlarını uygularken son derece şeffaf olmaları gerekir. Bu gereklilikleri yerine getirmeyen firmaların erişime engellenmesinin hukukun üstünlüğü prensibini da hatırlatarak liberal perspektif açısından doğru bir uygulama olduğunu ifade edebiliriz.

7.2.3. Engellene platformların Türkiye'de temsilcilik açmaması

Önceki bölümde ifade ettiğimiz gibi devletler kendi sınırları dışında faaliyet gösteren internet firmalarını hukuken denetleme imkanına sahip değildir. Örneğin ABD'de kurulu olan Facebook, Twitter, Google gibi firmalar Türk hukuk sisteminin dışında kalmaktadır. Fakat bu firmalar Fransa, İrlanda, Hollanda, Brezilya gibi ülkelerde temsilcikler açmış durumdadırlar. Bu durumda temsilciliğin açıldığı ülkeler bu temsilcilikler vesilesi ile söz konusu internet firmalarını hukuken denetleme imkanına sahip olmaktadır.

İnternet şirketlerinin hangi ülkelerde temsilcik açtığı incelendiğinde bunların büyük oranda hukukun üstünlüğünün sağlandığı demokratik ülkeler olduğu görülmektedir. 2017 itibari ile Twitter'ın temsilcilik açtığı 18 ülkenin 14'ü, Facebook'un ise temsilciliğinin bulunduğu 31 ülkeden 27'sinin Freedom House tarafından yapılan değerlendirmeye göre "özgür", diğer temsilciliklerin ise "yarı özgür" statüsündeki ülkelerde olduğu görülmektedir. **Bu perspektiften bakıldığında** internet firmalarını Türkiye'de temsilcilik açmaya teşvik etmenin yolunun erişim engellemeleri uygulamaları değil, uluslararası standartlarda, gelişmiş bir hukuk ve ekonomi alt yapısının sağlanması olduğu sonucuna varılabilir. Mevcut uygulama internet şirketlerinin yaptığı haksız uygulamalar ile hukuk dışı yöntemlerle mücadele edildiği görüntüsü vermektedir ki bu bir hukuk devleti için kabul edilebilir bir durum değildir.

7.2.4. Erişim engelleme uygulaması iktidar tarafından bir sansür yöntemi olarak kullanılmaktadır.

Türkiye'deki erişim engelleme vakaları etrafında yürütülen tartışmalar değerlendirildiğinde en çok ön plana çıkan eleştirilerden birinin engelleme fonksiyonunun hükümet tarafından muhalif düşünceleri engellemek için bir sansür enstrümanı olarak kullanılması olduğu görülmektedir.

Türkiye'deki erişim engelleme vakaları sadece örneklerini incelediğimiz vakalarla sınırlı değildir. İfade Özgürlüğü Derneği'nin hazırladığı 2018 Engelli Web raporuna göre 2018 yılı sonu itibarıyla Türkiye'den 245.825 web sitesi ve alan adına erişim engellenmiştir. Bu rakam 2019 yılı için 274.000 olarak güncellenmiştir (Akdeniz, 2019; İfade Özgürlüğü

Derneği, 2018). Mezkûr rapor incelendiğinde Twitter, Facebook, Google, Wordpress, Reddit gibi sosyal medya platformlarının yayınladığı şeffaflık raporlarında da Türkiye gerek mahkeme kararları gerekse diğer olarak ifade edilen idari kurumlar tarafından en çok **sosyal medya kısıtlaması talep eden ülkeler** arasında yer almaktadır.

Bu ve benzeri örnekler göstermektedir Türkiye internetin ve özellikle sosyal medyanın en çok kontrol altına alınmaya çalışıldığı ülkelerden biridir.

İncelediğimiz vakalar da göstermektedir ki ifade özgürlüğünün belirli alanlarda sınırlandırılması kabul edilebilir. Bilhassa kişilik hakları ve özel hayatın korunması gerekçesi ifade özgürlüğünün sınırlandırılması noktasında haklı bir gerekçe olarak kabul edilebilir. Milli güvenlik, terör, suçun önlenmesi, halkı kin ve düşmanlığa tahrik, devlet sırlarının ifşası ve **devlet büyüklerine hakaret** gibi gerekçelerle ifade özgürlüğüne sınırlama getirmek de belirli şartlar yerine getirildiğinde hukuka uygun kabul edilebilir. Ancak bu şartların AHİM tarafından kısıtlamanın yasal, belirli ve gerekli olması ve sınırlamanın ölçülü, zorlayıcı sosyal bir ihtiyaca dönük ve son çare olması gerektiği şeklinde belirlendiğini çalışmamız boyunca sık sık belirttik. En önemli kriterlerden birinin de sınırlamaya **son çare** olarak başvurulması ve uygulamanın **istisnai** olması gerektiğini tekrar belirtelim.

Sadece yukarıdaki rakamlar incelendiğinde dahi Türkiye'de internet üzerinde uygulanan kontrol ve sınırlandırma çabalarının istisnai olmadığı, aksine sistematik ve toplu bir engelleme girişiminin söz konusu olduğu anlaşılmaktadır. Bu da erişim engelleme uygulamaları karşısındaki sansür itirazlarına haklılık kazandırmaktadır.

Son olarak sansürle en çok itham edilen uygulama olan Güvenli İnternet Filtresi uygulamasının tüm eksikliklerine rağmen bir sansür olarak değerlendirilemeyeceği de ifade edilmelidir. Bu eksiklikler değerlendirmeler bölümünde ele alınmaktadır.

7.2.5. Belirli içerikler için bir platformun tamamının engellenmesi diğer kullanıcıların ifade özgürlüğünün ihlalidir

Twitter, YouTube ve Wikipedia'nın engellenme vakalarını ve bu engellemelere verilen tepkileri önceki bölümlerde aktardık. Bu vakalarla ilgili olarak, verilen tüm Anayasa Mahkemesi kararları dahil olmak üzere yazılan köşe yazıları, STK'larca yapılan açıklamalar, hazırlanan rapor vb. çalışmaların pek çoğunda suç unsuru taşıdığı düşünülen belirli sayıdaki içerik sebebiyle platformun tamamının engellenmesinin o platformdan yararlanan diğer kullanıcılar açısından hak ihlali doğurduğu noktasında ortak bir eleştiri yer aldığını görmekteyiz.

AİHM'nin üçlü testi göz önüne alındığında, bireysel özgürlükler noktasında suç içerdiği iddia edilen sınırlı sayıdaki içerik için tüm platformun kullanıma kapatılmasının kabul edilemez olduğunu söyleyebiliriz. Ancak önceki bölümlerde aktardığımız URL bazlı engelleme ve http / https teknolojilerini göz önüne aldığımızda farklı bir noktaya varabiliriz. Kısaca tekrarlamak gerekirse http protokolü ile yayın yapan sitelerde URL bazlı engelleme -yani spesifik olarak hedeflenen içeriğin engellenmesi- mümkünken https protokolünü kullanan siteler için bunun teknik olarak mümkün olmadığı durumlarda kamu otoritesinin platformun tamamını engellemesi gerçekten yeni hak ihlallerini doğurabilir.

Kanaatimizde -engelleme gerekçelerinin evrensel hukuk çerçevesinde meşru olduğu kabul edildiğinde- kamu otoritesinin teknik olarak başka elverişli bir yöntemi olmadığında platformun tamamını engellemesi diğer kullanıcılar açısından bir hak ihlali yaratmaz. Zira çoğunluğun faydası için olsa dahi azınlığın hakları göz ardı edilemez. Örneğin tek bir kişinin mahremiyetinin ihlal edildiği bir durumda kamu otoritesi başka bir yöntemle içeriğin kaldırılmasını temin edemediğinde diğer kullanıcıların haklarını göz önüne alarak platformun tamamının engellenmesinden geri duramaz. Ancak bu tespitin bilhassa kişilik hakları ve özel hayatın korunması gibi bireysel hakların ihlali noktasında geçerli olduğunu da belirtmek gerekir. Milli güvenlik, suçun önlenmesi, Atatürk'e hakaret, ülke imajını bozmak vb. bireyden çok devlet ile ilgili konularda onları kullanan

diğer kullanıcıların ifade ve iletişim hakları lehine platformları açık tutulacak şekilde tutum alınması daha özgürlükçü bir yaklaşım olacaktır.

7.2.6. Erişim Engellemeleri Türkiye'nin İtibarı Zedeliyor

Bir önceki bölümde erişim engellemeleri üzerinde gerçekleşen kamuoyu tartışmalarında engelleme karşıtı kesimlerin kullandığı argümanlardan birinin de "yasakların Türkiye'nin uluslararası itibarına zarar vermesi" idi. Küreselleşme ile birlikte ülkelerin itibarı önem kazanmıştır. Ülkelerin demokrasi, hukukun üstünlüğü, insan haklarına saygı, serbest piyasa ekonomisi gibi konulardaki itibarı uluslararası ilişkilerde önemli rol oynamaktadır.

Ayrıca uluslararası ilişkilerde **kamu diplomasisi** de önemli bir yumuşak güç aracı haline gelmiştir. Kamu diplomasisi "devletlerin uluslararası kamuoyunu veya seçkinlerinin düşüncelerini ülkenin çıkarları doğrultusunda etkileme çabaları" (Yağmurlu, 2007) olarak tanımlanabilir. Kamu diplomasisi "devletten devlete değil, devletten kamuoylarına; sivil toplumdan devletlere, sivil toplumdan kamuoylarına yönelik olarak yapılan, kapalı kapılar ardında değil, açık ve toplumun her kesiminin katıldığı bir diplomasi" türüdür (Sanberk & Altınay, 2008).

Tanımlardan da görüleceği üzere dış kamuoyu algıları ülke çıkarları ile doğrudan ilgilidir. Özellikle turizm, uluslararası ticaret, eğitim, lojistik gibi sektörler yabancı kamuoylarının ülke imajı ile ilgili kanaatlerinden doğrudan etkilenmektedir. Bu perspektiften bakıldığında dış kamuoyunda Türkiye'nin Wikipedia, Youtube ve Twitter gibi platformlara erişimin yasak olduğu ve internetin özgür olmadığı bir ülke olarak görülmesinin Türkiye'nin uluslararası itibarına olumlu katkı sunmadığı açıktır. Bu anlamda Türkiye; Bahreyn, Mısır, Kazakistan, Küba, Pakistan ve Tayland gibi ülkelerle aynı klasmanda, internetin özgür olmadığı ülkeler arasında değerlendirilmektedir. (Freedom House, 2019).

Günümüz dünyası ülkelerin içine kapalı veya bağlantısız olarak varlıklarını sürdürebilecekleri değil aksine uluslararası birlikteliklerin geçerli olduğu bir mahiyettedir. Hiçbir ülke sadece kendi üretimi ile varlığını sürdürememekte, teknolojik ve bilimsel ilerlemeler uluslararası iş birlikleri ile sağlanmaktadır. Böyle bir dünya

düzeninde ulusal itibar ideolojik veya şovenist bir duruş yahut irrasyonel bir lükse değil aksine son derece rasyonel temelleri olan stratejik bir ihtiyaçtır. Böylesi stratejik öneme sahip olan milli itibar ve algı, ülkenin kendisi tarafından bilinçli olarak yönetilmediğinde kendi doğal ritmiyle ilerlemesi bir tarafa, başkaları tarafından yönetilir hale gelecektir (Sanberk ve Altınay, 2008).

> "Twitter ve Youtube yasaklarının, Fransız medyasında kendisine geniş yer bulduğunu ve bu yeri bulurken de Türkiye ve AKP hükümeti ile ilgili kafalardaki otoriterlik, yolsuzluk, Suriye krizi, Batı ile bağları koparma gibi başlıklardaki olumsuz imajın pekiştirildiğini söyleyebiliriz" (Bostancı, n.d.).

Wikipedia, Youtube ve Twitter gibi platformların erişime engellenmesinin Türkiye'nin Fransa kamuoyundaki itibarına etkisi üzerine yapılmış olan bu çalışmanın da gösterdiği üzere internetin yasaklanması uluslararası kamuoyunda totaliter rejimlerin bir alameti olarak değerlendirilmektedir. Bu durum yukarıda da belirttiğimiz gibi Türkiye'nin Çin, İran ve Rusya gibi medya denetimi ve sansürün hâkim olduğu ülkeler sınıfında değerlendirilmesine sebep olmaktadır. Sonuçta internet erişim engellemelerinin Türkiye'nin itibarına zarar verdiği iddiası geçerli bir argüman olarak değerlendirilmelidir.

8. BÖLÜM
TARTIŞMALAR: İNTERNET HEGEMONYASI VE ULUS DEVLET İKİLEMİNDE BİREYSEL ÖZGÜRLÜKLER

İnterneti günlük hayatında, iş yerinde, evinde, otomobilinde, haber almak, eğlenmek, yer yön bulmak, alış veriş yapmak, araştırma yapmak vb. amaçlarla kullanan ortalama bir internet kullanıcısı tüm görüşme ve mesajlaşma kayıtlarını, gün içinde nerelerde bulunduğunu, hangi saatlerde hangi güzergahlarda ve vasıtalarla seyahat ettiğini, alışveriş tercihlerini, dini inanışlarını, siyasi tercihlerini, sağlık durumuyla ilgili verileri, medeni halini, aile üyelerini ve buna benzer daha pek çok veriyi kullandığı internet platformuna iletmektedir.

Tek tek her bir birey için çok kıymetli olan bu veriler "büyük sayılar kanunu" ve "ağ teorileri" ile birlikte değerlendirildiğinde kollektif olarak ve birbirleri ile ilişkileri bağlamında üssel bir etkiyle çok daha büyük bir "stratejik güç" yaratmaktadır.

ABD seçimleri etrafında gelişen Cambridge Analytica ve Rusya'nın seçimlere müdahalesiyle ilgili skandal iddialar, NSA çalışanı Edward Snowden'ın veya Wikileaks'in yaptığı ifşaatlar, Rusya'nın sosyal medya üzerinden ABD'deki karşıt siyasal görüşler arasında deneysel olarak başlattığı iddia edilen çatışmalar gibi olaylar bize büyük verinin sağladığı bu **stratejik gücün** önemini gösteren örneklerden sadece birkaçı olarak hatırlanabilir. Bu olayların yanı sıra yapay zekâ uygulamaları, küresel kablosuz ağ projesi (Starlink), kripto para uygulamaları (Bitcoin) gibi gelişmeler de göstermektedir ki internet bir yandan giyilebilir teknolojiler ve nesnelerin interneti (IoT) uygulamaları ile dünya nüfusundaki derinliğini arttırmakta öte yandan da hızla merkezileşmektedir. Bu merkezileşme ile internet kullanıcısı bireyler için -Çin'in uyguladığı Sosyal Kredi Sistemi'nin iyi bir örneğini temsil ettiği- tarihte görülmemiş boyutta bir gözetim riski ortaya çıkarırken, ulus devletler için de internet ağının tamamen dışında, edilgen bir son kullanıcı olma sonucunu doğurmaktadır. Küresel kablosuz ağ ve kripto paraların yaygınlaşması ile ulus devletler alt yapı üzerindeki hakimiyetlerini ve vatandaşlarına ait bilgiler noktasında **düzenleyici** olma fonksiyonunu kaybedecek görünmektedir. Merkezileşen internet teknolojileri büyük bir gözetim, denetim, manipülasyon,

propaganda ve ekonomik hegemonyanın işaretlerini vermekte ve demokratik toplum düzenini ciddi anlamda tehdit etmektedir. Demokrasinin temeli olan özgür seçimlerin güvenilirliği şimdiden dünya kamuoyunun gündeminde bir tartışma konusu haline gelmiştir.

Tezin önceki bölümlerinde de göstermeye çalıştığımız gibi bu **veri gücü** internette dağıtık olarak yayılmamakta, aksine Apple, Facebook, Microsoft, Twitter, Google başta olmak üzere az sayıdaki şirkette toplanmaktadır. Bu şirketlerin tamamına yakını ABD menşelidir. Geldiğimiz noktada artan dijitalleşme ile birlikte tüm dünya halklarına ait **büyük veri** bu şirketler vasıtasıyla -çok büyük oranda- ABD'de toplanmaktadır. ABD'nin bu şirketlerin elindeki verileri kendisi için oluşturulan bir **arka kapı** vb. yöntemlerle kontrol altına aldığı artık açık bilgi kaynaklarında da yer alan bilinen bir **sır** haline gelmiştir.

Sonuç olarak Türkiye gibi ülkeler, kendi vatandaşlarına ait bilgilerle üretilen bu **stratejik güç** üzerinde herhangi bir kontrole sahip değilken ABD, internet vasıtası ile Türk vatandaşları hakkında Türkiye Cumhuriyeti'nin sahip olduğunun çok üzerinde bir bilgiye ve daha da ötesi dezenformasyon, misenformasyon, propaganda vb. araçlar kullanarak Türkiye'de internet kullanan kitleler üzerine önemli bir manipülasyon gücüne sahip olabilmektedir. Yukarıda da belirttiğimiz üzere bu manipülasyon gücü internete dayalı navigasyon uygulamaları vesilesi ile şehir trafiğini, seçimler üzerinden ise ülke yönetimini etkilemeye yetecek kadar geniş bir etki alanına sahiptir.

Önceki bölümlerde aktardığımız gibi hali hazırdaki bu yapıya kripto para ve küresel kablosuz ağ teknolojisinin de eklemlenmesi ile ulus devletler çok yakın bir gelecekte ülkelerinde üretilen dijital veri üzerindeki kontrollerini kaybettikleri gibi telekomünikasyon ve finans sistemi üzerindeki kontrollerini de kaybetmekle yüz yüzedir. Bilgisayarını veya telefonunu ABD menşeli küresel kablosuz ağa bağlayan bir kişi, ürettiği ya da tükettiği dijital hizmetler ödemelerinde de kripto para kullanması halinde ulus devletin gözetim ve denetimi dışında kalacaktır. Ulusal telekomünikasyon ve finans alt yapısı küresel kablosuz ağ ve dijital para birimleri ile bypass edilebilecektir.

Bu duruma birey ve devlet perspektiflerinden baktığımızda iki farklı manzara ile karşılaşmaktayız: Hayatının her anıyla 360 derecelik bir gözetim ve kontrol (süperoptikon) ile karşı karşıya kalan birey ve kendi vatandaşları üzerindeki kontrol erkini ve -başka ülkelerin gözetim ve manipülasyona karşı- koruma görevini ifa edemeyen bir ulus devlet. Her iki zaviyeden bakıldığında da ulus devletin internet hegemonlarına karşı bir güç mücadelesi vermek zorunda olduğu aşikardır. Hem vatandaşlarının zihni bağımsızlıklarını ve mahremiyetlerini küresel gözetime karşı korumalı hem de meşru devlet otoritesine yapılan dış müdahalelere karşı mücadele etmelidir. Dolayısı ile ulus devletler ile küresel internet hegemonyasını kurmuş olan ABD arasına süregiden ve daha da hararetlenmesi beklenen bir güç mücadelesi vardır diyebiliriz.

Ulus devletler ve özelde Türkiye bu mücadeleyi hangi yöntemlerle gerçekleştirmelidir sorusuna yanıt vermek gerekirse öncelikle izlenecek mücadele yönteminin evrensel hukuk normlarına, uluslararası anlaşmalara, hukuka ve yasalara saygılı ve meşru bir mahiyette olması gerekmektedir. Bundan da öte bu mücadele vatandaşlar üzerindeki gözetim ve denetimi paylaşmak ya da ele geçirmek maksadıyla değil, aksine ortadan kaldırmak adına yürütülmelidir ki ülke liberal özgürlük felsefesinin de öngördüğü özgür birey, hukuka saygılı ve sınırlı devlet ve serbest piyasa hedeflerine ulaşılabilsin.

Türkiye'nin yukarıda ortaya koymaya çalıştığımız uluslararası güç mücadelesinde aktif bir tutum sergilemeye çalıştığı fakat bu çerçevede attığı adımların bu amaca uygun olmadığını görmekteyiz. Türkiye'nin bu çerçevede odaklandığı konuları şu şekilde sıralayabiliriz:

- Sosyal medya üzerinde kontrol sağlamak,
- Sosyal medya vb. internet şirketlerinin vergi vermesini sağlamak,
- Sosyal medya vb. internet şirketlerinin Türk yargı kararlarına uymasını sağlamak,
- Bu kontrol ve vergilendirme ihtiyacına yönelik olarak internet şirketlerinin Türkiye'de temsilcilik açmasını sağlamak.

Bu amaçlar karşısında Türkiye'nin gelişen teknoloji, uluslararası hukuk, internet ile şekillenen sosyal mekanizmalar gibi unsurları da dikkate alan bir internet stratejisi

geliştirmek yerine anlık ve radikal kararla mücadele etmeye çalıştığını ve erişim engelleme, kapatma, durdurma yasaklama gibi enstrümanlara dayalı yüzeysel bir politika izlediğini ifade edebiliriz. Bu tezde incelediğimiz engellemeler dışında da pek çok sitenin erişime engellendiğini ve Booking.com, PayPal, Uber gibi firmaların Türkiye'deki faaliyetlerinin durdurulduğunu da göz önüne aldığımızda Türkiye'nin uluslararası internet hegemonyasına karşı yalnızca **kendi etrafına duvar örme politikası** geliştirebildiği görülmektedir. Ayrıca söz konusu engelleme vakaları üzerinde yaptığımız incelemeler sonucu, tüm engellemelerin Anayasa Mahkemesi tarafından ifade özgürlüğü ihlali sayılarak durdurulmasının engellemelerin iç hukuk açısından da etraflıca düşünülmüş bir strateji bağlamında uygulanmadığını ve erişim engelleme politikalarının yalnızca yukarıda ana hatları ile tasvir etmeye çalıştığımız internet hegemonyasına karşı değil ayrıca muhalif görüşlerin tedip ve kontrol edilmesi noktasında da sistematik bir sansür aracı olarak kullanıldığı sonucunu ortaya çıkmaktadır.

Yukarıda da belirttiğimiz üzere sosyal medya şirketlerinin ülke içinde vergilendirilmesi, bu şirketlerin Türkiye'de temsilcilik açmaması ve yargı kararlarına uymamaları çözülmesi gereken önemli sorunlardır. Ancak bu sorunlar sadece Türkiye'nin karşı karşıya olduğu sorunlar değildir. **Bu sorunların çözümü için erişim engelleme uygulaması geçerli ve kabul edilebilir yöntem değildir.** Kaldı ki erişim engelleme yöntemi bu sorunların hiçbirine bir katkı sağlamadığı gibi Türkiye'nin imajı ve saygınlığı açısından da önemli kayıplara sebep olmuştur. Ayrıca **erişim engelleme yöntemi internette yer alan içerikleri kaldırmanın bir yöntemi değil yalnızca bunları Türkiye internet kullanıcıları için gizlemeye yarayan kozmetik bir müdahaledir.** Şu da var ki uzun süren engellemeler vesilesiyle Türk internet kullanıcıları bu engellemeleri kolayca aşabilmenin pek çok yöntemini keşfetmiştir. Vergi, temsilcilik, yargı kararları vb. düzenlemeler noktasında Türkiye uluslararası hukuk, AB ve OECD gibi uluslararası örgüt ve platformlar ile uyumlu ve iş birliği içinde, hukukun üstünlüğüne, demokratik toplum olmanın gereklerine uygun ve şeffaf yöntemlerle girişimlerde bulunmalıdır.

Türkiye'deki uygulamalara yakından baktığımızda Türkiye'nin dış politikası ile ilgili iki makale veya Atatürk'e hakaret içeren birkaç video gibi sebeplerle milyonlarca kullanıcısı olan platformların erişime engellenmesi hem amaca hizmet eden bir sonuç doğurmamakta

hem de yukarıda ana hatlarını çizmeye çalıştığımız internetin merkezileşmesi, küresel gözetim ve internet alt yapısının tekelleşmesi gibi büyük stratejik riskler karşısında asıl riski ıskalayan naif uygulamalar olarak görülmektedir.

Sonuç olarak Türkiye'de internet erişim engellemelerini liberalizmin temel kavramları çerçevesinde değerlendirdiğimizde, kişilik hakları ve özel hayatın korunması bağlamında liberalizmin bireycilik prensibi ile bağdaşır olduğunu ifade edebiliriz. Toplum düzeni ve devlet güvenliği ile ilgili konularda idareye verdiği aşırı takdir hakkı ve mahkeme kararlarının idari kararları onaylar mahiyette çalışması sebebiyle; bireycilik, hukukun üstünlüğü, sınırlı devlet prensipleri açısından liberal felsefe ile bağdaşmaz olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca idarenin kişisel hakların ihlali ve bunlarla ilgili mahkeme kararlarına uyulmaması gibi bir takım haklı gerekçeleri sosyal medya şirketlerine karşı - kontrol altına almak, vergi vermeye ve temsilcilik açmaya zorlamak vb. amaçlarla- araçsallaştırdığını ve erişim engelleme tedbirini aşırı ve uzun süreli olarak uyguladığını ifade edebiliriz.

Liberal özgürlük perspektifine göre değerlendirildiğinde erişim engelleme uygulaması ancak yasalara uygun, belirli şartlarda, istisnai, ölçülü ve şeffaf bir şekilde uygulandığında kabul edilebilir bir tedbir olarak değerlendirilebilir.

9. BÖLÜM
ÖNERİLER

Çalışmamızda Türkiye'deki erişim engelleme uygulamalarının liberal özgürlük perspektifi ile bağdaşıp bağdaşmayacağını değerlendirmek adına erişim engelleme uygulamaları arasında en yüksek sayıda kullanıcıyı etkileyen ve kamuoyunda en çok yankı uyandıran üç büyük sosyal medya platformu için uygulanan engellemeleri vaka analizi yöntemiyle değerlendirmeye çalıştık. İncelediğimiz platformlar olan Twitter, YouTube ve Wikipedia'nın her biri için Anayasa Mahkemesi tarafından ifade özgürlüğünün ihlal edildiği yönünde karar verilmiş olmasına rağmen konunun hukuki değerlendirmesini çalışmamızın niteliği gereği dışarıda tutarak liberalizmin temel değerlerini baz alan felsefi bir değerlendirme yapmaya gayret ettik. Bu sebeple engellemenin hukuki mekanizmaları, interneti düzenleyen yasalar, bunların yerindeliği veya doğru uygulanıp uygulanmaması hususlarını çalışmamızın kapsamı dışında bıraktık.

Erişim engelleme vakalarının nasıl gerçekleştiğini ve bu vakalar üzerinde gerçekleşen kamuoyu tartışmalarını altıncı bölümde inceledik. Yedinci bölümde bu tartışmalarda ileri sürülen argümanları çalışmanın başında ortaya koyduğumuz liberal ilkeler çerçevesinde vaka analizi metodu ile yorumladık. Sekizinci bölümde çalışmamızın odağı olan liberal özgürlükler perspektifinden internet özgürlüğü kavramını gözetim ve uluslararası güç mücadeleleri bağlamında tartışarak Türkiye'deki erişim engelleme uygulamalarını tarihsel ve politik bir çerçeveye yerleştirmeye çalıştık. Bu son bölümde ise incelediğimiz vakalardan hareketle Türkiye internet ekosisteminin liberal özgürlük standartlarını yakalaması için gerçekleştirilmesi gereken önerilerimizi ifade etmeye çalışacağız.

Erişim engellemeleri ile ilgili olarak genel değerlendirmemizin; kişilik hakları ve özel hayatın gizliliğinin ihlali sebebiyle uygulandığında tedbirinin son çare olması kaydıyla- liberalizmin bireysel özgürlükler prensibiyle uyumlu olduğunu buna karşın milli güvenlik, devlet sırlarının ifşası, suçun önlenmesi, Atatürk'e hakaret gibi gerekçelerle verilen erişim engelleme kararlarının ise ölçülülük, gereklilik ve demokratik toplumda zorunlu olmak gibi kriterleri karşılamayan aşırı yorumlar olduğu şeklindedir. Liberal bir gözle baktığımızda devletin güvenlik kaygılarına dayanan ihtiyati tedbirlerin bireylerin

internet özgürlüğünü sınırlamak için yeterli bir gerekçe olmadığını söyleyebiliriz. Bu bağlamdaki engellemeler oldukça somut tehdit ve risk içeren vakalarda, ölçülü, istisnai ve kısıtlı bir sürede uygulanması kabul edilebilir. Türkiye'deki uygulamalara baktığımızda ifade özgürlüğünün belirli koşullarda sınırlandırılmasının liberal prensiplere uygun olduğunu ancak incelenen vakaların bu koşullara büyük oranda uymadığını önceki bölümlerde de her bir vaka ve argüman için ayrı ayrı belirtmiştik. Türkiye'deki erişim engelleme uygulamaları istisnai bir son çare yöntemi olmaktan öte sistematik bir kontrol mekanizması olarak görülmekte ve idarenin takdir hakkının olması gerektiği gibi özgürlüklerden yana değil daha çok güvenlik ve kontrol politikaları eğiliminde olduğu anlaşılmaktadır.

Engellemelerle ilgili bir diğer tespitimiz de engelleme uygulamalarının şeffaf bir şekilde gerçekleştirilmemesidir. Bir kullanıcı engellenmiş olan bir siteye erişmek istediğinde o sitenin hangi kurum tarafından veya hangi karar ve gerekçelerle engellendiğine dair bir açıklama yer almamaktadır. Söz konusu sitelere erişmek isteyenlere karşı sunucu yanıt vermediği için zaman aşımına uğrandığı intibaını veren bir teknik kullanıldığı görülmektedir. Bu durum engelleme uygulamasının kamuoyundan gizlenmesi anlamına gelir ki demokratik bir toplumun denetim ve şeffaflık prensipleri ile bağdaşmaz. Twitter, YouTube ve Wikipedia gibi çok bilinen ve kullanılan platformların engellenmesi kamuoyunun malumu olmakla beraber böylesi bilinirliği olmayan sitelerin **gizlice** engellenmesi sansür iddialarını kuvvetlendirecek bir tutumdur. Site veya içerik engellemeleri, engelleyen kurum, ilgili mahkeme kararı, idari belgeler, gerekçeler, tarih ve süreler gibi engelleme ile ilgili tüm veriler açık bir şekilde kamuoyuna ilan edilmeli ve düzenli olarak raporlanmalıdır.

Engelleme uygulamalarının Türkiye'nin tarafı olduğu uluslararası anlaşma ve hukuk müktesebatının öngördüğü kriterlere uygun bir şekilde gerçekleşmesi gerekmektedir. Bu noktada idari kurumların takdir yetkisi sadece kişilik haklarının ihlali noktasında, acil durumlar için ve geçici süreli geçerli olmalı nihai karar ve kişilik hakları ihlali dışındaki konular mahkeme kararlarına bağlanmalıdır. Mahkemeler ise siyasi idareden gelen listeleri onaylayan makamlar olmaktan öte Anayasa Mahkemesi içtihatları, evrensel

hukuk ve Türkiye'nin imzaladığı uluslararası anlaşmalar ve insan hakları hukuku prensipleri çerçevesinde, her vaka için özenle karar vermelidir.

Türkiye'de en çok tepki çeken uygulamalardan biri de Güvenli İnternet Filtresi sistemi olmuştur. Twitter, YouTube ve Wikipedia engellemelerine verilen tepkinin çok üzerinde bir toplumsal itiraz sergilenmiş, pek çok ilde kalabalık protesto gösterileri düzenlenmiştir. Her ne kadar birtakım eksiklikleri olsa da Güvenli İnternet Filtresi'ni bir sansür uygulaması olarak nitelemek hakkaniyete uygun bir tespit olmayacaktır. İnternetin zararlı etkilerine karşı özellikle çocuk, yaşlı ve bilgisayar okur yazarlığı düşük ve dezavantajlı toplum kesimlerinin korunması konusunu sadece bu kesimlerin kendi bilgi ve becerilerine bırakmak internet teknolojisinin karmaşıklığı ve internet firmalarının bağımlılık ve etki yaratmak adına kullandıkları devasa teknolojiler ve sahip oldukları imkanlar göz önüne alındığında isabetli bir tutum olmayacaktır. Devlet, Anayasa'nın kendisine verdiği **gençleri koruma** görevi çerçevesinde zararlı içeriklere karşı tedbir uygulamakla mükelleftir. Devletin bir filtreleme sistemi oluşturması, bunu istemeyenlerin kolay bir şekilde filtrelemeyi iptal edebilmesi kaydıyla bir sansür uygulaması olarak nitelendirilemez. Burada önemli olan sistem dışında kalmak isteyenlerin bu tercihleri kaydedilmemeli ve bu tercih herhangi bir şekilde bir fişleme işlemine konu olmamalıdır. Ayrıca hangi içeriğin, kim tarafından, hangi kriterlerle filtreleneceği hususu da şeffaf ve demokratik katılıma açık bir şekilde belirlenmelidir. Filtreleme algoritması şeffaf olmalı ve filtreleme geçmişleri düzenli olarak şeffaf bir şekilde raporlanmalıdır. Filtrelenen içeriklerle ilgili olarak gerek içerik sahibi gerekse içeriğin kullanıcıları açısından yasal itiraz mekanizmaları oluşturulmalıdır. Filtreleme kumar, uyuşturucu, fuhuş, pornografi vb. yasa dışı veyahut yasal olmakla birlikte çocuklar için sakıncalı somut kategoriler için geçerli olmalı ve asla muhalif düşünceleri önlemek maksadıyla kullanılmamalıdır. Son olarak filtreleme uygulaması düzenli olarak sivil toplum kurumları tarafından denetime açık olmalıdır.

İncelediğimiz vakalarda engellenen platformlara topluca baktığımızda bunların dünyanın en büyük şirketleri olduklarını görmekteyiz. Twitter, YouTube'un ait olduğu Google, Facebook, Microsoft, Apple ve Amazon şirketleri "internet giants" (internet devleri) olarak tanımlanmaktadır. Kâr amacı gütmeyen bir STK olmasına rağmen dev bağış

bütçesi ve internetin bilgilendirme fonksiyonu üzerindeki rakipsiz etkinliği göz önüne alındığında Wikipedia'yı da internet devleri arasına ekleyebiliriz. Bunların yanında UBER, Airbnb, LinkedIn, Netflix, Spotify ve Yahoo gibi firmaları ve internet devlerine bağlı olan Whatsapp, Xbox, Azure, Android vb. alt şirketleri de göz önüne aldığımızda internetin devasa bir ekonomik büyüklüğe ulaştığını, bu ekonominin de çok daha büyük bir **büyük veri** kaynağı üzerinde döndüğünü ve tüm bu yapının ABD'de yer alan Silikon Vadisi etrafında kümelendiğini görmekteyiz.

Bir ağ olarak internetin en büyük düğüm noktasının ABD'de oluştuğu ve ABD'nin internet üzerinden kendi hegemonyasını yeniden üretmeye çalıştığını göz önüne aldığımızda Türkiye'nin internetin adil, meşru ve özgürlükçü bir çerçevede yeniden dizaynı için uluslararası bir iş birliği araması ve mevcut iş birliklerinin aktif bir üyesi olması gerekmektedir. Bilhassa kişisel verilerin korunması ve internetten elde edilen gelirlerin yerinde vergilendirilmesi hususlarında Avrupa Birliği içerisinde yürütülen çalışmalarda Türkiye karar alıcı ülkeler arasında yer almalıdır. Bugüne kadar uygulanan erişim engelleme yöntemleri Türk yargı kararlarının uygulanması ve Türkiye'de vergi verilmesi amaçlarına hizmet etmediği gibi aksine Türkiye'yi yasakçı, otoriter ve sansürcü ülkeler ligine tenzil etmiştir. Bu çerçevede Türkiye tıpkı BM'nin adaletsiz organizasyon yapısına "Dünya Beşten Büyüktür" sloganı ile haklı ve meşru bir biçimde kampanya yürüttüğü gibi internet dünyanın ortak malıdır ve özgür kalmalıdır prensibi ile yeni bir uluslararası dijital hukuk için çağrıcı olmalıdır. Bu uluslararası hukuk; sadece yerel hükümetleri değil, BM'den uluslararası dijital medya şirketlerine, kripto para topluluklarından uzaydaki internet uydularına kadar konunun tüm oyuncularını içine alacak evrensel bir internet sözleşmesi olmalıdır.

Son olarak buraya kadar ifade etmeye çalıştığımız öneriler maddeler halinde aşağıdaki şekildedir:

i. İnternet sitelerinin erişime engellenmeleri AB hukukunun ön gördüğü çerçevede ancak son çare ve istisnai olması halinde uygulanmalıdır.
ii. Özel hayat ve kişilik haklarının ihlali dışındaki -milli güvenlik, terör, devlet büyüklerine hakaret vb. konular en yüksek tolerans seviyesinde

değerlendirilmeli ve bu sebeplerle mahkeme kararı olmadan idari olarak erişim engelleme kararı verilmemelidir.

iii. Engellemeler uluslararası hukuka ve Türkiye'nin imzaladığı anlaşmalara uygun olmalıdır.

iv. Engellemelerde şeffaflık prensibine riayet edilmelidir.

v. Erişim engelleme uygulamaları muhalif düşünceler için bir kontrol veya sansür mekanizmasına dönüştürülmemelidir.

vi. Filtreleme sisteminde filtre kullananlar veya kullanmayanlar kayıt altına alınmamalıdır.

vii. Filtreleme sistemi objektif kriterlere dayanmalı, filtre algoritması şeffaf olmalıdır.

viii. Filtreleme sistemi sivil toplum örgütlerinin katılım ve denetime açık olmalıdır.

10. KAYNAKÇA

Abdullah Gül. (2014). Abdullah Gül - Twitter paylaşımı.

Acar, G., Eubank, C., Englehardt, S., Juarez, M., Narayanan, A., & Diaz, C. (2014). The web never forgets: Persistent tracking mechanisms in the wild. In *Proceedings of the 2014 ACM SIGSAC Conference on Computer and Communications Security* (pp. 674–689).

Akçetin, N. Ç., & Akçetin, E. (2013). Liberalizmin Dönüşümü. *HUMANITAS-Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, *1*(2), 15–26.

Akdeniz, Y. (2002). Anonymity, democracy, and cyberspace. *Social Research: An International Quarterly*, *69*(1), 223–237.

Akdeniz, Y. (2019). 274 Bin İnternet Sitesi Türkiye'de Erişime Engelli. Retrieved May 4, 2020, from https://nupel.net/274-bin-internet-sitesi-turkiyede-erisime-engelli-39607h.html

Akgün, E. (2010). Antik Yunan'da Yurttaşların özgürlüğünün Temeli Olarak Demokrasi. *Eskiçağ Bilgileri*, 1.

Akkoç, A. (2014). Yunan Demokrasisinin Kavramsal Yönü Ve Toplumsal Arka Planı. *Afyon Kocatepe University Journal of Social Sciences*, *16*(1).

Aktan, C. C. (1995). Klasik Liberalizm, Neo-Liberelizm ve Libertarianizm. *Amme İdaresi Dergisi*, *28*(1), 3–32.

Akyol, T. (2014, March 22). Twitter. *Hürriyet Gazetesi*. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/twitter-26059041

AKYÜREK, M. İ. (n.d.). Öğretmenlerde Whistleblowing (Bilgi Uçurma). *Türkiye Eğitim Dergisi*, *5*(1), 17–29.

Alçı, N. (2014). Nagehan Alçı'dan Şoke Eden Çıkış! Retrieved May 3, 2020, from https://www.medyaradar.com/nagehan-alcidan-soke-eden-cikis-kendi-masturbasyonunuza-devam-edin-haberi-115458

Aliyev, C. (2018). *Çevrimiçi İfade Özgürlüğü*. Liberte.

Alternatif Bilişim Derneği. (2011). İnternet İnsan Hakkıdır. Retrieved April 7, 2020, from https://yenimedya.wordpress.com/2011/10/14/internet-insan-hakkidir/

Alternatif Bilişim Derneği. (2014). Twitter Değil Akıl Tutulması. Retrieved April 29, 2020, from https://alternatifbilisim.org/twitter-degil-akil-tutulmasi-2014/

Altınok, M. (2019, November 29). İyi de Wikipedia Ne Zaman Özgürleşecek. *Sabah Gazetesi*. Retrieved from https://www.sabah.com.tr/yazarlar/melihaltinok/2019/11/29/iyi-de-wikipedia-ne-zaman-ozgurlesecek

Altıntaş, M., E. (2012). Bireycilik ve Toplumculuk Tartışmaları Bağlamında Değerler

Eğitimi Yaklaşımları. *Değerler Eğitimi Dergisi*, *10*(24), 31–54. Retrieved from http://dergipark.gov.tr/download/article-file/302431

Anadolu Ajansı. (2017). Hukuku Yok Sayan Wikipedia Kapatıldı. Retrieved September 20, 2016, from https://www.aa.com.tr/tr/turkiye/hukuku-yok-sayan-wikipedia-kapatildi/807871

Anayasa Mahkemesi Kararı. Anayasa Mahkemesi 2014/3986 no'lu Kararı (2014). Turkey.

Anayasa Mahkemesi Kararı. Anayasa Mahkemesi 2014/4705 no'lu Kararı (2014).

Anayasa Mahkemesi Kararı. Anayasa Mahkemesi 2017/22355 no'lu Kararı (2020).

Anderson, C. (2013). Dimming the Internet: Detecting throttling as a mechanism of censorship in Iran. *ArXiv Preprint ArXiv:1306.4361*, 1–31.

Arslan, H. (2013). John Locke'un Siyaset Felsefesinin Temelleri Üzerine Bir Deneme. *Journal of Suleyman Demirel University Institute of Social Sciences*, *17*(1).

Aryan, S., Aryan, H., & Halderman, J. A. (2013). Internet censorship in Iran: A first look. In *Presented as part of the 3rd {USENIX} Workshop on Free and Open Communications on the Internet* (p. 8).

Ashford, N. (2009). *Özgür Toplumun İlkeleri*. Liberte Yayınları.

ATAMAN, B. (2014). Türkiye'de İlk Basın Yasakları ve Abdülhamid Sansürü. *Marmara İletişim Dergisi*, *14*(14), 21–49. Retrieved from https://dergipark.org.tr/tr/pub/maruid/issue/447/3532

Atamer, İ. (2012). 5651 Sayılı Kanun ve Erişim Engelleme. Retrieved December 8, 2019, from https://www.atamer.av.tr/5651-sayili-kanun-ve-erisim-engelleme/

Augustinus, A. (2015). *İstencin Özgür Tercihi Üzerine*. (S. Köseoğlu, Ed.). Say Yayınları.

Aust, S. (2018). *Dijital Diktatörlük Kitlesel Gözetim Verilerin Kötüye Kullanımı Siber Savaş*.

Avşar, Z. (2017). İnternet Çağında Medya, Terör ve Güvenlik. *TRT Akademi*, *2*(3), 116–132.

Aydın, D. H., Ceyhan, Ç., & Aydın, M. B. (2013). İfade Özgürlüğü Açısından Ağ Tarafsızlığı Kavramı ve Türkiye'deki Hukuki Düzenlemeler ve Pratik Uygulamaları/Net Neutrality Concept in Terms of Freedom of Expression and Its Applications in Turkey. *Mülkiye Dergisi*, *37*(3), 37–60.

Ayverdi, İ. (2016). *Misalli Büyük Türkçe Sözlük*.

Ball, Terence; Dagger, Richard; Minogue, Kenneth; Girvetz, H. K. (2018). Liberalism. Retrieved November 2, 2018, from britannica.com/topic/liberalism

Basım, N. (2010). Tamam da Google'ın Hiç mi Suçu Yok? Retrieved May 3, 2010, from https://web.archive.org/web/20100608130825/http:/www.nethaber.com/Yazarlar/148465/Tamam-da-Googlein-hic-mi

Baudrillard, J. (1982). Simülakrlar ve Simülasyon. *Çev. Oguz Adanir. Ankara: Dogu Bati Yayinlari*.

Bauman, Z. (2013). *Akışkan Gözetim*. Ayrıntı Yayınları.

BBC News. (2007). Turkish Court Bans YouTube Access. Retrieved May 1, 2020, from http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/6427355.stm

BBC News. (2017a). Türkiye'de Wikipedia'ya Erişim Engeli. Retrieved April 23, 2020, from https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39718562

BBC News. (2017b). Ulaştırma Bakanı: Wikipedia Doğru Bilgiyi Koysun İzin Verelim. Retrieved May 4, 2020, from https://www.bbc.com/turkce/haberler-turkiye-39881726

Benedict, M. Les. (1985). Laissez-Faire and Liberty: A Re-Evaluation of the Meaning and Origins of Laissez-Faire Constitutionalism. *Law and History Review*, *3*(2), 293–331.

Benestad, J. B., George, R. P., & Bradley, G. V. (2003). *Liberalism at the crossroads: An introduction to contemporary liberal political theory and its critics*. Rowman & Littlefield.

Bentham, J. (2008). *Panoptikon: Gözün İktidarı*. Su Yayınevi.

Berlin, I. (2007). İki Özgürlük Kavramı. *Liberal Düşünce Dergisi*, *2*, 45–46.

BIANET. (2011). İnternet "Ankara'nın Sesi" Olmasın! Retrieved June 20, 2019, from http://bianet.org/bianet/bilim/129247-ips-bianet-danistaya-basvurdu-internet-ankaranin-sesi-olmasin

Bilgi Teknolojileri Kurumu. (2016). Güvenli İnternet Hizmeti. Retrieved June 20, 2019, from https://internet.btk.gov.tr/guvenli-internet-hizmeti-detay-64.html

Bilgi Teknolojileri Kurumu. (2019). Güvenli İnternet Hizmeti Nedir? Retrieved September 20, 2016, from https://www.guvenlinet.org.tr/guvenli-internet-hizmeti

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2014). *BTK Basın Açıklaması (Twitter)*. Retrieved from https://web.archive.org/web/20140703024236/http://btk.gov.tr/basin_bultenleri/dosyalar/BASIN_ACIKLAMASI_TWITTER_21_03_2014.pdf

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu. (2018). BTK Basın Açıklaması (Wikipeadia).

Bilim Akademisi. (2017). Bilim Akademisi'nin Wikipedia'ya Erişimin Yasaklanması Hakkında Açıklaması.

Bloomberght.com. (2017). Wikipedia Yasağını Kaldıracak İki Şart. Retrieved September 20, 2019, from https://businessht.bloomberght.com/teknoloji/haber/1491063-wikipedia-yasagini-kaldiracak-2-sart

Bostancı, M. (n.d.). "Twitter ve Youtube'a erişim yasağının ülke itibarı açısından değerlendirilmesi"(Fransız basınında çıkan haberler üzerine bir inceleme). ◄ *Digital Communication Impact*, 619.

Botsman, R. (2017). Big data meets Big Brother as China moves to rate its citizens. *Wired UK*, *21*, 1–11.

BTK. (2017). Wikipedia İle İlgili Açıklama.

Bychawska-Siniarska, D. (2018). *Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi Kapsamında İfade Hürriyetinin Korunması*.

Canata, F. (2016). 5651 Sayılı Kanun kapsamında internet düzenlemeleri ve düşünce-ifade özgürlüğü üzerine bir değerlendirme. *Türk Kütüphaneciliği*, *30*(2), 185–205.

Cannon, R. (1996). The Legislative History of Senator Exon's Communications Decency Act: Regulating Barbarians on the Information Superhighway. *Fed. Comm. LJ*, *49*, 51.

Cerf, V. (2012, January 4). Internet Access is Not a Human Right. *The New York Times*. Retrieved from https://www.nytimes.com/2012/01/05/opinion/internet-access-is-not-a-human-right.html

Chen, K. (2017). No place to hide: Edward Snowden, the NSA, and the US surveillance state. Taylor & Francis.

Chen, Y., & Cheung, A. S. Y. (2017). The transparent self under big data profiling: Privacy and Chinese legislation on the social credit system. *J. Comp. L.*, *12*, 356.

Çildan, C., Ertemiz, M., Tumuçin, H. K., Küçük, E., & Albayrak, D. (2012). Sosyal medyanın politik katılım ve hareketlerdeki rolü. *Akademik Bilişim*, *3*.

Clement, J. (2020). Annual revenue of Google from 2002 to 2019. Retrieved July 2, 2020, from https://www.statista.com/statistics/266206/googles-annual-global-revenue/

Çölkesen, R. (2008). *Bilgisayar Haberleşmesi ve Ağ Teknolojileri*. Papatya.

Comer, D. E. (2015). *Bilgisayar Ağları ve İnternet*. Nobel.

Conway, D. (2013). Klasik Liberalizm. In A. Yayla (Ed.), *Hangi Liberalizm?* Liberte.

Council of Europe. (2015). *Blocking, Filtering And Take-Down Of Illegal Internet Content*.

Crawford, S. P. (2006). Internet Think. *J. on Telecomm. & High Tech. L.*, *5*, 467–486.

Creemers, R. (2018). China's social credit system: an evolving practice of control. *Available at SSRN 3175792*.

Cumhuriyet Gazetesi. (2017). Wikipedia'ya Sansüre CHP'den İlk Tepki. Retrieved May 2, 2020, from http://www.cumhuriyet.com.tr/haber/wikipediaya-sansure-chpden-ilk-tepki-730322

Davenport, D. (2002). Anonymity on the Internet: why the price may be too high. *Communications of the ACM*, *45*(4), 33–35.

De Montesquieu, C. (1748). *Montesquieu: The spirit of the laws*. Cambridge University Press.

Dede, M. B. (2008). Erdoğan: Ben Youtube'a Giriyorum, Siz de Girin! Retrieved May 1, 2020, from https://www.yenisafak.com/teknoloji/erdogan-ben-youtubea-giriyorum-siz-de-girin!-151502

Delikanlı, A. (2012). Uyar Kaldır ve Çözüm Yolları.

Deutsche Welle. (2019a). AİHM Vikipedi Dosyasını Açtı. Retrieved May 2, 2010, from https://www.dw.com/tr/aihm-vikipedi-dosyasını-açtı/a-50101672

Deutsche Welle. (2019b). Wikipedia Davasında Türkiye'ye Karşı Mütalaa. Retrieved May 3, 2020, from https://www.dw.com/tr/wikipedia-davasında-türkiyeye-karşı-mütalaa/a-51406272x

Dictionary.com. (2018). dictionary.com. Retrieved December 3, 2018, from https://www.dictionary.com/browse/liberal

Diken.com.tr. (2017). Wikipedia'ya erişim engelinin nedeni iki İngilizce madde. Retrieved April 24, 2020, from http://www.diken.com.tr/devlet-destekli-terorizm-wikipediaya-erisim-engelinin-nedeni-iki-ingilizce-madde/

Dolgun, U. (2008). *Şeffaf Hapishane yahut Gözetim Toplumu: Küreselleşen Dünyada Gözetim, Toplumsal Denetim Ve İktidar İlişkileri*. Ötüken.

Dolgun, U. (2011). İnternet ve Demokrasi. *Sosyoloji Konferansları*, (44), 221–236.

Duffy, N. (2015). Internet Freedom in Vladimir Putin's Russia: The Noose Tightens. *AEI Paper & Studies*, 81.

Eczacıbaşı, F. (2018). *Daha Yeni Başlıyor*. *İstanbul, Koç Üniversitesi Yayınları*.

Elmas, E. (2007). *" Sevgili Atatürkçüğüm": İlkokul Çocuklarında Atatürk Algısı*. Hayykitap.

Erdoğan, M. (2017). Liberalizme Yeniden Bakış: Tarihî Ve Felsefî Temelleri. Retrieved from http://erdoganmustafa.org/liberalizme-yeniden-bakis-tarihi-ve-felsefi-temelleri/

Estes, A. C. (2012, January). The Case for (and Against) Internet as a Human Right. *The Atlantic*. Retrieved from https://www.theatlantic.com/technology/archive/2012/01/case-for-and-against-internet-as-human-right/315164/

European Court of Human Rights. Case Of Cengiz and Others V. Turkey (2016).

Foucault, M. (2001). *Hapishanenin Doğuşu*. İmge Yayınevi.

Freeden, M. (2015). *Liberalism: A very short introduction*. OUP Oxford.

Freedom House. (2014). *Freedom on The Net 2014*.

Freedom House. (2019). Freedom on the Net 2019. Retrieved from https://freedomhouse.org/sites/default/files/2019-11/11042019_Report_FH_FOTN_2019_final_Public_Download.pdf

Froomkin, A. M. (1995). The metaphor is the key: cryptography, the clipper chip, and the constitution. *University of Pennsylvania Law Review*, *143*(3), 709–897.

Froomkin, A. M. (2017). Lessons learned too well: Anonymity in a time of surveillance. *Ariz. L. Rev.*, *59*, 95.

Fuchs, C. (2013). Societal and ideological impacts of deep packet inspection internet surveillance. *Information, Communication & Society*, *16*(8), 1328–1359.

Fuchs, C., Boersma, K., Albrechtslund, A., & Sandoval, M. (2013). *Internet and surveillance: The challenges of Web 2.0 and social media* (Vol. 16). Routledge.

Gainous, J., Wagner, K. M., & Ziegler, C. E. (2018). Digital media and political opposition in authoritarian systems: Russia's 2011 and 2016 Duma elections. *Democratization*, *25*(2), 209–226.

Giddens, A. (2008). Sosyoloji,(çev: Cemal Güzel). *Kırmızı Yayınları, İstanbul*.

Grierson, J. (2019). Predictive policing poses discrimination risk, thinktank warns.

Gülşan, R. (2009, May 16). Youtube Yasağı, İtibarımızdan Önemli mi? *Haberturk Gazetesi*. Retrieved from https://www.haberturk.com/yazarlar/rahsan-gulsan/218687-youtube-yasagi-itibarimizdan-onemli-mi

Güngör, M. (2011). *Şebeke Tarafsızlığı*. Ankara.

Han, B. C. (2017). Şeffaflık Toplumu,(Çev). *Haluk Barışcan, İstanbul: Metis Yayınları*.

Haraszti, M., Roberts, H., Villeneuve, N., Zuckerman, E., & Maclay, C. (2010). *Access controlled: The shaping of power, rights, and rule in cyberspace*. Mit Press.

Henkoğlu, T., & Yılmaz, B. (2013). İnternet erişim özgürlüğünün kısıtlanması: Türkiye üzerine bir değerlendirme. *Bilgi Dünyası*, *14*(2), 215–239.

Hodges, N. (2018). What is A VPN.

Hürriyet Gazetesi. (2014a). ABD yasağa karşı çıkmaktadır. Retrieved June 30, 2020, from https://www.hurriyet.com.tr/gundem/abd-yasaga-karsi-cikmaktadir-26060344

Hürriyet Gazetesi. (2014b). AP Başkanı'ndan Beş Dilde Twitter Mesajı. Retrieved April 30, 2020, from https://www.hurriyet.com.tr/dunya/ap-baskanindan-bes-dilde-twitter-mesaji-26055956

Hürriyet Gazetesi. (2014c). Suriye ses kaydı' gündeme bomba gibi düştü. *Hürriyet Gazetesi*.

Hürriyet Gazetesi. (2014d, March 21). Cumurbaşkanı Abdullah Gül'den yasağa rağmen tweet. *Hürriyet Gazetesi*. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/cumurbaskani-abdullah-gulden-yasaga-ragmen-tweet-26053467

Hürriyet Gazetesi. (2015a). Savcı Mehmet Selim Kiraz'ın rehin alınması olayına yayın yasağı. *Hurriyet.Com.Tr*. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/gundem/savci-mehmet-selim-kirazin-rehin-alinmasi-olayina-yayin-yasagi-28607510

Hürriyet Gazetesi. (2015b). Twitter ve Youtube'a yasak. *Hürriyet Gazetesi*. Retrieved from https://www.hurriyet.com.tr/teknoloji/twitter-ve-youtubea-yasak-twitter-ve-youtube-kapatildi-mi-28660024

İfade Özgürlüğü Derneği. (2018). *Engelli Web 2018*.

İnce, M. (2018). Liberal Ve Marksist Özgürlük Anlayişlarinin Karşilaştirilmasi.

İnternet Yaşamdır Platformu. (2012). İnternet Kullanıcı Hakları Bildirgesi. Retrieved April 6, 2020, from https://www.bmo.org.tr/2012/04/18/internet-kullanici-haklari-bildirgesi-yayinlandi/

Internethaber.com. (2014). Twitter yasağı kalktı ama DNS'ye dikkat! Retrieved April 23, 2020, from https://www.internethaber.com/twitter-yasagi-kalkti-ama-dnsye-dikkat-656519h.htm

Internethaber.com. (2020a). ABD Küresel Dijital Vergi Görüşmelerinden Çekildi.

Internethaber.com. (2020b). ABD Tehditlerine Rağmen, Fransa Dijital Hizmetleri Vergisini Onayladı. Retrieved July 5, 2020, from https://turk-internet.com/abd-tehditlerine-ragmen-fransa-dijital-hizmetleri-vergisini-onayladi/

Internethaber.com. (2020c). Amerika, OTT (İHT) Şirketlerine Digital Vergi Getiren Ülkeleri İncelemeye Aldı.

Isaak, J., & Hanna, M. J. (2018). User data privacy: Facebook, Cambridge Analytica, and privacy protection. *Computer*, *51*(8), 56–59.

Johnson, L. D. (2019). Microsoft's relationship with the Chinese government could be considered treasonous – as they assist in espionage against America. Retrieved January 27, 2020, from /2019-09-05-microsofts-relationship-with-chinese-government-is-treasonous.html

Kalathil, S., & Boas, T. C. (2001). The Internet and state control in authoritarian regimes: China, Cuba and the counterrevolution. *First Monday*, *6*(8).

Karakaya, Y. S. (2018). İfade Özgürlüğünün En Yeni İhlali: Wikipedia'ya Erişim Engeli. *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *9*(2), 103–124.

Karan, U. (2018). *İfade Özgürlüğü Anayasa Mahkemesine Bireysel Başvuru El Kitapları Serisi - 2*.

Kılınç, D. (2016). 5651 sayılı İnternet Ortamında Yapılan Yayınların Düzenlenmesi ve Bu Yayınlar Yoluyla İşlenen Suçlarla Mücadele Edilmesi Hakkında Kanun'un 9/A Maddesi Çerçevesinde Özel Hayatın Korunması. *Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *20*(2), 577–624.

Kışlalı, A. T. (1984). Eski Yunan'da Demokrasi Ve Demokratik Düşünce. *Amme İdaresi Dergisi*, (1), 63–77.

Konukseven, S. (2018). *50 Yıllık Hayal Bitcoin*.

Konur, D., & Toprak, S. (2016). Ortadoğu'daki Özgürlük Sorununun Batı ve İslam Siyaset Felsefesi Temelinde Değerlendirilmesi.

Kuçuradi, İ., & Tunçay, M. (1982). *Ahlak Metafiziğinin Temellendirilmesi*. Hacettepe Üniversitesi.

Kutsal, A. (2010). Google Servisleri Engellendi Mi? Retrieved December 8, 2012, from https://webrazzi.com/2010/06/04/google-servisleri-engellendi-mi/

Laslett, P., & Locke, J. (1960). Two treatises of government: a critical edition. Cambridge: Cambridge University Press.

Liang, F., Das, V., Kostyuk, N., & Hussain, M. M. (2018). Constructing a data-driven society: China's social credit system as a state surveillance infrastructure. *Policy & Internet*, *10*(4), 415–453.

liveinternet.ru. (2020). Arama Motoru Kullanım Oranları. Retrieved April 7, 2020, from https://www.liveinternet.ru/stat/ru/searches.html?slice=ru;period=month

Locke, J. (2007). Hükümet üzerine birinci inceleme-Bay Robert Filmer ve yandaşlarının yanlış ilke ve temelerinin yıkılışı. *F. Bakırcı, Çev.) Ankara: Kırlangıç Yayınevi*.

Lyon, D. (2013). *Gözetim Çalışmaları*. Kalkedon.

Machan, T. R. (1988). *The Moral Case for the Free Market Economy: A Philosophical Argument (Problems in Contemporary Philosophy)*.

Maher, K. (2017). Wikimedia Vakfı Vikipedi Erişiminin Yeniden Sağlamasını Talep Ediyor. Retrieved May 2, 2020, from https://blog.wikimedia.org/tr/2017/04/30/wikimedia-vakfi-turk-makamlarindan-vikipedi-erisimini-yeniden-saglamasini-talep-ediyor/

Mattelart, A. (2012). *Gözetimin Küreselleşmesi: Güvenlileştirme Düzeninin Kökeni*. Kalkedon.

McCaskey, J. P. (2014). New Libertarians: New Promoters of a Welfare State. Retrieved June 24, 2020, from https://www.johnmccaskey.com/new-libertarians/

McIver, W., Birdsall, W., & Rasmussen, M. (2003). The Internet and the right to communicate. *First Monday*, *8*(12).

McLuhan, M., & Fiore, Q. (1967). The Medium ist he Massage. *Columbia Records.(Book of the Same Title Published by Bantam Books, New York.) McLuhan The Medium Is the Massage 1967*.

Memiş, T. (2009). Erişimin engellenmesi, hukuki sorunlar ve çözüm önerileri. *Erciyes Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, *13*(3–4), 161–176.

Mill, J. S. (2000). *Özgürlük Üstüne (Çev.: Alime Ertan)*. *Belge Yayınları, İstanbul*.

Milliyet. (2014). Bakan Twitter'a Şart Koştu. Retrieved from http://www.milliyet.com.tr/twitter-dan-flas-turkiye-hamlesi-siyaset-1855089/

Milliyet Gazetesi. (2010). Bakan Yıldırım'dan Youtube Yasağına Baykal Savunması.

Mota, S. A. (2005). Protecting Minors From Sexually Explicit Materials on the Net: COPA Likely Violates the First Amendment According to the Supreme Court. *Tul. J. Tech. & Intell. Prop.*, *7*, 95.

Oğuz Erden, İ. C. N. (2017). *Bilgisayar Ağlarına Giriş Rehberi*. Abaküs.

Okmeydan, S. B. (2017). Postmodern kültürde gözetim toplumunun dönüşümü:'Panoptikon'dan 'sinoptikon've 'omniptikon'a. *Online Academic Journal of Information Technology*, *8*(30), 45–69.

Öztürk, S. (2013). Filmlerle görünürlüğün dönüşümü: panoptikon, süperpanoptikon, sinoptikon. *İletişim Kuram ve Araştırma Dergisi*, (36).

Palfrey, J., Zittrain, J., Deibert, R., & Rohozinski, R. (2010). Access Denied: The Practice and Policy of Global Internet Filtering. Cambridge: MIT Press.

Perešin, A. (2007). Mass media and Terrorism. *Medijska Istraživanja: Znanstveno-Stručni Časopis Za Novinarstvo i Medije*, *13*(1), 5–18.

Raico, R. (2006). What Is Classical Liberalism? Retrieved November 1, 2018, from http://mises.org/daily/4596

Reglitz, M. (2019). The Human Right to Free Internet Access. *Journal of Applied Philosophy*.

Rundle, M. (2014). Sir Tim Berners-Lee: Web Access Is A "Basic Human Right." *The Huffington Post*. Retrieved from https://www.huffingtonpost.co.uk/2014/12/12/web-human-right_n_6313688.html?guccounter=1

Şahin, Ç. E. (2010). Çalışma Yaşamını Düzenleyen Yasalardaki Dönüşümün Dayanağı Olarak Neo-Liberalizm; Devlet-Toplum İlişkisinde Leviathan'ın Yükselişi mi? *İsmail Serin, Asa Kitabevi y., Bursa*, 862–880.

Salman Aslam. (2020). YouTube by the Numbers: Stats, Demographics & Fun Facts. Retrieved April 23, 2020, from https://www.omnicoreagency.com/youtube-statistics/

Sanberk, Ö., & Altınay, H. (2008). Kamu diplomasisi ve yumuşak güç. *Sabah Gazetesi*, *8*.

saporedicina.com. (2019). The List of Blocked Websites in China.

Satoshi Nakamoto Institute. (2012). The Complete Satoshi. Retrieved June 25, 2020, from https://satoshi.nakamotoinstitute.org

Sayan, Ö. F. (2017). BTK: "Kararlarımız uygulanmadan Wikipedia açılamaz." Retrieved May 4, 2020, from https://www.amerikaninsesi.com/a/wikipedia-turkiye-icin-sansur-uygulayacak-mi/3836245.html

shiftdelete.net. (2012). Google'a Kemiksiz 152 Milyon Euro. Retrieved July 2, 2020, from https://shiftdelete.net/googlea-kemiksiz-152-milyon-euro-38492

Smith, A. (1955). *Milletlerin Zenginliği*. (H. Derin & G. Kazgan, Eds.). Maarif Basımevi.

Sputniknews.com. (2016). BTK'dan operatörlere: VPN'i engelleyin. Retrieved December 8, 2019, from https://sptnkne.ws/cBBG

Sputniknews.com. (2018). BTK'dan VPN açıklaması: Ciddi önlemler aldık. Retrieved December 8, 2019, from https://sptnkne.ws/hc68

Starlink. (2020). Starlink. Retrieved July 2, 2020, from https://www.starlink.com/

T24. (2014). Abdullah Gül, Twitter'ın Ardından Youtube Yasağını da Deldi. Retrieved May 1, 2020, from https://t24.com.tr/haber/abdullah-gul-twitterin-ardindan-youtube-yasagini-da-deldi,254653

Tanılır, M. N. (2002). *İnternet suçları ve bireysel mahremiyet* (1st ed.). Liberte.

Taş, B., & Karyağdı, N. (2016). Evrensel Hizmet Nedir? *VergiAlgi.Net*. Retrieved from https://vergialgi.net/evrensel-hizmet-nedir

Taşkın, C. (2018). *Ağ Teknolojileri ve Telekomünikasyon*. Pusula Yayıncılık.

Tayyar, A., & Çetin, B. (2013). Liberal iktisadi düşüncede devlet. *İdari Bilimler Dergisi*, *14*(1), 107–120.

TBMM Tutanak Hizmetleri Başkanlığı. TBMM Plan ve Bütçe Komisyonu (2018).

The Guardian. (2013). NSA Files: Decoded. *Theguardian.Com*. Retrieved from https://www.theguardian.com/world/interactive/2013/nov/01/snowden-nsa-files-surveillance-revelations-decoded#section/1

The Moscow Times. (2018). Internet Censorship Skyrockets in Russia in 2017, Study Says. Retrieved December 8, 2019, from https://www.themoscowtimes.com/2018/02/05/internet-censorship-skyrockets-in-russian-in-2017-study-says-a60389

The Stanford Encyclopedia of Philosophy. (2018). *Liberalism*. (E. N. Zalta, Ed.). Metaphysics Research Lab, Stanford University. Retrieved from https://plato.stanford.edu/archives/spr2018/entries/liberalism

TRT Haber. (2014). Çelik'ten Twitter Açıklaması.

Tumay, M. (2015). *Denetim ve Özgürlük İkileminde İnternet Erişimi*.

Türkiye Bilişim Derneği. (2014). Kamuoyuna Duyuru. Retrieved April 30, 2020, from https://www.tbd.org.tr/kamuoyuna-duyuru/

Türkiye Bilişim Vakfı. (2014). Twitter'ı Yasaklayarak Bilgi Toplumu Olamayız. Retrieved April 29, 2020, from https://www.haberler.com/turkiye-bilisim-vakfi-twitter-i-yasaklayarak-bilgi-5813306-haberi/

Uğur, F. (2014). Twitter Yasağı Üzerine. Retrieved May 3, 2020, from https://www.turkiyegazetesi.com.tr/yazarlar/fuat-ugur/578771.aspx

Varank, M. (2019). Wikipedia Cevabı. Retrieved May 4, 2020, from https://www.milliyet.com.tr/siyaset/varanktan-beyin-gocu-yorumu-gidenlerin-cogu-fetocu-terorist-6088930

Vendil Pallin, C. (2017). Internet control through ownership: the case of Russia. *Post-Soviet Affairs*, *33*(1), 16–33.

Wallace, K. A. (1999). Anonymity. *Ethics and Information Technology*, *1*(1), 21–31.

We Ara Social. (2019a). *Digital 2019*. Retrieved from https://wearesocial.com/digital-2019-global

We Ara Social. (2019b). *Digital 2019 Turkey*.

Whittle, D. B. (1996). *Cyberspace the human dimension*. WH Freeman & Co.

Wikimedia Foundation. (2020). Wikimedia İstatistikleri. Retrieved April 23, 2020, from https://stats.wikimedia.org/

Wikipedia. (2007). YouTube'a Türkiye'den Erişimin Engellenmesi. Retrieved September 20, 2016, from https://www.wikizero.com/tr/YouTube%27a_Türkiye%27den_erişimin_engellenmesi

Wikipedia. (2011a). İnternetime Dokunma! Retrieved June 20, 2019, from https://www.wikizero.com/tr/İnternetime_Dokunma

Wikipedia. (2011b). İnternetin Güvenli Kullanımına İlişkin Usul ve Esaslar Taslağı. Retrieved June 20, 2019, from https://www.wikizero.com/tr/İnternetin_Güvenli_Kullanımına_İlişkin_Usul_ve_Esaslar_Taslağı

Wikipedia. (2017a). State-sponsored terrorism. Retrieved June 30, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/State-sponsored_terrorism

Wikipedia. (2017b). Turkish occupation of northern Syria. Retrieved June 30, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/Turkish_occupation_of_northern_Syria

Wikipedia. (2017c). Vikipedi'ye Türkiye'den Erişimin Engellenmesi. Retrieved June 20, 2019, from https://www.wikizero.com/tr/Vikipedi%27ye_Türkiye%27den_erişimin_engellenmesi

Wikipedia. (2018). Internet Gambling Prohibition Act. Retrieved December 8, 2019, from https://en.wikipedia.org/wiki/Internet_Gambling_Prohibition_Act

Wikipedia. (2019a). Children's Internet Protection Act. Retrieved December 8, 2019, from https://en.wikipedia.org/wiki/Children%27s_Internet_Protection_Act

Wikipedia. (2019b). Notice and take down. Retrieved December 8, 2019, from https://en.wikipedia.org/wiki/Notice_and_take_down#United_States

Wikipedia. (2020a). List of Internet pioneers. Retrieved April 6, 2020, from https://en.wikipedia.org/wiki/List_of_Internet_pioneers#Tim_Berners-Lee

Wikipedia. (2020b). Türkçe Vikipedi. Retrieved April 23, 2020, from https://www.turkcewiki.org/wiki/Türkçe_Vikipedi

Wikipedia. (2020c). Vikipedia.

Wu, T. (2003). Network neutrality, broadband discrimination. *J. on Telecomm. & High Tech. L.*, *2*, 141.

Yağmurlu, A. (2007). Halkla ilişkiler yöntemi olarak kamu diplomasisi.

Yayla, A. (2008). İfade Özgürlüğü Nedir ve Niçin Gereklidir? *Liberal Düşünce Dergisi*, (50), 159–176.

Yayla, A. (2015). *Liberalizm* (7. Baskı). Liberte.

Yılmaz, Z. (2019). *Thomas Paine Düşüncesinde Sınırlı Devlet*. Ankara.

YouTube Inc. (2020). Rakamlarla YouTube.

Zeyveli, M. F. (2019). Osi Referans Modeli ve Katmanlı İletişim Hiyerarşik Ağ Modeli.